

Haandbog

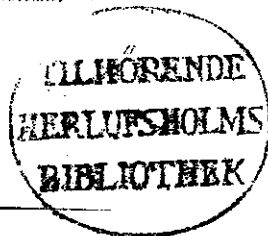
i

de græske Antiquiteter

af

Dr. C. F. Bojesen,

Lector i græsk Sprog og Litteratur ved Søes Akademie.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1841.

Fortale.

Da jeg i Marts 1839 udgav en Haandbog i de romerske Antiquiteter, skrev jeg i Slutningen af Fortalen, at jeg, hvis denne Bog befandtes hensigtsmæssig, havde i Sinde at levere en lignende Haandbog over de græske Antiquiteter og den græske Litteraturhistorie. At nu mit foregaaende Arbeide med alle de Mangler, som jeg selv meget klart erkjender, dog i det Hele er befundet hensigtsvarende, har jeg Grund til at haabe. Det er strax bleven brugt i flere af Landets lærde Skoler og netop i adskillige af dem, fra hvem jeg helst ønskede dette Vidnesbyrd om dets Brugbarhed. Det er lagt til Grund for Forelæsninger for de yngre Studerende saavel ved Kjøbenhavns Universitet som ved Sors Akademie. Endelig har Kristianen udtalt sig gunstigt derom*). Som Følge af alt dette har jeg følt mig forpligtet til at efterkomme mit givne Løfte, hvilket jeg nu ved nærværende Haandbog har søgt at løse.

Med Udarbejdelsen af en anden Bog over et beslægtet Emne stige naturligviis de Fordringer, man gjør til sig selv, idet man tydeligere erkjender, hvad der bør præsteres, og forsaavidt har dette Arbeide været mig vanskeligere end det foregaaende; men fra en anden Side har det vistnok været betydelig lettere. Ved de romerske Antiquiteter vare, som Anmelderen i Prof. Petersens Tidsskrift med Rette bemærker, Forarbejderne hverken fuldstændige eller meget stil-

*) See Zimmermanns Zeitschrift für die Alterthumsw. Gymnasialz. Monatsheft 1840 og Tidsskrift for Litteratur og Kritik 2den Hæft. 7 og 8de Hæfte. Den sidste Num. har derhos tilføjet endel Bemærkninger og Berigtigelser, hvorfor jeg er ham forbunden, og hvortil jeg ved en tilkommende anden Udgave ikke skal glemme at tage tilbørligt Hensyn. Som et Vidnesbyrd om Bogens Brugbarhed tør jeg maafee ogsaa betragte det, at der er annonceret en nybt Oversættelse deraf (allgem. Bibliograph. für Deutschl. Nr. 13 for 1841) af Dr. Hoffa i Gießen, men jeg beklager derhos saa ilde at være bleven opmærksom derpaa, at jeg ikke har kunnet meddele den mig ubekjendte Oversætter de Berigtigelser og Forandringer, hvormed jeg haaber at kunne udbyre en følgende Udgave.

bede til at give et anskueligt og afrundet Totalbillede af det romerske Liv. De græske Antiquiteter have unøgteligt i denne Henseende været heldigere. Tidligere og bestemtere har man her fundet det Standpunkt, hvorfra de enkelte Phænomener rigtigst kunne opfattes, og med større Consequens og Holdning gennemført Undersøgelsen i dens enkelte Dele. Naget der derfor baade i den videnskabelige Anordning af Stoffet og Bestemmelsen af dets Omfang og Grænser endnu findes endel Væksen og Usikkerhed, og Udskilligt af Detaillen endnu er dunkelt eller ikke tilstrækkelig fra alle Sider bearbejdet, saa kunne vi dog sige, at vi i det Hele besidde temmelig klare og sammenhængende Skildringer af det græske Statsliv. Under Vejledning af saadanne Forarbejder medfører Udarbejdelsen af en Bog som den nærværende, der i en kort Fremstilling omfatter et udstrakt Stof, den Interesse, at man faaer et klart og concentreret Overblik over, hvor mange af Videnskabens Resultater der nu ere bragte til den Tydelighed og Sikkerhed, at de kunne optages i en populær Fremstilling, og hvorledes der navnlig i de nyere Tider ved flere lærde og skarpsindige Philologers fælles Bestræbelser til eet Maal fra de forskjelligste Sider er udbredt saa meget Lys over de fleste Partier af det græske Liv, at det hele Billede bestandig fremtræder med større Klarhed og indre Harmonie. Men for at kunne give en saadan Fremstilling af Stoffet og paa ethvert Punkt udtale sig med den Korthed og Bestemthed, som det populære Foredrag kræver, føler man en fordoblet Dypfordring til overalt atter at optage og gennemgaae den historiske Undersøgelse for at komme til den størst mulige Sikkerhed og Klarhed. Dette har jeg efter Evne gjort, men tør naturligviis ikke haabe overalt at have truffet det Rigtige. Hvad isærigt de ikke faa dunkle eller omtvistede Punkter i de græske Antiquiteter angaae, da har jeg deels aldeles kunnet undgaae at berøre dem, forsaavidt de gik i en Detail, som ikke vedkom nærværende Skrift, deels har jeg i al Korthed, ofte kun med et Ord, maattet betegne min Anskuelse; om enkelte Partier vil jeg maastee paa andre Steder faae Leilighed til at udtale mig udførligere.

I det Hele har jeg fulgt den samme Plan som i de romerske Antiquiteter, naturligviis med de Modificationer, som det forskjellige

og her i flere Partier adskilte Stof foranledigede. Efter en kort Indledning om de græske Antiquiteters Kilder og Grækenlands Chorographic følger en Oversigt over den hele helleniske Forfatnings historiske Udvikling, hvis Hensigt ikke blot er, som den lignende Oversigt i de romerske Antiquiteter, at betegne Bogens Hovedanskuelser og i eet Overblik at samle Stoffet, hvis historiske Sammenhæng adskilles under den systematiske Behandling, men tillige at optage Et og Andet om de græske Statsforfatninger og det græske Liv overhovedet, hvortil der ikke let blev Plads i de følgende Afsnit om de enkelte Tidsaldrer og de enkelte Hovedstater. Derpaa behandles den heroiske Periode, den fælles Stamme til de følgende Tider, hvor større Udskillelser og Sondringer indtraadte i det helleniske Liv. Dernæst følge de tvende Stater, Sparta og Athen, der i politisk og historisk Betydning ere de meest fremtrædende og os bedst bekendte. Til Sparta slutter sig Kreta som et Corollarium. Foran hver af disse Stater har jeg stillet en kort historisk Oversigt over de politiske Forholds Udvikling. Efter denne Fremstilling af de meest karakteristiske Modsetninger, hvori det græske Statsliv har udviklet sig, behandles deels de store religiøse Foreningspunkter, der sammenknyttede Hellas til et Heelt, nemlig Nationalfester og Drakler, deels de enkelte Foreningspunkter, der temporært forbandt enkelte Dele deraf, som Amphiktyonier, Landskabsconfederationer, Symmachie og Hegemonie. Slutningen udgjør et Afsnit om den helleniske Kolonisation. Kun i den attiske Stat har jeg fundet tilstrækkelig Grund til en særskilt Behandling af det private Liv; i den heroiske Tidsalder har det endnu ikke bestemt adskilt sig fra det lidet udviklede offentlige Liv; i den spartiatiske Stat opsluges det deraf.

De Bærter, der især have veiledet mig under Valget og Behandlingen af Stoffet, er det neppe nødvendigt at nævne. Blandt de Bøger, der omfatte det hele græske Statsliv, er det en Selvfølge, at jeg stiltig har brugt de fortrinligste, som de bekendte Skrifter af Tittmann, Wachsmuth, K. F. Hermanns Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer, hvis 3die Udgave fra 1841 jeg har haft Leilighed til at benytte, og Schömanns antiquitates iuris publici Græcorum 1838. Det sidste Bærf, hvis Plan meest stemmede overeens med min, har jeg i adskillige Partier lagt til Grund ved det første

Udfast til og Valg af Stoffet. Uagtet alle senere Omsarbejdelse og Forandringer baade i Anordningen og i Detailen bærer min Bog maaskee endnu Spor deraf, hvilke jeg ikke har bestræbt mig for at udslette. Dysaa Schaafs Encyclopædie 4de Udgave 1839, beføret af Dr. Gorrman, har jeg benyttet. Iøvrigt har jeg naturligvis til hvert enkelt Parti raadført mig med de Skrifter, der ere at ansee for de bedste, og haader, at intet vigtigere Værk eller Monographie skal være undgaet min Opmærksomhed, skjøndt jeg naturligvis i en saa sammentrængt Behandling af Antiquiteterne af mangen udførlig Afhandling kun har kunnet optage et ganske kort Resultat, ofte blot et Par Ord. At nævne disse Bøger her vilde blive vidtløftigt og for den Kyndige overflødigt; som nogle af de nyeste, jeg har kunnet benytte, vil jeg her blot omtale *Boeckhs* fortreffelige Afhandlinger: *Metrologische Untersuchungen* 1838 og *über das attische Seewesen* 1840, de sidste af de mange Arbejder, hvormed hans dybe Lærdom og sikre Combinationsgave har beriget det græske Antiquitetstudium, *Beckers Charikles* 1840, *Helbig's* die sittlichen Zustände des griechischen Heldenalters 1839, *Krauses Olympia* 1838, hans *Gymnastik und Agonistik der Hellenen* og hans *die Pythien, Nemeen und Isthmien* 1841, *Thirlwall's* græske Historie (den tydske Oversættelse, tildeels med Berigtigelser af Forfatteren) 1839—40, og endelig en udførlig Undersøgelse af den norske Professor *Wibe* i *Tidskriftet Nor* 1840 3de og 4de Hefte, der med stor Grundighed og Consequents behandler *Spartas* *Eklesi* og flere dermed forbundne Spørgsmaal og har ydet et vigtigt Bidrag til at opklare det Dunkle og Gaadefulde, der svæver over *Spartas* Statsinstitutioner. Med Hensyn til *Tidsregningen* har jeg raadført mig med *Clintons fasti Hellenici* og de udkomne Dele af *Fischers* og *Soetbeers* *griechische und römische Zeitafeln*.

Om Enkeltheder har jeg endnu Følgende at bemærke. Jeg har ved de græske Ord, jeg har anført, bestræbt mig for baade i de heroiske, spartiatiske og attiske Antiquiteter kun at optage, hvad der tilhører Dialekten og *Tidsalderen*: Noget, hvori man endnu i de nyeste Bøger tillader sig megen Sammenblanding. Hvad den danske Skrivemaade af de græske nomina propria angaaer, da befinder man sig her paa et Terrain, som er meget omdisket, og hvor det er vanskeligt at komme til fuld-

kommen Sikkerhed og Consequents. Jeg har overhovedet fulgt den Regel at skrive dem, som de skrives i Græssen; kun i enkelte Folkenavne, hvis Endelse alligevel maatte blive dansk, har jeg afveget noget deraf, da man dog ikke vilde faae Folk til at bruge Ord som *Athenaier*, *Dorieer*, *Moleer*. Ligeledes har jeg tilladt mig at bruge Navnet *Athen*. Ved isvrigt at skrive Ordene ligesom i Græssen har jeg handlet i Analogie med hvad man pleier at gjøre med Ord af fremmede Sprog, men ikke (som Nogle urigtigt antage) udtalt nogen Mening om den rette Udtale af det Græske.

Mit Manuscript har Hr. Mag. *Tregder* havt den Godhed efter mit Ønske at gennemsee og meddeelt mig ikke saa Bemærkninger og Berigtigelser, hvorfor jeg er ham meget takkyldig. Iøvrigt har han allerede ved de romerke Antiquiteter gjort mig en lignende Tjeneste, men da han nu paany med samme Beredvillighed har vist mig denne *Bevillie*, har jeg følt Trang til at lette min Taknemmeligheds Byrde noget ved her at bevidne ham min Erkjendelse af hvad mit Arbejde har vundet ved at gennemsees af en saa dygtig og skarpsindig *Philolog*.

Jeg havde egentlig lovet at tilføie en kort Litteraturhistorie, men snuffer ikke at opfylde dette Løfte, førend jeg ved at holde et *Cursus* af Forelæsninger derover har havt Leilighed til endnu engang noie at gennemgaae Stoffet. Oprindeligt havde jeg bestemt efter de romerke og græske Antiquiteter at udgive en 3die Deel, indeholdende en *Mythologie* og en kort *Oversigt* over de vigtigste Partier af *Archæologien*, for saaledes at fuldende det *Corpus* af *Oldtidsvidenskaben*, som for *Stoleunderviisningen* er nødvendigt; men dette Forsæt har jeg nu efter noiere *Overlag* opgivet. Erfaring har vist mig, hvor megen *Opoffrelse* af *Tid* der kræves for nogenledes at tilfredsstille sig selv ved et saadant Arbejde, der strækker sig over en større *Heelhed*. Jeg mener vel ingenlunde, at denne *Anvendelse* af *Tiden* er uinteressant eller ufrugtbar, men efter at have udført to Arbejder af denne Art føler jeg nu større *Lyst* og *Kald* til at opoffre min *Tid* til *Undersøgelser* af en anden *Natur*. *Imidlertid* opgiver jeg det paa ingen *Maade*, fordi jeg anseer en saadan *trede Deel* for mindre vigtig og snfkelig end de *tvende andre*; *tværtimod* (og netop derfor har jeg her omtalt mit opgivne Forsæt) vil jeg

paa det Alvorligste dertil opfordre en eller anden Philolog, som maatte have Tid og Kræfter til et saadant ikke let Arbeide, hvis Nødvendighed dog vel maa blive indlysende paa en Tid, hvor ikke Faa komme til Universitetet saa ubefjendte med den græske Mythologie, som intet dannet Menneske, end lige nogen Student burde være.

Overshovedet maa jeg tilstaae, at jeg vel kan indsee, at der mellem Skolemand kan være forskjellige Meninger om Maaden, hvorpaa saadanne Haandbøger over Oldtidsvidenskaben bør benyttes, at f. Ex. Een kan antage, at Disciplene i egne Timer lectievis bør gennemgaae hele Bogen eller de vigtigste Partier deraf, en Anden, at den kun bør bruges ved forekommende Leiligheder for at lære, hvad der til enhver Tid behøves; men det er mig vanskeligt at forstaae, hvorledes nogen Skolemand, som for Alvor ønsker med nogenombestemt Klarhed at føre sine Disciple ind i Oldtidens Liv eller blot at bringe dem til grundigt at forstaae de Forfattere, der læses i Skolen, og derhos (hvad der daglig bliver mere nødvendigt) at spare paa Tiden, kan misfjende Vigtigheden og Nødvendigheden af saadanne Haandbøger, saafremt de ellers ere, som de bør, og virkelig repræsentere det Standpunkt, hvortil Videnskaben for Tiden er udviklet. I denne Overbevisning om Betydningen af et Arbeide som det nærværende, saafremt det ellers maatte svare til sin Hensigt, vil jeg her slutte med en Opfordring til de Philologer og Skolemand, som gennemløse eller benytte denne Bog, at meddele mig de Bemærkninger eller Berigtigelser, hvortil de maatte finde Anledning, for en mulig følgende Udgaves Skyld.

Coro, den 15 Juli 1841.

Indhold.

	Pag.
Indledning.	
De græske Antiquiteters Riber	3
Grækenlands Chorographie.	
§ 1. Landets Begrændning og Inddeling	5
§ 2. Landets Naturbeskaffenhed og dennes Indflydelse	6
Historisk Oversigt over Grækenlands Forhold.	
§ 1. Grækernes Stammer	7
§ 2. Stammevandringer	8
§ 3. Statsforfatningens Udvikling. Kongemagtens Undergang	10
§ 4. Fortsættelse. Aristokratiet	11
§ 5. Fortsættelse. Demokratiets Udvikling. Partitampe	11
§ 6. Fortsættelse	12
§ 7. De helleniske Staters Undergang	13
§ 8. Statsforfatningens almindelige Form i de græske Fristater	14
§ 9. Ioniske og doriske Stater, især Athen og Sparta	15
§ 10. Foreningspunkter for hele Hellas. Religiøse Forbindelser ved Fester og Dræller	16
§ 11. Foreningspunkter for enkelte Dele af Hellas. Amphiktyonier, Landskabsconfoederationer, Gymnastie og Pege- monie	17
§ 12. Kolonier	18
Den heroiske Tidsalder.	
§ 1. Betydningen af denne Benævnelse	19
§ 2. Kulturstanden i Almindelighed	19
§ 3. Staten og Statsforfatningen i Almindelighed	21

	Pag.
§ 4. Kongen	21
§ 5. Riksrådet	23
§ 6. Folket	23
§ 7. Retsplejen	24
§ 8. Religionsvæsenet. Bønner, Offeringer, Libationer og Renselser	25
§ 9. Fortsættelse. Tempel, Præster, Spaamænd, Drakter	25
§ 10. Krigsvæsenet. Bevæbning	26
§ 11. Fortsættelse. Slaget	27
§ 12. Fortsættelse. Leir. Beleiring	28
§ 13. Søvæsenet. Skibe	29
§ 14. Det private Liv. Næringsveie og Beskæftigelser	30
§ 15. Fortsættelse. Kunster. Handel	31
§ 16. Fortsættelse. Huuslige Forhold. Ægtekab. Opdragelse.	32
§ 17. Fortsættelse. Høde, Klæder, Boliger og Huusgeraad	33
§ 18. Fortsættelse	34
§ 19. Fortsættelse	35
§ 20. Fortsættelse	36

Sparta.

Chorographie.

§ 1. Landet	37
§ 2. Landets Hovedstad	38

Historisk Oversigt.

§ 1. Landets ældre Historie	39
§ 2. Lykurgos's Statsindretning	40
§ 3. Lakedaïmons Udbidelse og Hegemonie	40
§ 4. Lakedaïmons Forsald	41
§ 5. Fortsættelse. Statens Oplosning	42

Den lakedaïmoniske Stats Beboere.

§ 1. Inddeling. Spartiater	42
§ 2. Frie, men ved Fødselen fra Borgerret ubeslukkede Indvaanere	43
§ 3. Selloter	44
§ 4. Fortsættelse. Deres Tilstand	45
§ 5. Landets Deling mellem de frie Beboere	46
§ 6. Følger af den efterhaanden opstaaende Formindskelse i Borger-tallet og Uligbed i Formuen	47

Statsmagten.

§ 1. Statsmagtens Fordeling	48
---------------------------------------	----

	Pag.
§ 2. Raadet	49
§ 3. Folketingsforsamlingen	49
§ 4. Magistrater. Kongerne	50
§ 5. Fortsættelse. Epborerne	52
§ 6. Fortsættelse. Andre Dørtigheber og Forretningsmænd	53

Statsforvaltningen.

§ 1. Statsforvaltningens Diemed	53
---	----

A. Retsvæsenet.

§ 2. Dommermagten	54
§ 3. Straffe	54

B. Religionsvæsenet.

§ 4. Guddomme	55
§ 5. Nationalfester	55

C. Krigsvæsenet.

§ 6. Hæren. Dens Bevæbning	56
§ 7. Fortsættelse. Dens Anordning og Inddeling	57
§ 8. Officerer	57
§ 9. Krig og Kamp	58
§ 10. Søvæsenet	59

D. Statshuusholdning.

§ 11. Statsindtægter og Udgifter. Penge	59
---	----

E. Andre offentlige Foranstaltninger til Opnaaelsen af Statens Diemed.

§ 12. Saabanne Foranstaltninger i Almindelighed	60
§ 13. Ægtekabet	61
§ 14. Drengenes fælles offentlige Opdragelse	61
§ 15. Fortsættelse. Legemlig Udbannelse	62
§ 16. Fortsættelse. Aandelig Udvikling	63
§ 17. Pigernes Opdragelse	64
§ 18. Mændenes Liv	65
§ 19. Flere Indretninger til den gamle Disciplins Bedlighedsbeholdelse	66
§ 20. Disciplinens Oplosning	66

Anhang. Kreta.

§ 1. Landets historiske Forhold	67
§ 2. Statsforfatningen	67
§ 3. Disciplin og Levemaade	68

	Pag.
Athenai.	
Chorographie.	
§ 1. Landet	69
§ 2. Landets Hovedstad	70
Historisk Oversigt.	
§ 1. Landets ældre Historie. Kongemagt. Aristokratie	71
§ 2. Fortættelse	72
§ 3. Dracons Lovgivning	73
§ 4. Statsforfatningens Grundsættelse ved Solon	74
§ 5. Folkemagtens Tilvæxt	74
§ 6. Statsforfatningens Forsald	75
§ 7. Fortættelse	76

Statens Beboere og deres Inddeling.

§ 1. Inddeling. Fødtte Borgere	77
§ 2. Optagne Borgere	78
§ 3. Metotter	79
§ 4. Slaver	80

Folketinddelinger og kommunale Forhold mellem Borgerne.

§ 5. Myser og Demer	81
§ 6. Bestyrelsen af visse større og mindre Communer	82
§ 7. Myratrier og Gener	82
§ 8. Trittyer og Naukrarier	83

Statemagten.

A. Folketingsamlingen.

§ 1. Folketingsamlingernes Antal, Sted og Sammentalsbelsesmaade	84
§ 2. Formen for Folketingsamlinger	85
§ 3. Fortættelse	86
§ 4. Folketingsamlingens Virksomhed	86
§ 5. Fortættelse. Folketingsamlingens legislative Virksomhed	87
§ 6. Fortættelse. Folketingsamlingens Dvirighedsvalg	88
§ 7. Fortættelse. Folketingsamlingens dømmende Myndighed	88
§ 8. Fortættelse. Dstattsæmnen	89

B. Raadet.

§ 9. Betingelse for Afgang. Prærogativer	90
§ 10. Raadets Virkekræds	91
§ 11. Formen for Raadetsamlinger	92

C. Magistraterne.

	Pag.
§ 12. Forskjellige Klasser af Statstjenere	93
§ 13. Embedsprøven	94
§ 14. Ansvarlighed. Regnskabs Aflæggelse	95
§ 15. Embedsmagtens Grænser og Indskrænkninger	96
§ 16. De enkelte Dvirigheder. Archonterne	96
§ 17. Forskjellige Politimagistrater	97
§ 18. Andre Forretningsmænd og Bestyrere af ekstraordinære Hverv	98
§ 19. Betjenter	98

Statsforvaltningen.

A. Retsvæsenet.

§ 1. Bor Kundskab om den attiske Retsforfatning. Dens Kilder Privatretten	99
§ 2. Hættefab	99
§ 3. Fæderlig Myndighed. Adoption. Formynderskab	101
§ 4. Arveret og ius testandi	102
§ 5. Obligationeret. Tingret	103

Dommere og Domstole.

§ 6. Domstolenes Historie	103
§ 7. Peliasterne	104
§ 8. Diateterne. De 40 Mænd	105
§ 9. Areiopagiternes Domstol	106
§ 10. Epheternes Domstol	107
§ 11. Magistrater med Retshegemonie	107

Klager.

§ 12. Retsbulighed for Retssubjectet	108
§ 13. Offentlige og private Klager	108
§ 14. Forskjellige Former for offentlige Klager	109
§ 15. Offentlige Klager med Hensyn til Indholdet	109
§ 16. Private Klager	109
§ 17. Privatklager med Hensyn til Indholdet	110

Proceduren.

§ 18. Proceduren i Sager for Folkedommerne	110
§ 19. Fortættelse. Sagens Behandling for Magistraten	111
§ 20. Fortættelse. Sagens Behandling for Domstolen	112
§ 21. Formen for Rettergang i Nordfager	113
§ 22. Fortættelse	113

Dom og Domsexecution.	Pag.
§ 23. Evangsmidler til at bevirke Dommens Efterkommelse	114
§ 24. Retsmidler imod Dommen	115
§ 25. Straffe	115
§ 26. Fortsættelse. Altmie	115
§ 27. Fortsættelse. Flere Arter af Straffe	116
§ 28. Retsvæsnets Forfald	117

B. Religionsvæsnets.

§ 29. Guder. Tempel	118
§ 30. Fester. Panathenæer og Dionysier	119
§ 31. Fortsættelse. Fæstmophorier, Eleusiner og andre mindre Fester	120
§ 32. Præster og Kultusembedsmænd	121
§ 33. Religionens Forfald	122

C. Krigsvæsnets.

§ 34. Krigstjeneste	122
§ 35. Infanteri. Kavalleri	123
§ 36. Officerer. Strateger	124
§ 37. Fortsættelse. Tariatser, Lohager, Hipparker, Pylarker, Peripolarker	125
§ 38. Krigsførelse	125
§ 39. Flaaden og dens Mandskab	126
§ 40. Søofficerer. Flaadens Materiale. Søslaget	126

D. Statshuusholdningen.

§ 41. Statsudgifter. Kultusudgifter	127
§ 42. Fortsættelse. Krigsvæsen. Staaende Tropper og Skibe	128
§ 43. Fortsættelse. Bygningsarbejder. Politie. Offentlige Besø- ninger	129
§ 44. Fortsættelse. Betaling for visse offentlige Forretninger	129
§ 45. Fortsættelse. Forskellige Læggitioner	130
§ 46. Statsindtægter	131
§ 47. Fortsættelse. Ordinære Statsindtægter af Statens Grund- eiendomme, Metoiskeafgift og Løb	131
§ 48. Fortsættelse. Mulcter, Processørendes Erlæggelser og Con- fiscationer	132
§ 49. Fortsættelse. De Bundsforbundtes Tribut	133
§ 50. Fortsættelse. Ordinære Præstationer af Borgerne	134
§ 51. Fortsættelse. Extraordinære Statsindtægter	135
§ 52. Fortsættelse. Extraordinære Lekturier. Trierarchiet	136
§ 53. Fælles Bestemmelser for ordinære og extraordinære Lekturier	137

	Pag.
§ 54. Finantsernes Bestyrelse. Forskellige Embedsmænd til Oppe- børsel, Bevarelse og Udstilling af Statens Penge	137
§ 55. Rønt	138

Det borgerlige og private Liv.

§ 1. Almindelige Bemærkninger	140
§ 2. Borgerligt Erhverv	140
§ 3. Fortsættelse	141
§ 4. Maal og Vægt	141
§ 5. Fortsættelse	142
§ 6. Lidsbestemmelser	143
§ 7. Fortsættelse	143
§ 8. Drengenes pysiske og moralske Opdragelse	144
§ 9. Fortsættelse	145
§ 10. Fortsættelse	146
§ 11. Den kvindelige Opdragelse og Dannelse	146
§ 12. Maaltider	147
§ 13. Klædebragt	148
§ 14. Boliger	149
§ 15. Begravelser	150

Foreningspunkter for hele Hellas.

A. Festsforamlinger og Lege.

§ 1. Localfestligheder. De store Nationalsfester	151
§ 2. De olympiske Lege	152
§ 3. De pythiske Lege	153
§ 4. De nemæiske Lege	154
§ 5. De ishmiske Lege	154
§ 6. Bedbekampens Bestaaenhed	154
§ 7. Fortsættelse. Bøssninger for Seirvinderne	156

Anhang.

§ 8. Olympiader og den derpaa byggede Lidsregning	157
§ 9. Maaen at reducere en Marsangivelse efter Olympiader til den kristelige Lidsregning	158

B. Drakter, især det delphiske.

§ 10. Drakter i Almindelighed. Draktet i Dodone	159
§ 11. Apollons Draktet i Delphoi	159
§ 12. Fortsættelse. Dets Forfald	161
§ 13. Fortsættelse. Dets Indretning	161
§ 14. Flere Drakter	162

Föreningspunkter for enkelte Dele af Hellas.**A. Amphiktyonernes Forbindelse.**

- § 1. Amphiktyonier i Almindelighed 163
 § 2. Amphiktyoniet ved Thermopylai og Delphi. Dets Udstrækning, Diemed og Historie 163
 § 3. Fortsættelse 164
 § 4. Amphiktyonforbindelsens indre Anordning 165

B. Confoederationer imellem Bedoerne af samme Landskab.

- § 5. Saadanne Forbindelser i Almindelighed 166
 § 6. Boiernes Confoederation 167
 § 7. Det achaiske Forbund 168
 § 8. Fortsættelse. Forbundets Indretning 168
 § 9. Det aitoliske Forbund 169
 § 10. Fortsættelse. Forbundets Indretning 170

C. Symmachie og Hegemonie.

- § 11. Hegemoniets Historie. Sparta 170
 § 12. Fortsættelse. Sparta og Athen 171
 § 13. Fortsættelse. Sparta, Athen, Thebai, Makedonia 172

Kolonialforhold.

- § 1. Kolonisationens Historie 173
 § 2. Fortsættelse 173
 § 3. Aarsager til Koloniers Udsendelse 174
 § 4. Former for Koloniers Udsendelse. Deres Forhold til Moderstaten 175
 § 5. Koloniernes politiske Forfatning 175
 § 6. Anhang om Kleruchier 176

Graeske Antiquiteter.

Indledning.

De græske Antiquiteters Kilder.

Den vigtigste Kilde til Kundskab om de græske Antiquiteter have vi i de græske Forfatteres Værker. Den heroiske Tid kjende vi fornemmelig af Homeros. Efter Homeros's og Hesiodos's Tidsalder er der fra de nærmest følgende Aarhundreder kun levnet os faa skriftlige Mindesmærker af samtidige Skribenter. Hvad vi vide om disse og de følgende Tider, skyldes vi især Historiefriivere, som Herodotos, Thukydidēs, Xenophon, Polybios, Diodoros og Plutarchos, Geographer, som Strabon og Pausanias, og Talere, som Antiphon, Andokides, Lysias, Isokrates, Isaios, Lysurgos, Demosthenes, Aischines og Dinarchos. Ogsaa hos Philosopher, som Platon og Aristoteles, og enkelte Digtere, som Aristophanes, finde vi vigtige Bidrag

Bidrag til Kundskab om Sæder og Statsindretninger. Endelig have senere Grammatikere og Samlere, som Athenaios og Millianos, Scholiaster, som til Kristophanes, og Lexikographen, som Pollux, Harpokration, Hesychios, Photios, Suidas, Forfatterne af *Ἑτυμολογικὸν μῆτρα* og flere Ordbøger og Zonaras leveret mange enkelte Oplysninger. Andre Hjælpe midler have vi i de opbevarede Inscriptioner*), Mønter og de øvrige Oldtidslevninger.

*) Inscriptionerne ere især en rig Kilde til Kundskab om Antiquiteterne. Blandt de flere Indskriftsamlinger er den fortrinligste det endnu ufuldendte *corpus inscriptionum Græcarum* af Boeckh. Vol. I. Berol. 1828. Vol. II. fasc. 1. ib. 1832 fasc. 2 ib. 1835. fol.

Grækenlands Chorographie.

§ 1.

Landets Begrændsning og Inddeling.

Under Navnet Hellas (*Ἑλλάς**) tænkte Grækerne sig ikke noget ved bestemt afpælede naturlige eller politiske Grændser afsondret Land, men blot i Almindelighed det Land, hvor Hællenerne boede, og hvorvidt dette Navn strakte sig, derom vare Meningerne temmelig deelte. Det Land, som vi her indbefatte under dette Navn, deles sig naturligt i 3 Dele, Peloponnesos, Fastlandet udenfor Peloponnesos og Æerne. Fastlandet dele vi atter i 2 Dele, hvoraf den nordlige fra de tærauniske og lambuniske Bjerge med Olympos (Grændserne mod Illyria og Makedonia) strækker sig til den ambrakiske og maliske Havnbugt. Denne Deel indbefatter Landskaberne Speiros og Thes-salia tilligemed Magnesia. Den sydlige Deel af Fastlandet gaaer derfra til den korinthiske og saroniske Bugt og indbefatter Attika, Akarnania, Doris, Lokrernes Lande, Pholis, Boiotia, Attika og Megaris. Halvøen Peloponnesos hænger ved en smal Isthme sammen med Fastlandet. Dens Dele ere Arkadia, Argolis, Lakonika, Messenia, Elis og Achaia. Endelig finde vi en betydelig Mængde større og mindre Æer, som paa alle Kanter omgive

*) Hellas i sin ældste Betydning (Bl. II, 683) betegner et Landskab i Thessalien i Nærheden af Phthia.

det græske Fastland, hvoraf vi som de største enkelte Der nævne Euboia, Kreta og Kypros, og som mindre Oegrunder Kykladerne og Sporaderne. De af disse Der, som ligge i det aigaiiske Hav, synes oprindelig at have dannet et Fastland, der ved Natursbegivenheder er blevet adskilt i Oegrunder.

§ 2.

Landets Naturbeskaffenhed og dennes Indflydelse.

Med Bjergkjæder og Havbugter, der skjære dybt ind i Landet, deles Grækenland i mangfoldige i Naturbeskaffenhed og Klima ofte meget forskellige Dele. Intet Land i Europa frembyder i Forhold til sit Fladeindhold saa stor en Kystudstrækning. Landets Naturbeskaffenhed satte det istand til at yde sine Indvaanere rigelig Næring ved Agerdyrking, Dværgavl og Fiskeri, men opfordrede tillige til Flid og Virksomhed. Dets Beliggenhed og Naturforhold indbød tidligt til Søfart og Handel, vanskeliggjorde baade Erobring og nomadisk Omflakken indensfor Grændserne og befordrede Adskillelsen i en Mængde indbyrdes uafhængige Smaastater*), uden dog at hindre et livligt Samkvem imellem dem.

*) Denne Adspjættelse i smaae og uafhængige Stater gjorde det muligt, at den Mængde af Statsformer kunde forsøges, som vi see i Hellenernes Historie.

Historisk Oversigt over Grækenlands Forhold.

§ 1.

Grækernes Stammer.

En stor Deel af Grækenland skal, ligesom flere af de tilgrændsende Lande, i den ældste Tid have været beboet af Pelasger, beslegtede med Indere og Italer, som synes at være indvandrede fra Asien og have adskilt sig i den latinske og græske Green. Ved Siden af disse nævnes ogsaa andre Stammer, som Thraaker, der tidlig synes at have haft Indflydelse paa Grækernes Religion og Poesi, Beleger, Dryoper og flere*). Efterhaanden synes Hellenerne (of Ἕλληνες), uden Tvivl et med Pelasgerne nærbeslegtet Folk, fra Thessaliens sydlige Egne, hvor de tilligemed Myrmidoner og Achæer**) nævnes af Homeros (Il. II, 684), at have udbredt sig videre og deels fortrængt de andre Stammer, deels blandet sig med dem, saa at deres Navn snart blev en fælles Betegnelse for alle græske Folk, og Sagnet henførte de 4 Hovedfolk, Aioler, Dorier, Joner og

*) Saabanne ere Kentaurer, Lapither, Doloper og flere Stammer i Thessalia, Phlegyer og Minyer i Thessalia og Boiotia, Kureter i Attolia, Akarnania og paa Euboia, Epeier og Kauloner i Elis og mange flere. Om disse Folk vide vi ellers ikke med Sikkerhed i hvad Forhold de have staaet til de ovenfor nævnte Stammer.

**) Achæer er hos Homeros, ligesom Argeier og Danaer, ogsaa et almindeligt Navn for alle græske Folk. Γραικοί skal være et ældgamelt Navn paa Hellenerne, medens de endnu boede i Epeiros i Egnet om Dodone. Det synes derfra at være kommen over til Italiens Kyster, men forsvinder siden i Historien, indtil det kommer igjen ved Romerne.

Achaiere til Sønner eller Sønnesønner af en mythisk Stamfader, Hellen. Af disse vare Aiolerne i de ældste Tider vidt udbredte over Grækenland; Achaierne vare et mægtigt Folk i den heroiske Tidsalder; Joner og Dorier traadte noget senere frem med større Betydning. Andre, men meget fabelagtige og upaalidelige Sagn tale om tidlige Indvandring af Fremmede, som Danaos*) og Kektrops, der førte ægyptiske Kolonier til Argos og Attike, Kadmos, der førte en phoinisk Koloni til Boiotia**), Pelops, der fra Asien indvandrede til Peloponnesos. Saameget er vist, at Grækerne tidligt have staaet i Forbindelse med Asien og navnlig modtaget Skrivekunsten fra Phoinikerne; men saadanne Indvandring og Indvirkninger af Fremmede have dog aldrig været af en saa indgribende Indflydelse paa den helleniske Grundkarakter, at de i noget væsentligt Punkt paatrykte den et fremmed Stempel.

§ 2.

Stammevandring.

Efterretningerne om hine gamle Tider ere i det Hele meget dunkle og forvirrede, og kun over eet Punkt, den troiske Krig (M. 1184 f. Chr.), er der ved de homeriske Digte udbredt et klarere Lys. Men baade før og efter den troiske Krig omtales store Folkbevægelser***) og voldsomme Rystelser, der foranledigede mange

*) Danaos kaldes dog allerede af Herodotos en Ægyptier.

**) Efter nogle Lærdes Mening ere disse Indvandring foretagne fra Thrake, og Forestillingerne om ægyptisk og phoinisk Oprindelse skyldes Grækernes Lyst til at udsøge deres Herkomst fra de meest dannede Folk.

***) Som Hellenernes tidligste Vandring fra Egeiros til Thessalia og derfra fortsatte Udbredelse og Thessalernes Tog fra Thespro-

Omvaltninger og Omflytninger blandt Stammerne. Den sidste af disse er Doriernes og Aiolerernes Tog til Peloponnesos (1104), det Punkt, hvorfra det helleniske Navn især begynder at blive det herskende. Herved kom Dorierne i Besiddelse af det Meste af Peloponnesos, hvor de deels undertvang eller fordrev de gamle Indbyggere, deels blandede sig med dem. Achaierne, som før havde beboet en stor Part af Halvøen, fortvængtes nu for en Deel til Argios (Achaia)*), hvorfra de fordrev Jonerne, som gik til Attike og derfra siden til Lilleasiens Vestkyst, hvor ogsaa Kolonier af andre græske Stammer toge Sæde**). Efterhaanden ophørte nu disse Stammevandring, og Folkene beholdt deres bestemte Boliger. Af Hovedstammerne beboede nu Aiolerne fornemmelig Boiotia, en Deel af Euboia, nogle Æer, som Lesbos og Tenedos, og Mysias Kyst. Jonerne besad Attike, en Deel af Euboia, Kykladerne og Lydias Kyst med flere Æer. Dorierne havde Doris, en stor Deel af Peloponnesos, Megaris, Akreta og flere mindre Æer. Paa nogle Punkter, især i det nordlige Hellas (Lokris, Phokis, Aitolia, Akarnania) finde vi endnu Folk af forhellenisk Stamme. I Thessalia boede de fra Thesprotia indvandrede Thessalere, i Elis Minyer og Aioler, i Kolonierne Folk af alle Stammer. Fornemmelig hos Joner og Dorier finde vi en bestemt udpræget Stamme karakter, der udtaler sig i alle Ytringer af disse Folks aandelige Liv, i Sprog, Litteratur, Kunst og Statsforfatning.

tia til Thessalia og den deraf følgende aioliske Udvandring til Boiotia.

*) Af Peloponnesos's Indbaanere skulle kun Arkaderne og Kyruierne bestandig vare bleve i deres gamle Boliger (Autokthoner).

**) Aioliske (achaiske) Kolonier før og doriske efter de ioniske.

Statsforfatningens Udvikling. Kongemagtens Undergang.

Af de homeriske Digte see vi, at Grækenland i den heroiske Tidsalder var deelt i en Mængde af hinanden uafhængige Smaastater, som beherskedes af Konger, hvis Magt betragtedes som guddommelig i sin Oprindelse, men ikke var fast bestemt og begrændset ligeoverfor Aristokratiet og Folket. Denne Adskillelse i Smaastater vedblev bestandig, og varige, fast ordnede Forbindelser finde vi ikke blandt Grækerne. Staterne dannedes væsentligt af det Gebeet eller den Landstrækning, der sluttede sig til en eller anden ved Handel eller Industri blomstrende Stad, saa at Begreberne om Stad og Stat faldt sammen (πόλις, πολιτεία, πολιτεια). I disse Stater (undtagen Speiros) gif Regjeringsformen i Tidsrummet 1100—900 efterhaanden over fra den monarchiske til den republikanske, som begunstigedes af Grækernes medfødte Lyst til Frihed og Selvstændighed, af selve Staternes ringe Udstrækning og af den borgerlige Udvikling, Samlivet i Stæderne medførte, især da den lavere Kulturstand, de simple Statsforhold og den almindelige Brug af Slaver (undertvungne Lievegne eller kjøbte Barbarer) satte alle frie Borgere*) paa et nogenlunde lige Trin. Ofte foranledigedes eller fremskyndtes denne Obergang ved Kongernes egen Brøde.

*) Som Civitetens almindelige Charakter i alle helleniske Stater, endog før Demos fik en mere betydende statsretlig Stilling, kan i Modsætning til Slaver og Fremmede nævnes Ret til Grundeieendom, til selvstændig Fremtræden for Retten og Deeltagelse i Folketsforsamlingen.

Fortsettelse. Aristokratiet.

Denne folkelige Udvikling foregik imidlertid kun gradvæis. Det var nærmest Aristokratiet, som ved sin Fremværet ophævede Kongedømmet og banede Veien for friere Forfatninger, men i Almindelighed uden voldsom Omstyrten af Kongemagten og uden fjendtlig Modsetning til den endnu ikke politisk udviklede Demos. Et saadant Aristokratie grundede sig paa Fødselsadel (εὐπατριδαι, εὐγενεῖς) og den dermed forbundne personlige Dygtighed samt Grundeieendom og Nyttertjeneste (γεωμόροι, λιποβόται, λιπτεῖς), senere ved den tiltagende Handel ogsaa paa Aligdom (Plutokratie, ol πλούσιοι, ol τὰ χρήματα ἔχοντες). Denne Forstjæl mellem Aristokraterne og Folket betegnes ved Modsætningen mellem ol καλοὶ κάγαθοι, ol εὐθλοὶ, ol ἀριστοὶ paa den ene Side og ol πονηροὶ, ol δειλοὶ, ol κακοὶ paa den anden. Undertiden sluttede en saadan Adskillelse mellem Aristokratie og Folk, fuldberechtigede og mindre berettigede Indvaanere sig til Modsætningen mellem Stad og Land, især hvor indvandrede Erobrere bemægtigede sig Byer og satte de Overvundne paa ringere borgerlige Vilkaar. I dette Tilfælde kunde de Overvundne enten beholde personlig Frihed og Besiddelse, men med Statskyldighed og uden borgerlige Rettigheder, eller med Tabet af Friheden blive Lievegne som Heiloterne (ἑλωτες) i Sparta eller Penestæerne (πενεσταὶ) i Thessalia.

Fortsettelse. Demokratiets Udvikling. Partikamp.

Men den eensang vakte Lyst til at komme til Gylldighed og Indflydelse i Staten udbredte sig stedse i videre Kredse og lod

beller ikke Aristokratiet i rolig Besiddelse af dets Magt. Aristokratiet udartede ofte til et højt trykkende Oligarchie, der, fjendt fra Begyndelsen befæstet ved arvet Anseelse, Overbægt i Egen- dom og Intelligent's, Besiddelse af Baaben og faste Pladse, dog ofte kom i alvorlig Conflict med den vaagnende demokratiske Mand (δημος, plobs), og der udviklede sig nu overalt i Græken- land og Kolonierne Kampen mellem de aristokratiske og demokratiske Partier. Kampens Udfald var afvekslende, men ofte seirede Folkepartiet og tiltvang sig Gjældsfergivelser, Connubium, Næts- lighed og større Andeel i Statsstyrelsen. Saadanne Partikampe gavede undertiden Anledning til Statsforfatningernes Ordning enten ved personlige Auctoriteter (αὐτοπύριται), som Pittakos i My- tilene (590), eller ved faste Love, som Lykurgos's i Sparta (884), Zaleukos's hos de epizephyriske Lokrer, Charondas's i Katana og flere chalkidiske Stæder (begge omtr. i Midten af det 7 Aarh. f. Chr.), eller Solons i Athen (594); endnu oftere indtraf det, at den fremstræbende Folkemagt gik over til et mod Aristokratiet rettet forbigaaende Eneherredømme (τύραννις), hvor Herskeren ophøjede sin Villie til Lov, f. Ex. Kypselos i Korinthos, der (655) ved Hjælp af Demos styrkede Bacchiadernes Oligarchie. Dette var især hyppigt Tilfældet i det 7de og 8te Aarhundrede f. Gh., men Tyranniet maa, hvor det ikke udartede til Villkaar- lighed og Grusomhed, i den ældre Tid ingentunde altid tænkes i en fjendtlig Stilling til Folket og den offentlige Mening.

§ 6.

Fortættelse.

Den tiltagende Søfart og Handel, Byernes Fremvæert og Oplysningens almindeligere Udbredelse begunstigede Demokratiet's Udvikling, som undertiden ogsaa fremskyndtes ved Oligarchiets

eget sædelige Forsald eller sit sine Anførere blandt dets Med- lemmer. Persekrigen, som valte Bevidstheden om græsk Nationalitet og forstærkede Staternes politiske Berøringer, hævede tillige Folkets Mod og svækkede Aristokratiet's Midler. I den peloponnesiske Krig (431—404) sluttede de aristokratiske Partier sig meest til Spartas, de demokratiske meest til Athens Interesser, og under selve Krigen rasede Borgerstridighederne uafbrudt i Staterne. Ved Kampens Udfald seirede Aristokratiet, men det misbrugte sin Magt, og der opstod snart igjen voldsomme Uro- ligheder, Udjagelser i Landflygtighed og ødelæggende Kampe, der for en stor Deel førtes med fremmede Leietropper, som vi nu ofte finde i de gamle Borgerhærens Sted, medens Hellener ikke sjelden vise sig som Leietropper i fremmede Lande. Paa mange Steder opstod der et tvilsomt og trykkende Demokratie, der lededes af ærgjærrige og egennyttige Demagoger, og mod dette reiste der sig paa den anden Side oligarchiske Factioner (στραπέλαι, σωμα- πολαι). Den under disse Stridigheder opstaaende Demoralisa- tion og Opøsning af alle gode Kræfter undergravede Hellas's Frihed, banede Veien for den makedoniske Philips's Stræben efter Overherredømmet og gjorde Landet til en Skueplads for hans Efterfølgeres mangfoldige Krige, under hvilke vi dog ikke savne enkelte Glimt af den gamle helleniske Mand, som Bestræbelserne i Sparta for at styrte Oligarchiet og oprette den lykurgiske Forfatning eller det demokratiske Achæerforbunds Kamp mod Tyranniet og Makedonernes Magt.

§ 7.

De helleniske Staters Undergang.

Under denne Forvirring banede Romernes Baaben sig Wei til Grækenland. Korinthos's Erobring (146) gjorde fuldkommen

Ende paa Grækerne Frihed; deres Anliggender bleve ordnede af Romerne, og Statholderen i Makedonia beholdt stor Indflydelse, indtil Grækenland omsider fik sin Bestyrelse som en egen Provinds under Navn af Achaia. Nogle Stæder vare imidlertid paa mildere Vilkaar, enkelte, som Athen og Delphoi, endog liberæ civitates. Neros senere Indfald at proclamere Grækenlands Frihed var uden Betydning. En Efterklang af videnskabelig Stræben fandtes vel i Athen; men Nationalfølelsen og det aandelige Liv var forsvunden, og Landet, i høi Grad svækket ved Romernes Herredømme og Grækerne indbyrdes Kampe, blev siden fuldkommen edelagt ved Barbarernes Indfald.

§ 8.

Statsforfatningens almindelige Form i de græske Fri-stater.

Som væsentlige Dele af alle helleniske Statsforfatninger, aristokratiske eller demokratisk, finde vi de allerede fra Kongerregjeringens Tid kjendte Naad og Folkforsamlinger. Den souveræne Magt var i de demokratisk Statsforfatninger i Hænderne paa Folkforsamlingen, i de aristokratiske paa Naadet (*γερουσία*) eller Optimaternes Forsamling. Den executive Magt tilkom en Mængde deels Commissarier, deels forskjelligt benævnedes Øvrigheder, der efter de mange afværende Standpunkter af Aristokratie eller Demokrate, hvorpaa Staten stod, valgtes under mere eller mindre indskrænket Valgbarhed og Valgberettigelse samt paa forskjellig Embedstid, tildeels med foregaaende *δοκιμασία* eller Prøvelse og efterfølgende *εὐθύνη* eller Ansvarlighed til den regjerende Magt for deres Embedsferelse. Den dømmende Magt var paa høist forskjellig Maade fordeelt mellem Folk, Naad og Magistrater. De vigtigere Criminalsager dømtes i Almindelighed

af Folket eller Naadet, Privatstridigheder af Magistrater eller Dommercollegier.

§ 9.

Ioniske og doriske Stater, især Athen og Sparta.

I den græske Stamme, som i Intelligents udbillede sig kraftigst og ved Handel og Søfart kom til størst Velstand, nemlig den ioniske, gjorde Demokratiet de raskeste Fremskridt. Den vigtigste af de ioniske Stater var Athen, hvor Demokratiets friske Liv og Lysten til fri og alsidig Udvikling rørte sig stærkest, men hos Mæssen snart gik over til eensidig Stræben efter Lighed, vilkaarlig Behandling af de Formuende, misundelig Modvirken mod overvriende Kraft og Dygtighed, Selvrædighed og Ulydighed og tilsidst til en raa Gagnenytte og tom Forkængelighed, der smigredes og benyttedes af Demagoger og Sykophanter. Af de doriske Stater var Sparta den betydeligste. Her dannede de egentlige Spartiater eller Bybeboere i deres Forhold til Perioikerne eller Landbeboerne et Aristokratie, der senere udartede til et trykkende Oligarchie. I denne Stat finde vi Oldtidens almindelige Forestilling om Statens høie Betydning og Ret mod Individet stærkest gennemført, idet Staten ligesom tilegnede sig den enkelte Borger og næsten ganske ophævede Privatlivet og udelukkede den frie Udvikling. Saalænge den begejstrede Tro paa Statens Hellighed og den strenge Lydighed mod Lov og Skik opfyldte Folket, blomstrede Sparta og traadte ved sin Statsforfatnings Genhed og faste Kraft feirrig op mod de andre Stater; men det unaturlige Naand, som Statsforfatningen lagde paa Individernes Frihed, kunde ikke bestaae i Tidens Løb, men fremkaldte en unættelig Stræben efter Magt og Migt, som bragte Staten dens Oplosning imøde.

Foreningspunkter for hele Hellas.

Religiøse Forbindelser ved Fester og Orakler.

Grækenland udgjorde et System af Stater, som gjensidig anerkjendte hverandre; men for Overholdelsen af denne Anerkjendelse af gjensidige Rettigheder var der ikke nogen Garanti, og ingen faste Bestemmelser, men undertiden kun modsatte Interesser forhindrede voldsomme Indgreb af de Mægtigere. Men uagtet disse Smaa-stater ikke alene vare indbyrdes uafhængige, men endog ofte stode fjendtligt mod hinanden*), sammentknyttedes dog Folkene under det almindelige Navn "Ἕλληνες ved Bevidstheden om Stammeslagsskab og Fællesskab i Sprog, Religion og Sæder (τὸ Ἑλληνικὸν εὖν ὁμαιμὸν τε καὶ ὁμόγλωσσον καὶ θεῶν ἰδρύματα τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἡθεὶ τε ὁμοτροπα Herod. VIII, 144), og denne Nationalitet opfattedes i det Mindste bestemt i Modsetning til Fremmede eller Barbarer. Af denne Bevidsthed udviklede der sig ogsaa en indbyrdes Humanitetsvedtægt eller en Art af hellenisk Folket**), som dog ikke

*) Til forskjellige Tider finde vi dog større eller mindre Dele af Grækenland forenede til visse fælles Foretagender eller Tog. Saaledes i Oldtiden Argonautertoget, de 7 Tyrers Tog mod Thebai og især den troiske Krig. Siden forenede de fleste græske Stater sig mod Perseerne.

**) Som Exempler paa saadanne folkeretlige, paa Humanitet grundede Vedtægtsbestemmelser blandt Hellenerne kan det anføres, at man før en Krig plejede at sende Gesandter og undertiden paa mindelig Maade at afgjøre Sagen, f. Ex. ved Boldgift, at Krigen forkyndtes ved Perolber, hvis Personer vare hellige, at man under Krigen ansaae Tempel, Helligdomme og Præster i den fjendtlige Armee for ukrænkelige, at Krigsfanger i Regelen bleve frigivne mod Løsepenge, at man ansaae det for Barbari at nægte dræbte Fjender Begravelse eller mishandle de Faldne, at man kun efter erholdt

berøede paa faste Lovbestemmelser og ikke sjelden tilfidesattes af Mægtigere. Til de religiøse Institutioner, som understøttede denne Følelse af Folkeeenhed, hørte de store Festsfigheder og Lege i Olympia, Delphi, Nemea og paa den korintiske Isthme, der fra en blot local Betydning efterhaanden hævede sig til Nationalfester, hvorhen Staterne sendte Gesandtskaber, og Mange strømmede sammen fra alle Dele af Grækenland. Fremdeles maae dertil regnes Draklerne, især det delphiske, hvis Anseelse og Indflydelse var stor i alle de græske Stater.

Foreningspunkter for enkelte Dele af Hellas.

Amphiktyonier, Landskabsconfoederationer, Symmachie og Hegemonie.

Ogsaa mindre Dele af Grækenland finde vi sammentknyttede ved religiøse Baand, idet Fester og fælles Gudedyrkelse forbandt nærboende Folk til nærmere Forhold (Amphiktyonier), hvorved tillige undertiden Overholdelsen af visse folkeretlige Grundsætninger indstærkedes. — Mellem Beboerne af samme Landskab finde vi ofte en Art Confoederation (som i Boiotia), men

Ellendelse marscherede med væbnet Magt gennem et fremmed Territorium, at Gæstevensskabet blev holdt helligt og private og offentlige Gæsteforbindinger sluttede. Hertil høre ogsaa de saakaldte *συνφορα* eller folkeretlige Traktater mellem to Stater til Oprettholdelse af gjensidig retlig Væstytelse for Borgerne i Handel og Wandel. Baae enkelte Personer og en Stats Borgere i Almindelighed fik undertiden i en fremmed Stat Connubium (*ἐπιγαμία*), Immunitet (*ἀσκλησία*), Ret til Besiddelse og Grundeieendom, ja vi finde endog Exempler paa Isopolitie (*ισοπολιτεία*): statsretligt eller i det Mindste privatretligt Fællesskab mellem to Fri-stater. Især udvikle Athen stor Humanitet i sit Forhold til fremmede Staters Borgere.

enkelte Staters Stræben efter Overherredomme og Undertrykkelser og de andres Modstand svækkede og opløste disse Samfund. Tvende af disse Forbindelser, Achaiernes og Aitolernes, fik mod Enden af Grækenlands Frihedstid en temporair Betydning. — Større politiske Forbindelser, ofte mellem stammebeslægtede Folk, dannede de saakaldte Symmachier, i Spidsen for hvilke det mægtigste af Forbundets Medlemmer traadte, som Sparta i Perserkrigen for alle de Stater, der kæmpede mod Perserne, og Athen siden for de fleste ioniske Stater; men ogsaa i disse Forbindelser opstod der i Almindelighed Splid, idet den mægtigere Stat behandlede de ringere med Overmod og Egennytte.

§ 12.

Kolonier.

Grækernes Tendens til særskilt og selvstændig Bestaaen viser sig ogsaa i de hos dem eiendommelige Kolonialforhold, idet Kolonierne ikke, saaledes som hos Romerne, sluttede sig som Dele til Moderstaten, men strax dannede uafhængige Stater, som blot stode i et simpelt Pietetsforhold til den Stat, hvorfra de vare udgaarde. De samme Kolonier vise ogsaa fra en anden Side de helleniske Stammers kraftige Liv og Landsoverlegenhed, idet de ikke blot hurtigt opblomsfædede, men ogsaa vedligeholdte og udbredte Grækenlands Sprog og øvrige Eiendommelighed midt iblandt de Barbarer, af hvilke de vare omgibne.

Den heroiske Tidsalder.

§ 1.

Betydningen af denne Benævnelse.

Med Navnet den heroiske Tidsalder pleier man at kalde Tidsrummet fra Hellenernes første Fremtræden i Thesalia til Dorierne og Herakleiderne Tog til Peloponnesos 1104. Som dens vigtigste Repræsentanter kunne vi nævne Bellerophonos, Perseus, Herakles, Theseus, Jason og de andre argonautiske Helte, Deeltagerne i Togene mod Thebai og Toget mod Troia. Om denne Periode finde vi historiske Efterretninger og mythiske Sagn i en ofte uadskillelig Forbindelse blandede mellem hinanden. Det Punkt, som er klarast, og hvorfra der udbreder sig meest Lys over det offentlige og private Liv, er den troiske Krig (1184). Denne kjende vi gennem Digterværker, der vel ere blevne noget senere til og heller ikke i en aldeles uforandret Skikkelse ere komne til os, men som dog tillige i sig selv bære et saadant Præg af Sandhed og Harmonie, at de overhovedet kunne antages at fremstille et tro Billede af de Tider, de skildre.

§ 2.

Culturstanden i Almindelighed.

I den ældste Tid var Villighed og Naahed herskende; Krig og Hæveri almindelig. Minos til Sæes, Theseus og Herakles til Lands omtales især som de Heroer, der kæmpede mod disse

Onder; men selv paa den troiste Krigs Tid var dog Culturstanden endnu i sin Barndom. Voldsomhed i Gjerning og Raahed i Tale var ingenlunde forsvunden; Møbertog og Plyndringer (især Dvægrov) fra Nabostaterne og Repressalier fra dsaes Side vare jevnlige, Mord og Blodhævn ikke ualmindelig. Men paa den anden Side savnes dog heller ikke Spor af en mildere og humanere Stemning. Religionen virkede paa mange Maader ved sin Anseelse. Man ansaae Herolders Personer for hellige og respecterede afluttede Forbund og Stiilstande. Ved Siden af vilde Udbrud af Lidenskaber mangle der ikke Exempler paa Selvbeherkselse, Raadehold og Ervædighed for Eldre og Erfarnere. Den offentlige Mening begynder at gjøre sig gjældende, og Hensyn til almindelig Dadel at virke paa de Mægtige. Følelse for Venstabs (Theseus og Peirithoos, Achilleus og Patroklos, Drestes og Phylades), venligt Forhold til ældre og troe Jenerer (Cumaios, Eurykleia), Kjærlighed til Vgtesæller eller Forældre finde vi ofte Exempler paa. Den Fremmede*), Trængende eller Flygtningen (εστρης) tør under Zeus's Beskyttelse gjøre Regning paa venstabelig Modtagelse (Ζεύς ἕνιος, ἐστρησος, ἐπιτιμήτωρ ἐκείνων τε ἑσίων τε). Gæstevenskabets forbindelser mellem Forfædrene virke endog paa Efterkommernes indbyrdes Forhold. Der gives πτωχῶν ἰσολ καὶ Ἐπιπύσις. Ankommende Gæster modtages Kjærligt; man byder dem velkommen, lader dem sætte sig ned og deeltage i Maaltidet og spørger dem først bagefter, hvad deres Erinde er. Dgsaa Gæstegaver (ἑσίωνιον) skænkes dem. II. IX, 197, XVIII, 369 sqq. Od. III, 29 sqq. 69 sqq., IV, 20 sqq. Sangere (ἐπῆρες ἀοιδοί), som Phemios paa Ithake og Demodokos hos Phaiakerne næde udmærket Velvillie og Opmærksomhed

*) At den Indvandrende imidlertid vel tolereredes og undertiden beskyttedes, men ikke som saadan havde Agtelse eller Rettigheder, vise Ord som ἀφιμῆτος μεταδοτής.

Od. VIII, 472—481; thi Graekerne opfattede tidlig det Guddommelige i Mændens høiere Yttringer (ἱερός, ἱερισ ἀοιδός, ἱεός ὄπασ ἱεσῖν ἀοιδήν Od. VIII, 498. ἱεός δέ μοι ἐν φρεσὶν ὄπας παντοίας ἐπέφρασαν Hes. Theog. v. 94). Enkelt Gange, men sjældnere, see vi Heroer selv (som Achilleus) eller Folket istemme en Sang (II. I, 472. IX, 186).

§ 3.

Staten og Statsforfatningen i Almindelighed.

Det politiske Liv er endnu i sin Barndom. Forestillingen om et Statsliv som gjenmætrængende alle Forhold er endnu ikke udviklet, Begreberne om Staten, saavel i dens ydre Forhold til andre Stater som i dens indre Ordning, vakkende og ubestemte. Til en anerkjendt Folkeret findes endnu kun svage Spor, som Heroldernes Ufortrækkelighed. Statens indre Anordning udviklede sig efterhaanden af Familielivet. Som den ældste Regjeringsform træffe vi derfor endnu i den heroiske Tid det patriarkalske Kongedømme, hvor Forholdet mellem Fyrste og Folk endnu ikke er knyttet til nogen nære fastsat Form eller erkjendte Retbestemmelser. Men ved Siden af Kongerne finde vi et ved personlig Dygtighed, Vaabenfærdighed og Besiddelse fremragende Aristokratie, hvis Herkomst Sagnet knytter til Gudernes Slægt, og endelig Massen af frie Borgere. Men disse Statsmagters indbyrdes Forhold og Grændser hvilede ikke paa faste Love, men vare i flere Henseender løse og flydende.

§ 4.

Kongen.

Kongernes Værdighed ansaaes for hellig; deres Magt (II. IX, 98) som deres Herkomst hidrorte fra Guderne, og deres

Personer betragtedes som særdeles beskyttede af Zeus (II. II, 197. διοτρεφέες βασιλῆς, διογυεῖς hos Homeros, ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆς Hes.); men Kongemagtens Betydning berøvede desuagtet meget paa personlig Dygtighed, og den var ikke sikret mod Usurpationer (Peneloprias Friere, Nigisthos). Regjeringen var ikke altid monarchisk; i det Mindste have flere af de i den homeriske Skibskatalog opregnede Folk, som Boioterne, Phokerne og Kreterne, 2 Anførere, Argos og flere Stæder i Argolis 3 med een Overansfører, Eleierne 4. I Reglen var Kongedømmet arveligt, skjøndt uden aldeles faste Bestemmelser for Arvefølgen; i Mangel af mandlige Arvinger kunde den ogsaa gaae over til den kvindelige Side (Helene). Kongen (ὁ βασιλεύς) anførte i Krigen, bestyrede Retten i Forbindelse med Raadet (δικασπόλοι, θεμιστοπόλοι βασιλῆς) og bragte Statsoffringerne, skjøndt ellers forstjellig fra Præsterne. Magtet Grændserne for Fyrstens Magt og Rettigheder ikke i det Enkelte ere afspejlede, mangler det dog ikke paa Forestillingen om hans Pligter, som viser sig baade i Klager over vilkaarlig Misbrug af Magten og Nøes for en faderlig Regjering (II. II, 24. I, 231. XII, 310. Od. IV, 690 sqq. II, 234). Kongernes Insigne var οὐκῆτρον*), en Stab, som brugtes ved offentlige Regjeringsforretninger. De fulgtes af κήρυκες, Herolde og offentlige Tjenere. Til deres Prærogativer (τιμὴ, γέρας) hørte Forsædet i Forsamlinger og Sammenkomster, et eget Jordstykke (τέμενος), Gaver og Afgifter (δῶρα, δωρίαι, θέμιστες), forlods og overordentlig Andeel i Byttet.

*) Οὐκῆτρον finde vi ogsaa brugte af Herolde, Høvdinger, naar de optraadte som Talere, og Dommere.

Aristokratiet.

Aristokratiet benævnes ἤρωες, ἄριστοι, ἀριστῆς, ἔξοχοι ἄνδρες; med Hensyn til deres Værdighed kaldes de ogsaa γέροντες og βασιλῆς og paa Grund af deres Deeltagelse i Kongens Raad (βουλῆ) βουλευφόροι ἄνδρες. De deeltog i Regjeringsforretningerne, udgjorde Hærens Styrke i Krigen og nød derfor fortrinlige Væresbeviisninger (γέρας, οἶνος γερούσιος). En raadgivende Forsamling havde Agamemnon i de andre hjemme souveraine Fyrster, Priamos i de troianste δημογέροντες, Aktinooos i de phaiakiske βασιλῆς.

Folket.

Massen af de frie Borgere (δῆμος, λαός eller λαοί) dannede Folkeforsamlingen (ἀγορή), men Folkets Betydning var ikke hjemlet ved bestemte Retsforhold, og uagtet det ikke var uden Indflydelse, og den offentlige Mening ikke kunde lades upaaagtet (Od. XIV, 239, XVI, 425), synes Forsamlingen dog ikke sammekaldt for at fatte Beslutninger eller til visse bestemte Tider, men leilighedsvis, naar Omstændighederne krævede det, for at modtage Meddelelser, eller for at Kongerne kunde lære dens Stemning at kjende og virke derypaa. Heller ikke omtales Afstemning, men vel Yttringer af Bisald (II. II, 335); ligesaaalidet synes den Enkelte af Folket at have havt Ret til selvstændig Fremtræden. Chryses (II. I, 15) henvender sig vel til alle Achæierne; de give deres Bisald tilkjende, men desuagtet afgjør dog Agamemnon Sagen alene uden Modsigelse. I 2den Bog af Iliaden for-

anlediger Agamemnon selv Folket paa Strømt til at yttre sig om Hjemreisen, men uagtet det griber denne med Begjærighed, bliver dog Fyrstens Willie ved Overtalelser og Trudsel sat igjennem. Thersites, den eneste, som tør yttre sin Mening bestemt, bliver mishandlet af Odysseus, og Folket glæder sig deraf. Som Folkeinddeling nævnes $\phi\lambda\alpha$ og $\phi\rho\eta\tau\alpha\iota$.

§ 7.

Rettspleien.

Retten hvilede ikke paa faste Lovforskrifter ($\nu\omicron\mu\omicron\varsigma$, Lov, forekommer ikke hos Homeros), men paa visse ved Vedtægt og Sæder begrundede Bestemmelser ($\delta\iota\kappa\eta$ og $\theta\epsilon\mu\iota\varsigma$) og ansaaes for at staae under Gudernes, især Zeus's og Themis's særdeles Beskyttelse (II, I, 239, Od. II, 69). Staten synes kun lidet at have blandet sig i private Stridigheder, hvis ikke Parterne selv søgte offentlig Afgjørelse eller Bølgift. De vigtigere Sager paadømtes da af Kongerne, sædvanlig i Forbindelse med $\beta\omicron\upsilon\lambda\eta$ $\gamma\epsilon\rho\acute{\omicron}\nu\tau\omega\nu$, efter Billighed eller en ved guddommelig Auctoritet helligt Sædvaneret ($\theta\epsilon\mu\iota\sigma\tau\epsilon\varsigma$). De fleste Sager synes at have angaaet Erstatning for begaaet Mord eller Brud paa Eiendomsretten. Morderen søgte at tilfredsstille den Drettes Familie ved en Bøde ($\tau\omicron\upsilon\lambda\eta$), II, IX, 633—636. Lyftedes det ham ikke, flygtede han til fremmede Lande for at undgaae Dønnen*). Formen for en saadan Sags Behandling sees af II, XVIII, 497—508.

*) Overhovedet fritog et frivilligt Eril efter Grafternes Anskuelse fra enhver Straf.

§ 8.

Religionssvæset.

Den græske Gudverden, saaledes som den i de homeriske Digte fornemmelig er traadt frem i Folkets Bevidsthed og har udpræget sig i levende og klare Billeder, er befolket med høiere, over Naturen berstende Væsner, som have menneskelige Lidenskaber og Tilbøieligheder og staae i et levende Beresforhold til Menneſteverdenen. De Veie, ad hvilke Menneſtene traadte i nærmere Forhold til Guderne, vare Bønner og Lyster ($\epsilon\upsilon\chi\alpha\iota$, $\epsilon\upsilon\chi\omega\lambda\eta$, $\lambda\iota\tau\alpha\iota$, $\acute{\alpha}\rho\acute{\alpha}\sigma\theta\alpha\iota$, $\epsilon\upsilon\chi\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$, $\chi\epsilon\iota\rho\alpha\varsigma$ $\acute{\alpha}\nu\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\nu$, $\acute{\omicron}\rho\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\iota\nu$, $\gamma\omicron\upsilon\nu\acute{\alpha}\lambda\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$), Libationer ($\sigma\pi\acute{\epsilon}\nu\delta\epsilon\iota\nu$, $\lambda\epsilon\beta\epsilon\iota\nu$, $\chi\omicron\sigma\eta$, $\sigma\pi\omicron\nu\delta\alpha\iota$ $\acute{\alpha}\nu\eta\tau\omicron\iota$), Dffringer ($\theta\upsilon\sigma\iota\alpha\iota$, $\epsilon\sigma\theta\alpha$ $\beta\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota\nu$), især blodige*) af Dyr, Faar og Geder, undertiden i større Antal ($\epsilon\lambda\alpha\tau\acute{\omicron}\mu\beta\eta$) af feilfrie Dyr ($\tau\epsilon\lambda\epsilon\iota\omicron\varsigma$), som ikke havde været brugte til Arbeid for Menneſtene, undertiden med forgyldte Horn. Om Dfferstikkene kan eftersees II, I, 448, II, 420, Od. III, 436. Edeſlige Forbund finde vi bekræftede ved en Dffring ($\epsilon\sigma\theta\iota\alpha$ $\tau\acute{\alpha}\mu\upsilon\epsilon\iota\nu$, II, III, 105) og Libationer. Dysaa andre Dffergaver ($\delta\acute{\omega}\rho\alpha$, $\acute{\alpha}\gamma\acute{\alpha}\lambda\mu\alpha\tau\alpha$, $\theta\upsilon\beta\epsilon\alpha$) bragtes Guderne til Forsoning og Tak, saaledes som Helabe (II, VI, 293) bringer Athene en $\kappa\acute{\epsilon}\tau\lambda\omicron\varsigma$. Med Bønner, Libationer og Dffringer finde vi forbundne Menneſter eller Haandvaskning ($\acute{\alpha}\pi\omicron\lambda\upsilon\mu\alpha\iota\nu\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$, $\chi\epsilon\iota\rho\alpha\varsigma$ $\nu\acute{\iota}\pi\tau\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$).

§ 9.

Fortættelse. Temyler. Præster og Spaamænd. Drakler.

Til Gudernes Dyrtelse omtales Temyler ($\nu\eta\acute{\omicron}\varsigma$, $\delta\acute{\omicron}\mu\omicron\varsigma$ baade Tempel og Huus), indviende Bunde eller Pladser ($\tau\acute{\epsilon}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$) og

*) Om Menneſteoffere tale de mythiske Sagn oftere. Hos Homeros offerer Achilleus til Patroſlos 12 Troer.

Altene (Βωμός). I Apollons Tempel paa den troianske Akropolis omtales et Άδυτον, og i Athenes Tempel sammesteds antydes Gudindens Billedstatte. De hellige Handlinger forrettedes af Familiefædrene, Statsoffringer af Ansøvere eller Konger, men til visse Gunders eller Tempelers Tjeneste gaves der egne Præster (Ιερῆς, ἀρητήρες, θυσιοκόοι), som Chryses, Apollons Præst. Ogsaa omtales Spaamænd eller Tegntydere (μάντις, θεοπρόποι), der spaaede af Tegn (τέρατα, σήματα), som Lynild og Torden, eller Fuglenes, især Nøbfuglenes Stemme og Flugt (οἰωνοπόλοι, οἰωνιστάι, δεξιῶς ὄρνις) og af Drømme (ὄνειροπόλοι). Lidlig finde vi i det gamle Grækenland Spor af visse Præstefamilier, hvori Værdigheden var arvelig. Ogsaa Drakler nævnes allerede i denne Periode, som Zeus's i Dodone i Epeiros, hvor Guden aabenbarede sig fra det hellige Træ (ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο), og Apollons pythiske Drakel (χρυσίων Ποίβοσ Ἀπόλλων).

§ 10.

Krigsvæsnets. Bevæbning.

Til de ældste og raæste Vaaben høre Stene og Kæller, hvilke sidste tillægges Herakles og Orion. Kællen (κορύννη) bruges ikke af de homeriske Helte, men omtales dog (II. VII, 138 Ἀρηθῶος κορυνήτης). Stene (χρυσάδιον) antydes leilighedsvis. Angrebsvaaben ere Buer og Pile (τόξον, νεῦρα βόεια, ἰός, οἰστός, φαρέτηρ, βέλος, almindeligt Navn paa alle Kastevaaben), Landse (δόρυ, ἔγχος, ἔγχελη, ξυστόν, μελλά, ἀίχμη χαλκήνη, Spidsen af Verts, σαυρωτήρ eller οὐράχος, Skafteis for neden tilspidsede Ende), Sværd (φάσγανον, ἄορ, ξίφος) med Skede (κολεόν) og Gehæng (τελαμών eller ἀορτήρ). Ogsaa Slynge (σφενδόνη) og Stridsøkse (ἀέληνη, πέλεκυς) omtales, men sjelden. Til Forsvarsvaaben høre Hjelm (κόρυς,

κυνήη, πήληξ, τρυφάλεια, στεφάνη εὐχαλκος) med en Hjelm-buff af Hestehaar (λόφος ἑπτειος v. ἑπιόχαλτης, κόρυς ἑππουρις, ἑποδάσεια, ἑπόκομος) og een eller flere φάλοι, Hjelmknapper eller Bugler; der nævnes ogsaa en lav Stormhue uden Hjelmbuff (καταίτηξ); fremdeles Bryllpantser eller Harnisl (θώραξ, bestaaende af 2 γύαλα, χιτῶν στρεπτός, Ἀχαιοὶ χαλκοχίτωνες, Nias, Dikeus's Søn var λινοθώραξ), Skjærf, Bælter og Underlivsplader (ζωστήρ, ζῶμα, μίτρα), Beenplader (κνημίδες), Skjold (σάκος, ἀσπίς) af Huder og Vertsplader med en Dypsinning i Midten (ὀμφαλός) og en Læderrand (ἄντυξ), forinden forsynet med Iversstænger (κλινοί) og en Bæretrem (τελαμών). Ogsaa omtales lettere Skjolde (λαισήια) Det sædvanlige Vaabenmetal var Verts eller Bronze. Jern omtales som brugt til Ører, Sølv, anløbet Staal (κύανος) og Tin (κασσίτερος) til Vaabensmykker. — En Krigers fulde Urustning hedder τεύχεα, ogsaa ὄπλα (i Iliaden) og ἔντεα.

§ 11.

Fortsettelse. Slaget.

Krigsvæsnets var i den heroiske Tid i sin Barndom, saaledes som det havde udviklet sig i de mangfoldige smaae Streiftog og Hæverier, som øvedes mellem Grækenlands Smaa-stater; Kampen afgjordes ikke ved velberegneede Dispositioner eller strategiske Kunstgreb, men fornemmelig ved personlig Tapperhed. Vel finde vi Spor til Opstilling eller Ordning (II. II, 362, IV, 297); Nestor og Menestes roses for Kyndighed deri; Akhaiernes rolige og faste Marsch omtales ved Siden af Troernes larvende Fremrykken; men alt dette synes i Kampen selv ikke at betyde meget. I de homeriske Skildringer af Slaget er det væsentlig kun Heltens eller Ansøverens Færd, der nærmere

omtales. Disse kæmpe i Almindelighed paa tohjulede Stridsvogne (ἄρμα, ἔχεα, δίφρος, egentlig Doppeltædet eller Vognstolen) med 2 Heste (δίδυμος ἑπτοί), hvormed undertiden var forenet en Viseft (παρήγορος). Paa Vognen vare 2 Mænd (ἑπτήες), en Vognstyret (ἡνίοχος, ogsaa ἡνιοχός) og en Vognstrider (παραιβάτης). Disse trængte som Fortskæmpere (πρόμαχοι) frem paa Pladsen mellem Hærene (πολέμοιο γέφυραι) og fore ind paa Fjenden eller begyndte en Tvekamp tilføds først med Landse, siden med Sværd. Saaledes afgjorde de Kampen ved personligt Mod og virkede paa Høben ved Dymuntring og Tilraab (deraf Tilraabsordet βοήν ἀγαθός). Fodfolket (πυλῆες, πεζοί) fulgte efter i tætsluttede Mæsser (πυκινὰὶ φάλαγγες, στήγες, πύργος). Byttet (τὰ ἔναρα) og Krigsfangerne overleveredes Ansøreren for af ham at uddeles, naar han først havde taget sin Deel forlods og undertiden overordentlige Gaver til de Tappreste. Rustningen (ἔναρα βροτόεντα) blev i Regelen trukket af den Dræbte. Om de Faldnes Liig kæmpede man ofte med stor Hidsigbed. Vare de i Fjendens Magt, skaffede man sig undertiden ved Overeenskomst Lov til at begrave dem, eller de kjøbtes af Beslagtede for Løsepenge. Det Sidste var ogsaa undertiden Tilfældet med Krigsfanger.

§ 12.

Fortættelse. Leir. Beleiring.

En kunstmæssig ledet Beleiring finde vi ikke i den troiske Krig. Troia var besættet og havde en med Taarne forsynet Muur (ἀκρόπολις, πολις εὐπυργος). Ogsaa Grækerne besættede deres Leir ved en Vold eller Muur (τείχος, πύργοι) med Brustværn (κρόσσαι, ἐπάλλεις) og foran samme en Grav (τάφος) med Væle (σκόλοπος) II. VII, 327 sqq., 434 sqq. Paa

Muren var en Port (πύλαι) for de udfjørende Stridsvogne. Leiren selv var nærved de paa Land optrukne Skibe og bestod af Jord- eller Træbygter (κλισίαι). Bagter og Forposter udsattes i det Mindste ikke regelmæssigt (af Achæerne II. IX, 66, af Troerne II. VII, 371); paa Muren stillede de til Kamp Udygtige (II. XVIII, 514. VIII, 517); heller ikke Speidere udsendes planmæssigt eller stadigt. I 10de Bog af Iliaden omtales Speidere, udsendte fra begge Sider. — En erobret Byes Skjæbne kan sees af II. IX, 591 sqq. Od. VIII, 528.

§ 13.

Svæsnæt. Skibe.

Grækenlands Beliggenhed indbød tidlig til Søfart. Ikke rede før den troiske Krig omtales Søtog (Argonauternes). De Skibe, der førte Grækerne til Troia (νῆες ἕσσαι, εὐσσελμοι, ἀμφιέλισσαι, γλαφυραί, κορωνίδες, ποντοπόροι, κυανόπρωροι, μιλοπάρογοι) opregnes i 2den Bog af Iliaden, men Talangivelsen er usikker; de vare under Beleiringen trukne op paa Land og laae paa Underlag (ἔρματα). Skibene angives i den homeriske Skibekatalog at have rummet 50, nogle endog 120 Mand*). Som de vigtigste Dele af Skibet nævnes στήλη, Rjolen, πηδάλιον, Roret, ἔκρια, Dækket (ogsaa de opretstaaende Sidesbjælter, hvorpaa Dækket hviler), ὑγά v. κληῖδες, Noerbænke, ἔρετρος, Mæte (i Od. ogsaa κώπη, egentlig Grebet), νῆος πρόρη, Forstavn, νῆος πρόμνη, Bagstavn, ἑστός, Mast, som

*) I det gamle Grækenland synes Pentekontererne længe at have været de sædvanlige Krigsskibe. Triererne skulle først være byggede omtr. Aar 700, men det varede længe, inden de bleve de almindelige Krigsskibe.

ved πρότονοι knyttedes til For- og Agterenden af Skibet, ἄστρον, Seil, ὄπλα, Touguærk, som πρυμνήσια og πέλματα, ὑπέραι, κάλοι, πόδες. Odysseus bygger et Skib Od. V, 243 sqq. Søslag omtales ikke hos Homeros, men der nævnes dog en Slags Stænger til Søkamp (ἔστυα ναύμαχα). Ogsaa brede Læsskibe (φορτίδες εὐρέλαι) omtales.

§ 14.

Det private Liv. Næringsveie og Beshæftigelser.

Den almindeligste Kilde til Beskand er Dvægavl. Nige Folk kaldes ἀνδρες πολυβοῦται, πολύβητες, πολύαρνες, πολύμηλοι. At ogsaa Agerdyrkning tidlig var en vigtig Næringsvei, see vi saavel af Hesiodos som af mange Steder hos Homeros, især Sammenligninger, som hentes fra Agerdyrkingen (II. XI, 67, XVIII, 540—560). Til Pløining betjente man sig af Orer og Muulæster. Dyrkelsen af Frugt, især Vine, Jagt og Fiskeri omtales ogsaa. I Agerdyrkning, Dvægavl og alle Slags Arbeider finde vi, at selv de Fornemste tage Deel. Saaledes forarbejder Odysseus selv sin Seng og bygger et Skib*). Ligeledes see vi Kongernes Hustruer og Døttre beshæftigede med at væbe, spe og vadfle, som Helene, Penelopeia og Naussifaa. Iøvrigt blev Arbeidet forrettet af Slaver og Tjenestepiger (δμῶες,

*) Der findes altsaa i den heroiske Tid endnu ikke Spor til den Inertie og Foragt for Agerdyrkning og Paandværk (βάνασσοι), som senere udviklede sig i adskillige Stater, f. Ex. Sparta, Thebai, og skundom udtalte sig i ligefremme Forbud mod Borgernes Deeltagelse deri. Den soloniske Lovgivning og den senere attiske Handel og Industrie gjorde dog hert en Forandring i denne Stat.

δμῶαι, ἀμφίπολοι)*), som vare Fanger eller hjemmefødte eller kjøbte, og af θῆτες, fattige Dageliere. Et anseet Lyende var ταμίη, Huusholderessen. — Som Forlystelser omtales hos Frierne Bretspil, hos Beleierne for Troia Kasten med Diskos og Jagtspyd (αἰγανέαι), hos Phaiakerne flere Slags Kampege. Saa danne omtales ogsaa ved Patroklos's Dødsfest (II. XXIII, 257—897), nemlig Bøddelførsel, Nævekamp, Brydning, Løben, Baabenkamp, Diskoskast, Bueskydning og Spydkast.

§ 15.

Fortsættelse. Kunster. Handel.

At Grækerne allerede tidlig vare bekendte med adskillige af de Kunster, som høre til Livets Bequemmelighed og Fortjænnelse, er klart af de homeriske Digte. Udtrykket δημοεργός indbefatter alle dem, der foretage for Folket nyttigt Arbeid, og saaledes foruden Spaamænd, Læger, Sangere og Herolde ogsaa Tømmerfolk (Od. XVII, 383, XIX, 135). Blandt Kunster maa især nævnes Bygningskunst og Forarbeidelsen af Metaller, især χαλκός, Væts eller Bronze, men ogsaa σίδηρος, ἄργυρος, χρυσός, κασσίτερος, ἤλεκτρος**). Forzinger finde vi tidt af Elphenbeen. Meget tidlig omtales Handel med Phoinikerne fra

*) Forskjellig fra Slaven var θεράπων (der endog ofte betyder en Hjalper eller Lebfager i Krigen, som Patrokles hos Achilleus, Meriones hos Idomeneus). Ordet ἀνδράποδος forekommer een Gang (II. VII, 475), δούλος bruger Homeros slet ikke, δούλη een Gang (II. III, 409). Ogsaa Herolde (κήρυκες) forrette hos de Fornemme undertiden Huusgjerninger ved festlige Leiligheder. Mellem ἀμφίπολος og δμῶή er der neppe nogen Forskiel.

***) Oversattes af Nogle ved Rav.

Eidon, der bragte kostbare Klæder, Drifstekar, Smykker eller Legetoi (ἀθύρματα). Som Bægtbestemmelser nævnes χρυσότο τάλαντον og ἡμιτάλαντον. Møntede Penge omtales ikke*), men som Maal for Værdibestemmelser bruges Ddrag (ἐκατόμβιος, ἐνναήβιος). Under Troias Besættelse bringe Lemnierne Vin til Achæerne, som tilfuste sig den for Væris, Jern, Guder, Drer og Slaver (II. VII, 467 sqq.).

§ 16.

Huuslige Forhold. Ægtefælle. Opdragelse.

Fruentimmerens Liv, som især skildres i Odysseen, fremtræder vel som huusligt, men er dog langt fra orientalsk Indtaget. Ægtefælle betragtes med Agtelse (Penelopeia, Andromache, Krete; ὅστις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐξέφρων, τὴν αὐτοῦ (ἄλοχον) φιλεῖ καὶ κηδεταί, II. IX, 341, Od. VI, 182). Derom vidner ogsaa Hektor's Samtale med sin Kone (II. VI, 407), og Penelopeia, der vægrer sig ved at ægte nogen af Frierne, εὐνήν τ' αἰδομένη πόσιος δῆμοιό τε φῆμιν (Od. XIX, 527). En Ægtefælle heed κουριδίη ἄλοχος v. ἀκοιτίς i Modsætning til παλλακίδες, Medhustru; Børnene af Ægtefælle γυνήσιοι, Παιγευέες modsat νόθοι**). Ægtefælle stiftedes efter egen Tilbøjelighed og med Forældrenes Samtykke (Od. II,

*) Mheidon, Behersker af Argos i den første Menneskealder efter Olympiaderegningen skal først have opfundet præget Mønt samt Maal og Bægtbestemmelser.

***) De uægte Børn opdrages undertiden i Huset. II. V, 70 omtales et saadant, som opholdt sig i Huset og blev godt behandlet af Stedmoderen. Dgsaa Telamon (II. VIII, 284) opfostrer en uægte Søn i Huset. Priamos's ægte og uægte Søn sidde i samme Begn (II. IX, 102).

114, II. IX, 394). Formen var et Kjøb, idet Brudgommen stjælede Brudens Forældre Gaver (ἑσδύα). Dgsaa omtales en Gave af Forældrene til den bortgiftede Datter, som ved indtræffende Ægtefælle's Ophævelse maatte gives tilbage. At have Børn ansaaes for et Gode*). Overtrædelse af Pietetspligten fra Børnens Side straffedes af Guderne, som Meleagros's og Didipus's Historie viser. Børnene vare de naturlige Arvinger, i Mangel derpaa fjernere Slægtninge (χρηστώτα). De Fornemmeres Opdragelse indskrænkede sig ikke udelukkende til Legemets Uddannelse. Saaledes lader Pelæus (II. IX, 442) Phoönix undervise Achilleus og lære ham μύθων τε ἐρητήρ' ἐμναὶ περητηρόα τε ἐργων. Dgsaa Lægekunsten har Achilleus lært af Kentauren Cheiron (II. XI, 832). Han synger og spiller paa φόρμιγγ (II. IX, 186).

§17.

Fortsættelse. Føde, Klæder, Boliger og Huusgeraad.

Blandt tillavede Næringsmidler nævnes især Brød af Hvede (ἄρτος i Odysseen, ellers σίτος, der ogsaa bruges om Lævnetsmidler i Almindelighed) eller af Byg (ἄλιφα), Ost (τυρός) og stegt Kjød (κρέας ὀπτόν) af Drer, Faar, Svin og Geder. Den almindelige Benævnelse paa Kjød eller overhovedet hvad der spistes til Brødet, er ὄψον (ὄψα); hvilket Ord i de senere Tider især brugtes om Fiskestæber, der i den heroiske Tid synes at have hørt til den tarvelige Føde og ikke forekomme ved de

*) Saaledes finde vi det ogsaa senere hos Grækerne. Slægtens Navn og den dertil knyttede Ru tus maatte ikke gaae under. Dgsaa Staterne søgte ved flere Foranstaltninger at vaage over Slægternes Velbehov.

homeriske Festsfigheder, der slutte sig til Doffringer. Som Drifke nævnes Vin, i Almindelighed blandet med Vand (μέθυ ἡδύ, οἶνος μέλας, ἐρυθρός, αἶθος, ἡδύς, μελίφρων, ἡδύποτος). Som en egen blandet Drif omtales κικκῶν. Til de sædvanlige Maaltider hører ἄριστον tidligt om Morgenen og δόρπον ved Solens Nedgang. Festsfigheder høitideligholdtes ved et Maaltid (βαλς, σλαπίνη). Kongen gav til visse Læder saadanne Gjæstebud til de Fornemste (Od. VII, 49, 189), saaledes som Agamemnon for de andre Konger (Il. IV, 259, IX, 70). Før Maaltidet fik Gjæsterne Vand til Haandvaskning (χέρνυψ altid i acc.); derpaa fik hver Gjæst sin bestemte Andeel, hvorved den særdeles hædrede fik større Portion og mere Vin. Herolde eller offentlige Tjenere (κέρυκας, κοῦροι, οἶνοχόοι) gjøde Vinen fra den større Kanne, hvori den blandedes (κρητήρ), i de mindre Bægere (δέπας, κύπελλον, δέπας ἀμφικύπελλον*). Ved festsfige Leiligheder var Vinen mindre blandet med Vand. Et fuldstændigt Festmaalid smykkedes med Sang, Spil**) og Dands (Il. I, 603. Od. I, 152, VIII, 99).

§ 18.

Fortsættelse.

Mændenes Klædning bestod i en Underklædning (χιτών), sædvanlig kort, dog forekommer ogsaa en χιτών τερμίοεις; dens almindelige Tillægsord ere λαμπρός, εὐνήτος, σιγαλόεις, νηγάτος. Naar man gif ud, var man over den en vid Klappe,

*) Som kostbart Bæger med ophöiet Arbeid nævnes ἄλειον, som simplere σκόφος og κισσίβιον.

**) Som musikalske Instrumenter nævnes κιθάρις, φόρμιγγε, αὐλός, οὐριγέ. Λύρη nævnes i hym. Hom. Merc. 423.

φᾶρος (Der ogsaa bruges om den qvindelige Dragt) eller χλαῖνα (blot om den mandlige Uldkappe) med Epitheta ἀνεμοσκεπής, ἀλεξάνεμος, οὐλή, φοινκίόσσα, διπλή, ἑκταδέη. Hovedbedækning omtales ikke undtagen i Krigen. Hovedhaaret var langt (καρηκομοῶντες Ἀχαιοί*). Føddbedækning (πέδιλα, ὑποδήματα) var Saaler af Læder, som bandtes under Fødderne, naar man gif ud. Et qvindeligt Klædningsstykke var πέπλος, et vidt omhyllende Gebandt (εἰσός, ποικίλος). Klædningen sammenbandtes med et Bælte ζώνη (καλή, χρυσέη); til Sammenhæftning tjente περόναι og ἐνεται. Som Hovedbedækning eller Smykke nævnes κρήδεμνον, et Slags Vandebind eller Elor, og καλύπτρη. Qvindelige Prydselser ere ἔρματα, Ørenringe (τρίγληνα, μορόντα), ὄρμοι, Halsbaand, δακτυλός, Armbaand, og flere andre.

§ 19.

Fortsættelse.

De Fornemmes anseelige Bygninger kaldtes μέγαρα (ogsaa Navn paa enkelte Bærelser), δόμοι og δώματα. Hele Huuspladsen var omgivet af en Muur (τοίχος, ἔρκος, ἔρκιον), gjennem hvis Port (πύλαι, θύραι δικλίδες) man kom ind i en rummelig Gaard (αὐλή). Ved den indre Side af Muren findes en Buegang (αἶθουσα). Ogsaa foran Huset finde vi en saadan Aitubusa, hvis midterste Deel kaldes πρόδομος. I denne er πρόθυρον, Husets forreste Dør (ogsaa Pladsen umiddelbar foran Huset).

*) Man satte overhovedet en Stjænhed i et langt og smukt Hovedhaar. Deraf Ordet εὐπλόκαμος især om Cos, Artemis og Nympherne, Εανθός om Demeter, Ἀχιλλεύς, Οδυσσεύς, Ῥhadamanthys, Πενκλαός og Μελεαγρός.

Huset's forreste og største Værelse var δῶμα (ogsaa kaldet δόμος eller μέγαρον). Fremdeles omtales Sidebygninger eller Værelser (θάλαμοι, οἴκοι). Undertiden nævnes et øvre Stokværk (ὑπερώϊον), hvor Penelopeia boede i Odysseus's Huus. Som større og pragtfuldere Huse omtales Menelaos's Huus (Od. IV, 44—46), den phaiakiske Konge Alkinoos's Huus (Od. VII, 85—101) og Priamos's Huus (Il. VI, 242). Iøvrigt er det vanskeligt af de ubestemte og fleertydige Udtryk, hvori Huse og Værelser ofte omtales i de homeriske Digte, at danne sig en aldeles klar og tydelig Førefilling om deres Indretning i det Enkelte, og denne er derfor temmelig omtvist.

§ 20.

Fortættelse.

Blandt det Bøhøve, som oftest omtales, nævne vi θρόνοι, ophøjede Sæder med en Stammel (θρήνος) og Gynder (τάπητες, κώσα, φήγσα, χλαῖναι), andre Sæder eller Bænke (κλισμός og κλισία), Stole (δέσπος), Borde (τράπεζα), Trefødder (τρίπους), der ofte omtales som Seirsbølninger eller Gaber, ligesom ogsaa Kjædler eller Vælkener (λέβης), Senge (λέχος, δέμνιον, λέκτρον) med Sengklæder (ρήγος), Huder (κώας), Bagner (ἀνοιο λεπτόν ἄωτον, Il. IX, 661). I Huset findes varme Bæde (θερμά λουτρά) med Bædefar (ἀσάμινθος).

Sparta (ἡ Σπάρτα).

Chorographis.

§ 1.

Landet.

Λακωνικὴ eller Λακεδαίμων er et bjergrigt Land. Tvende fra de arkadiske Bjerge udløbende Ørene, den høie vestlige Bjergskjede (Taygetos) og den østlige (Parnon) gennemskjære Landet paa begge Sider fra Nord til Syd og danne i Midten en stor Dal (κοιλὴ Λακεδαίμων, Il. II, 581), som gennemskydes af Eurotas, der udspringer nordlig ved den arkadiske Grændse og falder ud i den lakoniske Bugt. Den østlige Bjergskjede ender med Forbjergene Maleia, den vestlige med Tainaros eller Tainaron. Eurotasdalen er mod Norden smallere, men udvider sig mod Syden og indeholder frugtbar Strækninger. Ogsaa Kystlandene paa den anden Side af Bjergene danne dyrkelige Dale. Landet er af Naturen befestet; høie Bjergstrækninger med saa og smalle Passer gjøre det vanskeligt for en Fjende at trænge ind*).

*) Af Messenia hørte den største Deel til Atrebernes Rige; ved den doriske Indvandring blev det skilt derfra, men siden erobret igjen af Spartiaterne, indtil det efter Slaget ved Leuktra blev befriet af Thebaierne. Mellem Lakonike og Argolis laae Landskabet Synuria, hvis Indvaanere af Herodotos kaldes Autochthoner af ionisk Stamme, som ved at beherskes af Argeierne vare blevne doriserede. Dette Landskab var en bestandig Gjenstand for Krig mellem Talebaimon og Argos, indtil det 550 kom under Sparta.

Landets Hovedstad.

Hovedstaden er *Σπάρτα* eller *Λακεδαίμων* ved Eurotas's vestlige Bred. Blandt Byens offentlige Bygninger høre *Περσική*, en Svilefal opbygget af persisk Bytte, *Σκιάς*, i de senere Tider Forsamlingshuus for Folket, og flere *Δέσχαι*. Blandt Pladserne nævnes *Κορός*, en Plads til frigerist Dands, *Δρόμος* og *Ματαμιστάς*, tvende Øvelsespladse. Det største Tempel var det for Athene (*πολιούχος*, det. *πολιόχος*, *χαλκίαιος*) paa Stadens Akropolis.

Som en lakedaimonisk Localinddeling nævnes *κῶμαι* eller *φυλάι*, hvoraf vi kjende 4, *Pithana*, *Limnai*, *Mesoa* og *Kynosura*. En fejnte har man troet at finde i Dyme.

Historisk Oversigt.

Landets ældre Historie.

Som Landets ældste Beboere nævnes Pelasger og Pelager. Ved den troiske Krigs Tider finde vi Achæerne som Hovedfolk og Atreidernes Familie i Besiddelse af en Deel af Argolis og hele Lakedaimon. Ogsaa det Meste af Messenia hørte til dette Rige. 80 Aar efter den troiske Krig (1104) gjorde den doriske Stamme, som hvis ældre Sæde man nævner Thessalia, under herakleidiske Anførere og i Forbindelse med Aitolerne et Indfald i Peloponnesos, hvoraf de bemægtigede sig en stor

Deel*). Atreidernes Rige blev deelt mellem de herakleidiske Anførere, af hvilke Temenos skal have faaet Argos, Kretephontes Messenia, og Kristodemos's Sønner, Prokles og Eurysthenes, Lakonike, hvor de efterhaanden underkastede sig de ældre Indvaanere, der enten bleve statskyldige og berøvede deres active Borgerrettigheder (Perioikter, Lakedaimonier i Ordets indskrænkede Betydning) eller, maaskee i Tilfælde af mere haardnakket Modstand eller Rebellion, endog mistede deres Frihed (Heitoter). I Lakedaimon uddannede den doriske Stamme sin karakteristiske Eiendommelighed i den største Uafhængighed og skarpeste Afsondring fra fremmed Indflydelse.

Lykurgos's Statsindretning.

Om den lakedaimoniske Stat i de første Tider efter den doriske Indvandring vide vi kun Lidet. Tidlig synes den at være bleven Skuepladsen for Stridigheder mellem Kongemagten og Folket; men Lykurgos (omtr. 884) bragte Orden tilbage, idet han dannede eller rettere af de allerede forhaanden værende Ele-

*) Ved Doriernes Indfald vare af Pelasgerne kun Arkaderne tilbage, hvilke ogsaa fremdeles bleve uafhængige. I Korinthos regjerede Sikyppiberne, i det sydlige Elis Keteiderne, begge af aitolisk Herkomst, i det nordlige Elis fandtes Epeier, i Argolis Joner. Foruden Argos, Lakedaimon og Messenia bemægtigede Dorierne sig efterhaanden det øvrige Argolis, Korinthos, Sikyon og Phlius (ogsaa Megaris og Argina). Saaledes var det Meste af Peloponnesos i Doriernes Magt, det nordlige Elis i Aitolernes. Achæerne gik til Argolis. Dist og her finde vi endnu ældre Stammer, som Aynurier af ionisk Herkomst mellem Lakonike og Argolis, Drypoper i Argolis, Mynyer fra Lemnos i Triphyllia, endelig Levninger af Achæer, Epeier og Kauloner.

menter opbyggede og befæstede en Statsform, hvis urokkelige Grundvold skulde være nedartet Skik og Vedtægt. Denne Statsform fritog Borgerne for personligt Arbeid for Livets Ophold, men krævede tillige med den største Strængbed den Enkeltes Underkastelse under det Almindelige; den vilde indskrænke den hele menneskelige Tilværelse indenfor Statsborgerlivets Grændser, udelukke fremmed Indflydelse og ved fast afpælede, uforanderlige Statsindretninger lægge Grunden til Selvfændighed, Maadehold og politisk Enighed blandt Borgerne. I sine enkelte Træl frembyde de lykurgiske Institutioner mange Sammenligningspunkter med de gamle heroiske Statsformer.

§ 3.

Lakedaimons Udvidelse og Hegemonie.

Den ved hiin Statsforfatning udviklede krigeriske Mand og samlede Kraft viste sig først virksom ved Betvingelsen af alle Levninger af achaiske Indvaanere, derpaa ved Erobringen af Messenia (den 1ste Krig 743—723, den 2den 685—668 efter Pausanias) og heldige Krige med Arkader og Argeier; siden udstrakte Spartiaterne efterhaanden deres Indflydelse over næsten alle de peloponnesiske Stater, i hvis Anliggender de blandede sig, især ved at haandhave de aristokratiske Former mod Tyranniet paa den ene og Demokratiet paa den anden Side. Dette Principat eller Hegemonie, som i Begyndelsen indskrænkede sig til Peloponnesos, udstrakte sig efter Perserkrigene til hele Grækenland med Kolonierne, men fik snart i Athen en farlig Modstander. Denne blev vel overvunden i den peloponnesiske Krig (431—404), men Sparta forspildte snart Frugten af sin Seir ved sit herskelsye og egennyttige Forhold og ved overalt at begunstige det

forhadte Oligarchie, saa at Athen, ja en kort Tid endog Thebai, med Held atter optraadte imod Sparta.

§ 4.

Lakedaimons Forfald.

Men under disse ydre Begivenheder havde den spartiatiske Stat i sit Indre fjernet sig mere og mere fra sin oprindelige Charakter. Noget over 100 Aar efter Lykurgos foregik allerede en betydelig Forandring i Statsforfatningen, idet Folkemagten i Ephorerne fik en statsretlig Støtte, som (for en Deel ved Kongefamiliernes egen Udøvelse) snart vorede Kongemagten over Hovedet. I det Hele passede den lykurgiske Statsindretning kun til en Stat under snevre Forhold og et Folk med en indskrænket Synskreds, der holdt fast ved det Bestaaende og Traditionelle; men den lagde unaturlige Baand paa Individets frie Bevægelse og alsidige Udvikling og maatte derfor rykkes i sit Væsen, saas snart Folkets Synskreds udvidedes ved det Bekjendtskab med fremmede Lande, som Krigen, især Søkrigen medførte. Følgen blev nu, at alle de Baand, der knyttede Borgeren til Staten, efterhaanden løsnedes, og en ubegrændset Egentjærlighed blev herskende. Ligesom Staten selv mod Lykurgos's Hensigt tragede efter uddøet Magt og senere efter Niidom, saaledes fik en umættelig Higen efter Herredømme og Penge Overhaand hos dens Borgere. Baade Konger, Ephorer og Medlemmer af Maadet findes i høi Grad besiddelige. Hertil kom endnu, at Regjeringsformen under den succesfulde, især ved Krigen befordrede Formindstelse i Borgertallet, den efterhaanden opstaaende Ulighed i Formuen og den vorende Masse af frie, men politisk umyndige Indvaanere forvandlede sig til et trykkende Oligarchie.

Fortfættelse. Statens Opøsning.

Saaledes opløstes efterhaanden den spartiatistiske Stat og kom aldrig siden til fulde Kræfter, om den end enkelte Gange fremtraadte med nogen Betydning. Forgjæves søgte siden Agis den 3die († 240) ved en ny Ugerdeling og Optagelse af nye Borgere at bringe den gamle Kingenes Orden tilbage. Bedre lykkedes det en Tidlang Kleomenes den 3die (226), som ophævede Ephoriet og med stor Kraft stræbte at restituere Borgerligheden og den lykurgiske Statsforfatnings Aand; men tilsidt maatte han bukke under for Makedonerne. Omfider blandede Romerne sig i Stridighederne mellem Spartiater og Achæier og gjorde sig (146) til Herrer over Peloponnesos, men lode dog Sparta beholde en vis Grad af Frihed. Ogsaa de lykurgiske Indretninger vedligeholdtes for en Deel deres Form til ind i det 5te Aarhundrede efter Kristus.

Den lakedaimoniske Stats Beboere.

Inddeling. Spartiater.

Indvaanerne af Lakonike vare frie eller Slaver. De Frie vare deels Spartiater, deels Perioiker, Morthæter, Møther, Neodamoder og Fremmede. Spartiater (Σπαρτιάται), Efterkommere af de indvandrede Dorier, den herskende Stamme, sikkrede

ved Besiddelse af Grundeiendom, fritagne for Agerdyrkning, Haandværker og anden borgerlig Erhverv, og dannede ved fælles lovmæssig Opdragelse og fortsat Samliv med de andre Borgere, vare Enebesiddere af fulde politiske Rettigheder og stode som Statsborgere alle paa samme Trin (ἑμοιοὶ hos Xenophon og Demosthenes). I Sparta finde vi, ligesom i alle doriske Stater, 3 φυλάι, nemlig Ἰλλεῖς, Δύμωναίς og Πάμφυλοι*), som efter Sagnet udlede deres Navne af herakleidiske Fyrster, men synes at betegne de 3 Stammer, ved hvis Sammensmeltning det doriske Folk dannedes. Stammen Ἰλλεῖς, hvori Herakleiderne vare optagne, havde den første Rang. De 3 Grundstammer vare i Sparta deelte i 30 ὄβαι. Afgang til den spartiatistiske Borgerret var ikke hyppig før Agis den 3die og Kleomenes den 3die, der optog mange Perioiker. Derimod finde vi især fra den peloponnesiske Krigs Tid en stedse voksende Klasse af frie Indvaanere uden active Borgerrettigheder.

Frie, men ved Fødselen fra Borgerret udelukkede Indvaanere.

Perioiker (περιόικοι) eller Lakedaimonier**), Landsbeboerne i Modsetning til Spartiaterne eller Stadsbeboerne, Efterkommerne af Landets ældre Indvaanere, vare for største Delen af achæisk Herkomst. De besad vel personlig Frihed og Grundeiendom, ja synes endog at have haft egen Bestyrelse af

*) I nogle Stater findes endnu en fjerde Tribus, rimeligvis Levninger af de ældre Indvaanere.

**) Dette Ord er i sin videre Betydning et Fællesnavn for Spartiater og Perioiker.

Kommunalanliggender, men betalte Skat, gjorde Krigstjeneste, vare udelukkede fra alle positive statsborgerlige Rettigheder, som Stemmeret, Ret til at beklæde Magistraturen, og fra Connubium, og stode saaledes egentlig udenfor Staten, ligesom Romernes socii. Efter Messenias Erobring omtales der 100 Perioiktes Stæder. Foruden Agerdyrning gabe de sig ogsaa af med Haandværker og Handel og synes overhovedet ikke at have levet under trykkende Forhold. Møthaler (μῦθᾶρες, forskjellige fra μῦθῶνες, de i Huset fødte og fostrede Slaver, vernæ) synes at have været Børn af Fremmede, mulig undertiden ogsaa Heilotbørn, der opdroges sammen med Spartiaters Børn*). De bleve ingentunde alle Borgere, men kun enkelte formeddelt Fortjenester, f. Ex. Pysandros, rimeligvis især de, der tillige vare Møther (μῦθῶν) eller Sønner af en Spartiat og en fremmed Kvinde eller Heilotinde og som saadanne ved Adoption kunde blive Borgere. Neodamoder (νεοδαμῶναι) vare frigivne Slaver eller Heiloter. I den peloponnesiske Krig bleve nemlig Heiloter udfærdige til Sværtebeholdere med Løfte om Frihed, og i de senere Tider maatte man af Mangel paa Hoplitter til de hyppige Krige saa tidt gribe til dette Middel, at Spartas Hære for en stor Deel bestode af saadanne Neodamoder. Ogsaa Fremmede finde vi især i de senere Tider ofte omtalte i Sparta.

§ 3.

Heiloter.

Levne eller Heiloter (ἑλλῶτες**) vare sandsynligvis ældre Indvaanere, som ved haardnakket Modstand eller senere

*) Det lakoniske Ord μῦθᾶρες oversættes af andre Skribenter ved οὐντροφοὶ eller τρέφῆμοι.

**) Navnet udledes af Nogle af Ἔλος, en By, som skal have gjort Doriernes haardnakket Modstand, eller af ἔλος, en lavtliggende Egn;

Dyrer havde paadraget sig haarde Billaar og vare blevene Stats-slaver (δοῦλοι τοῦ κοινῶν) og, ved at tildeles Spartiaterne tilligemed Jordlodderne, tillige Slaver hos Private, der dog ikke havde Ret til at dræbe eller frigive dem, ligesom de overhovedet ikke maatte sælges udenfor Fædrelandet. Deres Antal synes i Statens blomstrende Periode at have overstegit 200000. I Fredstider dyrkede de deres Herrens Marker og maatte aarligt bringe dem et vist Quantum af Jordens Afgrøde (ἀποφορά*), men kunde derhos anvende Overfluddet til egen Fordeel; ligeledes vare de sysselsatte med al Slags Haandværksarbejde og anden Betjening i Byen og paa Landet. I Krigen tjente de deres Herrens som Betbeholdere (ψιλοὶ) og Trosknægte og brugtes især i de senere Tider ofte til Sotjenesten.

§ 4.

Fortættelse. Deres Tilstand.

Deres Tilstand var i det Hele haard; de bevarede Følelsen af deres Undertrykkelse og betragtedes derfor med mistænkkelige Øine af Spartiaterne, især da disses Antal begyndte saa stærkt at forringes. Et Middel til at formindste deres Tal og holde et vaagent Øie med dem var den saakaldte hemmelige Krig (οὐρανοί). Det skal nemlig, ifølge nogle Skribenters Beretning, efter den lykurgiske Indretning have været de unge Spartiatere tilladt til visse Tider at drage om i Landet og ved Nattetid

rigtigere maaskee af ἑλῆν. Nogle antage Heiloterne for en tidlige udbertvungen Stamme, der af Doriernes allerede blev funden i Slaveri.

*) 70 Medinner Byg for en Mand, 12 for en Kone og et dertil hørende Quantum Olie og Vin.

dræbe de Heiloter, de traf paa. Dog maa man her maaskee snarere tænke paa en Foranstaltning, som tilsigtede de unge Spartiaters Hærdelse og Øvelse i Krig samt Ovsigt med Heiloterne, og som kun ved Misbrug, især i de senere Tider, udartede til en saadan Grusomhed. I den peloponnesiske Krig skal isølge en extraordinær Forholdsregel 2000 Heiloter være ryddede af Veien. Smidertid var dog (see § 2) ikke al Udgang til Frihed lukket for dem, og i de senere Tider finde vi dem endog frigitne i større Mængder.

§ 5.

Landets Deling mellem de frte Beboere.

Opriindelig synes ingen væsentlig Forskjel i Rettigheder eller Grundeieendom at have bestaaet mellem Landets Borgere. En nu eller forandret Deling af Grundeieendommen skal være anordnet under Pythagoras og en anden efter Mesfenias Erobring, hvorved Perioikernes Lodder ($\kappa\lambda\lambda\omicron\upsilon\omicron$) ansattes til 30000, Spartiaternes eller Borgernes til 9000. Disse Borgerlodder, som vare lige i Værdi, maatte hverken deles eller afhændes, men arvedes bestandig kun af Æn, som da maatte forsørge de øvrige Medlemmer af Familien. Heraf maatte dog efterhaanden stor Ulighed i Formuen opstaae, idet Mogle bleve fattige ved en stor Familie, Andre rige ved at forene flere Jordlodder ved Ærv. Midler til at forebygge saadan Ulighed var vel Tilladelsen til flere Brødres fælles Giftermaal med een Kone, eller Adoption og tildeels Loven om qvindelige Ærvingers Giftermaal ($\epsilon\pi\tau\alpha\pi\alpha\tau\lambda\delta\epsilon\varsigma$), eller Koloniers Udsendelse; men slige Forholdsregler bleve dog efterhaanden utilstrækkelige, især efterat det store Jordstykke (466), den derpaa følgende Heilotopstand og siden den peloponnesiske Krig havde skilt mange Spartiatere ved Livet. Uligheden i Grundeieendommen vorede

endnu mere ved en Lov af Ephoren Epitadeus (Efter Dyzandros, men uvisst naar), der vel ikke tillod at sælge, men dog at bortgive eller borttestamentere Jordlodderne. Overhovedet see vi efterhaanden en saa overordentlig Afgivelse i Borgertallet og Formørelse af Uligheden i Grundeieendom, at der paa Agis den 3die Tid kun fandtes 700 Borgere, og af disse igjen kun 100, som havde Grundeieendom.

§ 6.

Følger af den efterhaanden opstaaende Formindskelse i Borgertallet og Ulighed i Formuen.

Denne Ulighed i Formuen medførte efterhaanden ogsaa stor Ulighed i de borgerlige Rettigheder og bevirkede tilsidst et formeeligt Oligarchie, da den lykurgiske Statsforfatning knyttede den fuldstændige Udøvelse af Borgerrettighederne til spartiatiske Opdragelse og Ævne til Deeltagelse i den spartiatiske Levemaade. Herhen hører især Adskillelsen hos Xenophon mellem $\beta\omicron\upsilon\omicron\iota\omicron$ og $\nu\tau\omicron\upsilon\pi\omicron\lambda\omicron\upsilon\varsigma$, hvoraf de første vare de fuldkomne berettigede Borgere; ved de sidste derimod synes det, at vi maae tænke os dem, der som Folk af spartiatiske Herkomst vel ikke ved Fødselen vare udelukkede fra Borgerret, men af Mangel paa Formue ikke havde kunnet deeltage i den spartiatiske Opdragelse, eller maatte søge Livets Ophold ved et Haandværk eller anden borgerlig Erhverv, eller ikke havde Naad til at deeltage i Syssittierne. Ogsaa de med Æminie belagte Spartiatere synes at høre til denne Klasse.

Statsmagten.

§ 1.

Statsmagtens Fordeling.

Den oprindelige Kongemagt, deelt mellem de tvende Heraclideanfamilier, kom tidlig i Strid med Folket. Disse Stridigheder fremkaldte den lykurgiske Statsform, som især gik ud paa at udvikle de bestaaende Forhold, dog uden nogen fuldstændig skreven Lovgivning, idet de saa Lovbestemmelser (νόμοι), der tillægges Lykurgos, blot synes at have angaaet visse mellem Statsmagterne omstrittede Rettigheder. Denne deelte Magt mellem Naadet, Folketsforsamlingen og Magistraterne, blandt hvilke oprindelig kun Kongerne havde nogen stor politisk Betydning, som dog siden fordunkledes af en senere Magistrat, Ephoriet. Kongerne, Ephorerne og Naadet tilsammen synes at have dannet den almindelige Regjering eller den Statsmagt, der af Skribenterne sammensattes under Benævnelsen τὰ τείχη. — Spartas Forfatning kan fra en vis Side kaldes demokratisk; men da den egentlige Demos (δῆμος) eller Indbegrebet af de fuldkommen berettigede Borgere ligesoverfor de andre frie, men politisk umyndige Indvaanere (Perioier, Mothaker, Neodamoder, Fremmede og Hypomeioner) kun udgjorde et lidet, bestandig henrivende Tal, saa viser Forfatningen sig fra denne Side som aristokratisk, ja tilsidst oligarkisk.

§ 2.

Naadet.

Naadet (νεπορία, lat. νεπορία) bestod foruden de 2 Konger af 28 Medlemmer*), som valgtes paa Livstid af Folket ved Acclamation (βοή) og maatte være over 60 Aar gamle, samt have ført et daddelfrit Livet. De vare uden Ansvarlighed. Ved Ephoriets vorende Indflydelse tiltog denne Magistratur sig efterhaanden Deeltagelse og Præsidium i Gerusiets Forhandlinger. Naadets Forretning var at behandle alle Statssager enten offentligt i Folketsforsamlingen eller privat i Forbindelse med Ephorerne, samt at dømme i Borgernes Capitalssager og over Kongernes Forfeelser. I Senatorernes høie Alder søgtes en Støtte for Statens conservative Tendens.

§ 3.

Folketsforsamlingen.

Folketsforsamlingen (med et dorisk Navn ἄλλα) skulde ifølge en Aethra, som er opbevaret af Plutarchos (Lykurgos Cap. 6), holdes paa bestemt Tid og Sted og have den souveraine Magt. Denne Magt bestod først i Valget af de vigtigste Øvrigheder, Geronter og upaatvibeligt ogsaa Ephorer. Dernæst forelagdes ogsaa de vigtige Statssager for Folket af den egentlige Regjering (τὰ τείχη) eller Gerusiet tilligemed Kongerne og Ephorerne, hvis almindelige Forsamlinger afholdtes offentligt i Ekklesien. Men

*) Disse 30 Medlemmer har man meent at kunne betragte som en Repræsentation for de 30 Ober; dog er dette meget tvivlsomt, da 2 Ober i saa Fald synes at blive udelukkede fra Repræsentation.

Folkets Deeltagelse i disse Forhandlinger synes ligesom i de heroiske Tider at have været af en temmelig passiv Natur. Det havde ikke Initiativ ikke engang til Modificationer i de forelagte Sager; heller ikke fandt nogen offentlig Debattering af Private Sted, og da Folketsforsamlingen i de ældre Tider syntes at bære gaaet udenfor sin Competence, tillagde en Lov (under Kongerne Theopompos og Polydoros noget over 100 Aar efter Pyrgos) Naadet og Kongerne (*προσβυονέες και ἀρχαγέται*) Ret til at gjøre en saadan Folkebeslutning ugyldig. Ogsaa synes det at have staaet i Regjeringens Magt enten at forelægge en Sag for Folket eller ikke*). Hensigten af dets Nærværelse synes altsaa at have været, deels at det kunde høre Regjeringens Beslutninger, deels at Regjeringen i Tilfælde af Meningsdifferents (s. Ex. mellem Gerustie og Ephorer) kunde erfare Folkets Stemning, forelægge det Spørgsmaal og faae en bestemt Mening bekræftet ved dets Auctoritet. Dømmende Myndighed besad Folketsforsamlingen ikke. Meningsyttringen skete i Reglen ikke ved Afstemning, men ved Acclamation. Den Discession, som Ephoren Ethenelaidas (Thuf. I, 87) foranstaltede paa Grund af Naabets Utydelighed, er at ansee for noget Extraordinært. Til Deeltagelse i Folketsforsamlingen var enhver Spartiat berettiget, som havde fyldt sit 30te Aar og var i Besiddelse af fulde Borgerrettigheder.

§ 4.

Magistrater. Kongerne.

Uagtet deres Navn kunne dog de lakedaimoniske Konger ikke nævnes som en egen Statsmagt, da deres politiske Betydning

*) Mulig er en saadan udenfor Eklesien afholdt Regjeringsforsamling at forstaae ved Xenophons Udtryk *μικρά ἐκκλησία*.

især i Fredstider var temmelig indskrænket. Disse Konger (*βασιλεῖς*, ogsaa *ἀρχαγέται* i de gamle Aethraer) vare tvende af de 2 Herakleidesfamilier, Agider og Guryponider. Arvefølgen var i lige Linie efter Alderen; dog havde den under Faderens Regjering fødte Søn Fortrinnet; hvor der ingen Sønner var, gik Regjeringen over til den nærmeste Agnat, men aldrig til det andet Kongehuus. I Tilfælde af Mindreaarighed udvalgtes Formyndere (*πρόδοχοι*) af de nærmeste Agnater. Kongerne vare Medlemmer af Naadet, hvor de førte Præsidiet, men ikke havde mere Stemmeret end de andre Medlemmer; de vare Dommere i visse Familienliggende, som Adoption, Arvestridigheder og Sager, som angik de kvindelige Arvingers Giftermaal; de havde Opsyn med de offentlige Beianlæg; fremdeles besørgede de visse Statsoffringer, især Zeustjenesten, og vedligeholdt Statens Forbindelse med det delphiske Orakel, Doriernes Nationalhelighed. I Krigen og udenfor Landets Grændse havde de Commandoen over Hæren med en meget udstrakt Magtsfuldkommenhed, først begge i Forening, siden blot den ene; dog finde vi især i de senere Tider ogsaa Andre i Spidsen for Hæren. Efter Krigen vare de imidlertid ansvarlige og kunde i visse Tilfælde endog strax drages til Ansvar. Maanedlig maatte de aflægge en Sed paa at ville regjere efter Lovene, ligesom Ephorerne i Folkets Navn svore at ville bevare Kongedømmet usforstyrret. Overhovedet indskrænkedes deres Myndighed i Krigen mere og mere især ved Ephorerens vorende Magt. Til Kongernes Underholdning tjente Grundeieendom i Perioiskernes Land, Andeel i alle Offringer, egen Bolig i Staden og Bespisning paa offentlig Bekostning. Til Prærogativerne regne vi Forsædet ved alle Forsamlinger og offentlige Naaltider og andre Væresbeviisninger saavel i Livet som efter Døden.

Fortættelse. Ephorerne.

Ephorerne (ἔφοροι) synes paa Lyfurgos's Tider blot at have været juridiske Embedsmænd, som dømte i Borgernes Retsstridigheder, men senere (især fra Theopompos's Tid, omtr. 757) bærede denne Magistrat sig efterhaanden til den største Magt. Om dens successive Udvikling vide vi ikke Meget. Sin politiske Vægt og Popularitet synes Ephoriet især at have faaet som Udtryk for Folkets Majestæt mod Konger og Raad og Repræsentant for dets Control dermed, da Ephorerne valgtes aarlig (som det synes, af Folket), og Afgangen til denne Værdighed stod aaben for alle Spartiater, ikke blot for de fornemmere Slægter. Deres Myndighed strakte sig efterhaanden saavidt, at de kunde anklage, suspendere og fængsle alle Øvrigheder, ja Kongerne selv; de vaagede over Statsopdragelsen og Sædernes Bedligeholdelse, tiltog sig Præsidiat i Senat og Folkeforsamling og den største Indflydelse paa alle vigtige Statsager; de gavede fremmede Gesandter Audients og udsendte selv Gesandter og Bud (συντάλη), ordnede Felttogene og udnævnedes Anførere; de modtog Kongernes maanedlige Sed og udvalgte i de senere Tider 2 af deres Midte til at kontrollere dem i Krigen, ja kunde hvert 9de Aar ved en spectatio de coslo endog bortfjerne dem fra Regjeringen. Selv vare de ikke ansvarlige til Noget uden til deres Efterfølgere. I Øvrigt bleve deres Bestræbelser for at svække Kongemagten lettede af denne selv, da den demoraliseredes, og de tvende Kongehuse i deres indbyrdes Stridigheder søgte at slæde hinanden ved Ephoriets Hjælp.

Fortættelse. Andre Øvrigheder og Forretningsmænd.

Der omtales flere Embedsmænd, som hver i sin Virkefærd synes at have haft en vis Politimyndighed og Jurisdiction; saaledes nævnes en παιδονόμος, som havde Opsigt med Drenges og unge Menneskers Disciplin og under ham (rimeligvis 5) βλῆσοι (Blæsoi); fremdeles ἀμύσουροι, der havde Opsyn med Fruentimmernes Sædelighed, og ἐπιτάκται, Opsynsmænd ved Salget paa Torvet. Af andre Forretningsmænd mærkes πύθιοι (paa Spartanst τοῖσσι), 4 Mænd, som valgtes af Kongerne til de hellige Legationer til Delphoi, πρόξυνοι, som sørgede for Modtagelsen af fremmede Gesandter og offentlige Gjæster, ἀποστολά, Befalingsmænd i erobrede Stæder og Lande. Noget militære Embedsmænd skulle senere omtales.

Statsforvaltningen.

§ 1.

Statsforvaltningens Diemed.

I Sparta kunne vi ikke saa let som i andre Stater drage en bestemt Grændse imellem Statens Virken til sit Diemed og de Privates Bestyrelse af deres egne Anliggender; thi her opslugte Staten næsten hele Privatlivet. I Statens Idee skulde den Enkeltes Væsen gaae op, og hele hans Interesse concentreres, og denne Statsidee skulde ikke frit udvikle sig tilligemed Folket,

men fast og afluttet skulde den ved Sædvane og uforanderlige Vedtægter holde Individerne indenfor en snæver Kreds. Virkelig var denne Statsbygning ogsaa saa fast, at den i Aarhundreder hindrede Folkets frie Udvikling, men desto fordærbeligere var ogsaa den Retning, denne siden tog, da den traditionelle Tro og Etik efterhaanden opløstes, og Individerne løsrevne fra Staten kun i sig selv søgte Middelpunktet for deres hele Stræben.

A.

Retsvæsenet.

§ 2.

Dommermagten.

Det spartiatiske Retsvæsen skulde styres efter Etik og Vedtægt. Dommermagten var i Gerusiets eller Magistraternes Hænder. Folketsforamlingen tilkom ingen juridicel Myndighed. Capitalsager paadømtes af Gerusiet, Privatsager, især Eiendomsager, af Ephorerne. Kongerne dømte om Arvesager, quindelige Arvingers Giftermaal, Adoption og Fordelingen af Børder ved offentlige Veies Auklæg og Udbedring. Kongernes Forseelser paadømtes af Raadet i Forbindelse med Ephorerne. Iøvrigt synes flere Magistrater hver i sin Kreds at have haft en vis Dommermagt.

§ 3.

Straffe.

Straffene vare Mulcter (betydelige sædvanlig kun for Konger, Feltherrer eller Harmoster), Forringelse af de borgerlige Rettig-

heder (*ἀτιμία*) og Døden. Atimien ramte Enhver, der forbrød sig mod den offentlige Disciplin, og i højeste Grad dem, der viste Feighed i Krigen (ol *τρεσάρτες*), hvilke belagdes med en fuldkommen Ureløshed. Dødsstraffen bestod i at quæles eller nedstødes i en Gule (*κατάδαε*).

B.

Religionsvæsenet.

§ 4.

Guddomme.

Af de helleniske Guddomme dyrkedes især Apollon, den doriske Nationalgud, og hans Søster Artemis (*Ἄρταμις*). Ogsaa dyrkedes Zeus, Hera, Athene (*Ἀθάνα*), Poseidon (*Ποσειδᾶν* og *Ποσειδᾶν*), Demeter (*Δαμιάτης*), Aphrodite, Dionysos, Ares, Muserne (*μῦσαι*, *μῶαι*) og Eros. Kongerne vare Præster for den latedaimoniske og himmelske Zeus. Som Dorier betragtede Spartiaterne Apollons delphiske Orakel med særdeles Uresfrugt og raadspurgte det ved alle vigtige Anliggender. De latedaimoniske Nationalherover vare mange, som Herakles, den doriske Stammeheros, Hyakinthos, Kastor og Polydeukes, Menelaos og Lykurgos.

§ 5.

Nationalfester.

De vigtigste af disse vare α) *Ἰακυνθία*, til Ære for Apollon Karneios og hans Yndling Hyakinthos, en 3 Dages

Fest i Amyklai; β) Ἐπιγοναῖδα (indstiftet 665), en Ungdoms-
fest for Apollon og Dionysos, hvorved de Unge dandsede og an-
stillede Legemsøvelser nøgne; γ) Κάρνεια (indstiftet 676), en
9 Dages Fest til Ære for Apollon Karneios, hvorved man
efterlignede Livet i Leiren. Med denne Fest vare ogsaa musiske
Bæddekampe forenede.

C.

Krigsvæsenet.

§ 6.

Hæren. Dens Bevæbning.

Den spartiatiske Hær bestod af Spartiater, Lakedaimonier og
Heiloter. Kjernen udgjorde oprindelig Spartiaterne. Hærens
Styrke var efter Omstændighederne forskjellig, alt efter som det hele
aaahendygtige Mandskab fra det 20de til det 60de Aar (ἑμφοροί)
eller kun en Deel deraf (f. Ex. indtil det 35te eller 40de Aar)
maatte stille sig til Tjeneste. Bevæbningen var for de spartiatiske
Hopliter et Pantser af Uerts, et meget stort Skjold (ἀσπίς
χαλκῆ), en lang Landse (δόρυ), et kort Sværd (ἐπὶ ἄλῃ),
Hjelm og Purpurkappe (ποινικὴ στολή). Allerede i den pelo-
ponnesiske Krig saae man sig nødt til at udskrive Heiloter til
Sværtbevæbnede under Løfte om Frihed, siden brugte man
sædvanligt kun i det nærmere Grækenland Borgerhære, men i
fjernere Egne Perioiker og Neodamoder. Under Agesilaos om-
tales Leietropper.

§ 7.

Fortsættelse. Dens Anordning og Inddeling.

Den spartiatiske Hær havde fornemmelig sin Styrke i den
velberegne trinitive Fordeling af Befalende og Underordnede og
den kunstmæssige militaire Taktik, hvis Virksomhed i de bedre
Tider forbyiedes ved den da herskende punktlige Orden og Sub-
ordination. Hovedstyrken var Hoplitterne. Hæren var deelt i
6 μόραι, hver Mora i 4 λόχοι, hver Lochos i 5 πεντηκοστίας
og hver Pentekostys i 2 ἐνωμοτίαι. Styrken af en Enomotia
angives til 25 eller 32 Mand, men var rimeligvis forskjellig
efter Hærens Størrelse. Hvorvidt de militaire Inddelinger stode
i Forhold til de borgerlige, er ikke klart oplyst. Nyttieriet, som
var en mindre væsentlig Deel af Hæren, var inddeelt i οὐλαμοί.
Som egne Korps nævnes Σικιπταί (i den peloponnesiske Krig),
600 Mand udvalgte Tropper*) paa venstre Fløi, og ἑπταεῖς,
en Livgarde for Kongerne, som stod i Centrum og i Almindel-
lighed synes at have gjort Tjeneste tilfods, bestaaende af 300
udvalgte Epheber, af hvilke de 5 ældste (ἀγαθοσποροί) aarlig
udtraadte for at bruges i offentlige Sendelser og andre lignende
Forretninger. Heiloterne udgjorde letbevæbnede Skarer. Hver
Spartiat havde i det Mindste een, oftere flere (i Perserkrigen 7)
til Bedækning og Betjening.

§ 8.

Officerer.

I Spidsen for Hæren stode Kongerne, først begge i Forening,
siden blot den ene. Hans Raad bestod af Polemarcherne (πολι-

*) At Skitterne vare Kavalleri, lader sig ikke med Visshed slutte af
Xen. Cyr. 4, 2, 1.

μαρχοι), Morernes Anførere, og senere tillige af 2 Ephorer, som meget indskrænkede hans Betydning. Hos Agis (418) finde vi et Collegium af 10 σύμβουλοι. I de senere Tider finde vi ofte ogsaa andre Spartiater i Spidsen for Hæren (Brasidas, Gylippos, Lysandros). Blandt de øvrige Officiere nævne vi λοχαγοί, πεντηκοστήρες, ἐνωμοτάρχαι, og ἐπαρμοστοί, Anførere for Nyttedivisionerne, ἐπαγρέται, Anførere for 100 ἑταίροι.

§ 9.

Krig og Kamp.

Felttoget aabnedes med et Offer hjemme til Zeus Hagetos og et ved Landets Grændse (διαβατήρια) til Zeus og Athene. En Åreskræft (πυρρόρος) antændte derved den hellige Jld og bevarede den under Toget. Oberhovedet viste Spartiaternes Religiøsitet sig ofte i Krigen; hvis Diabaterierne vare ugunstige, bleve de hjemme; ved Fester, især Karneierne, afholdt de sig fra Baaben. I Leiren fortsattes de sædvanlige gymnastiske og krigeriske Øvelser. Heiloterne vare udelukkede fra Leiren. I Opstillingen stode Kongerne i Centrum, omgivne af et talrigt Følge af deres nærmeste Omgivelse (δαμοσία), hvortil herte Polemarcherne, de 2 Ephorer (see Pag. 52), endvidere Spaamænd, Ræger, Floiitspillere, Seirherrer ved Festslegene og Flere. Før Slaget offredes til Muserne og Gros. Derpaa blæstes Kampmusikken (τὸ ἐμβατήριον, f. Gr. τὸ καστόριον) i anapæstisk Takt, og Slagsangen (f. Gr. Τυρταίος's anapæstiske Sange) istemtes. I taktfluttede Rækker trængte man under taktmæssige Bevægelser ind paa Fjenden; ogsaa betjente man sig undertiden af kunstmæssige Manøvrer og Evolutioner (ἐξελιγμοί, παραγωγαί). Den slagne Fjende forfulgtes i Regelen ikke, og den dræbte

plyndredes ikke under Slaget. Spartiaternes Krigskunst udmærkede sig egentlig blot i aaben Mark; Beleiringskunst og Muurkamp forstode de sig ikke paa. Belønninger og Straffe i Krigen vare fornemmelig Væge og Bæstjæmmelse. De Tapre belønnedes med Forsædet i Forsamlinger (προσδία), Krands og lignende Vægsbeviisninger. Især bleve de faldne Krigere hædrede med stor Udmærkelse. De Feige (οἱ τρέσαντες) straffedes med Utimie.

§ 10.

Sævnæstet.

Af Herodotos see vi, at den spartiatiske Sømagt i Perserkrigene var meget ringe, og at Staten kun skyldte sin store Anseelse sit Hegemonie til Sæes, hvilket den ogsaa snart maatte afstaae. Først længere hen i den peloponnesiske Krig optraadte Sparta som Sømagt. Til Flaadens Bemanding brugtes ofte Heiloter. Søslaget søgte man jævnlig at bringe til Liighed med en Kamp til Lands ved at entre Fjendernes Skibe og slaaes paa Dækket. Befalingsmænd til Sæes vare ναύαρχοι og ἐπιστολάται.

D.

Statshuusholdning.

§ 11.

Statsindtægter og Udgifter. Penge.

Statsudgifterne vare i Sparta ikke betydelige og bestredes ved Perioikernes Tribut, Statens eget Jordgods, de extraordinaire Statter, der undertiden hævdedes, naar Omstændighederne

fordrede det, og de Indtægter, som Hegemonie og Krige bragte i Statens Kasse. Pykurgos forbedrte Borgerne Brugen af Guld og Sølv som Omtuskningsmiddel og tillod kun Jernpenge, som udenfor Lakonike ingen Værdi havde (Hovedmynt $\pi\sigma\lambda\alpha\nu\omicron\upsilon$). Staten derimod kunde naturligtvis ikke undvære Brugen af courant Mynt. Dgfaa Perioierne, som dreve Handel, maatte upaatvibelig benytte den; endelig synes Konger og Anførere at have haft en lignende Ret til Besiddelse af ædle Metaller, efter som Pausanias efter Slaget ved Plataiai fik 10 Talenter i Bytte, og de senere Konger ofte mulcteredes paa store Summer. Under Perserkrigene og især ved Lysandros kom siden store Afgifter til Staten, og efterhaanden, som den strenge Disciplin tabte sig, blev Brugen af Guld og Sølv endog hos Private almindelig.

E.

Andre offentlige Foranstaltninger til Opnaaelsen af Statens Viemed.

§ 12.

Saadanne Foranstaltninger i Almindelighed.

Den spartiatiske Stat, som med den største Consequents i alle Forhold gjennemførte Ideen om Staten som sit eget Viemed og Individierne som dette underkastede og uden selvstændig Betydning, greb dybt ind i mange Forhold, som ellers pleie at henhøre under den Enkeltes frie Naadighed. Den tog sig saaledes i mange Maader af Egteskabet i Statens Interesse, paatog sig Børnenes Opdragelse fra den tidligste Alder, krævede Mændenes uafbrudte Tjeneste til sit Viemed og paalagde dem mange Bænd

og Indskrænkninger for at sikre sig Vedligeholdelsen af sin Selvstændighed og den bestaaende Forfatnings Bevarelse.

§ 13.

Egteskabet.

Egteskabets Hensigt var at skaffe Staten dygtige Borgere og Krigere. I dette Viemed begunstigede Staten Egteskab ved at fastsætte Straf for Coelibat ($\delta\lambda\epsilon\gamma\ \alpha\gamma\alpha\mu\lambda\omicron\upsilon$) og for sildigt Egteskab ($\delta\lambda\epsilon\gamma\ \omicron\psi\gamma\alpha\mu\lambda\omicron\upsilon$). Den indrømmede Faderen til 3 eller flere Sønner visse Friheder og tillod lettelig Skilsmisse fra en ufrugtbar Hustru. Den bestemte fremdeles Straf for upaksende Egteskab ($\delta\lambda\epsilon\gamma\ \kappa\alpha\kappa\omicron\gamma\alpha\mu\lambda\omicron\upsilon$), s. Ex. med en for ung Kone. Egteskabet sluttedes under Form af et Hov eller en Bortførelse. Medgift gaves i ældre Tider ikke, men naar en Pige var uden Brødre og saaledes havde arvet Faderens Klaros*), tilfaldt denne hendes Mand. Sagerne om Epipamatidernes Giftermaal henhørte under Kongernes Afgjørelse. Iøvrigt holdtes Egteskabet i Ere hos Spartiaterne, og Fruentimmerne nødte temmelig stor Frihed.

§ 14.

Drengenes fælles offentlige Opdragelse.

Det var fornemmelig ved Opdragelsen, at Staten stræbte at danne en kraftig Stamme af Borgere, der saavel ved legemlig Styrke og Udholdenhed som ved moralsk Kraft og Samsundsaaend

*) Paa anden Maade kunde et Fruentimmer ikke faae Grundeierdom for Epitadeus's Lov.

hadde Evne og Villie til at fremme dens Viemed. Allerede fra den tidligste Tid betragtede den Børnene, især Drengene, som sin Eiendom. Strax efter Fødselen bleve de nøie undersøgte af de Ældre i Faderens Phyle, da Legemsstædig eller Legemsfeil kunde bevirke Udsættelse. Til det 7de Aar bleve de dernæst overladte til Forældrene, men fra den Tid tog det Offentlige sig af deres Opdragelse for at danne dem til krigerisk Dygtighed og streng militair Lydighed. Denne offentlige Opdragelse og Disciplin, som var en Betingelse for senere Udvælgelse af fulde Borgerrettigheder, fortsatte de længe gennem forskellige Alderstrin, af hvilke det yngre bestandig stod i et strengt Lydigheds- og Subordinationsforhold til det ældre. De vare inddeelte i *ἀγέλαι* (paa Spartiatist *βῶλαι*, Opsynsmanden *βουαγός*) og *λαί*. Overopsynet førte en *καιδονόμος* og 5 (?) *βῆσοι*. Fra det 18de Aar kaldtes de Unge *μελλείπεις*, fra det 20de *εἴπεις* (*ἱπείς*?), siden *σφαιρεῖς* og fra det 30te Aar *ἀνδρες*. Enhver ældre Borger havde Ret til at blande sig i Opdragelsen og vise Yngre tilrette.

§ 15.

Fortsættelse. Regemlig Uddannelse.

De Unges Levemaade var yderst tarvelig. Kosten var knap, men at forstaae sig det Manglende ved Lyveri var, som en Øvelse i List og Mod, ikke vanærende*); at gribes deri medførte derimod streng legemlig Tugtelse som Straf for Ubehændighed.

*) Overhovedet synes den hele lakoniske Anskuelse af det Offentlige og navnlig det fælles Samliv og Statens stærke Indgreb i Privatretten noget at have løsnet de strenge Begreber om Eiendom. Deraf Tilløbelsen til at benytte Andres værlige Gods i visse Tilfælde og Drengenes Sjælen.

Alædningen var simpel; fra det 12te Aar fik de aarlig en kort Kappe (*τροβῶν*); de havde ingen Sko eller Hovedbedækning; deres Leie var Hø eller Siv. Øvelserne bestode i Gymnastik, krigerisk Dans (som *πορρήχη*, *βῆσους*) og Jagt. Gymnastiken bestod især i Løben, Bryden, Kasten med Diskos og Kastespyd. Et Middel til Hærdelse var den aarlige Pidskning (*διαπορτήσις*) i Artemis Orthias Tempel.

§ 16.

Fortsættelse. Aandelig Udvikling.

En fri og alsidig aandelig Udvikling var den spartiatistiske Opdragelse ikke gunstig. Sceniske Forestillinger, Sophisternes og Rhetorernes Kunst betragtede Spartiaterne med mistænkelige Øine. Efterat derfor Sophistik, Rhetorik og Philosophie i det øvrige Grækenland havde faaet Indflydelse paa Ungdommens Underviisning, bleve disse Videnskaber i Sparta enten holdte borte eller fik dog kun ringe Indpas. Den aandelige Dannelse indskrænkede sig saaledes til det Nødvendige og bestod for en Deel i at lære Musik eller Sange, fornemmelig til Gudernes, Fædrelandets og berømte Mænds Forberigtelse, eller Krigssange (*μῦθη ἐμβατήρια*, *ἐνόπλια*) og Instrumentalmusik til at ledsage Sangen. Disse Sange vare komponerede i den simple og strenge doriske Harmonie, hvis Character var mandig Kraft og Alvor; thi ogsaa i Musikken, der betragtedes som et Udtryk af Folkestemningen, greb Staten ind med sin conservative Tendents og faae Fare for det Offentlige i enhver Forandring eller Udvikling af de bestaaende Forhold og Love. For at vænnes til at høre Mændenes alvorlige Tale fik Børnene undertiden Adgang til deres Maaltider. Overhovedet indpræntedes der Børnene den største Lydighed og Erbødighed mod de Ældre, af hvilke En eller Anden ofte

traadte i et nærmere Kjærligheds- eller Fortrolighedsforhold til de Yngre (εἰσπνήλας og ἀίτας).

§ 17.

Pigernes Opdragelse.

Ogsaa Pigernes Opdragelse var offentlig og bestod i Musik og Legemsøvelser omtrent af samme Bestaafenhed som de, hvorved Drengene opdroges. Overhovedet var de spartiatiske Fruentimmeres Liv i det Hele mere frit og mindre indtaget end de ioniske Fruentimmeres, og de indlemmedes mere i Mændenes og Statens Interesser.

§ 18.

Mændenes Liv.

Fra det 30te Aar hørte de Unge til Mændenes Klasse og bleve vel frie for Paidonomens Opfigt og det bestandige offentlige Samliv, hvorfra ikke engang Wytestabet kunde fritage dem før den Tid, men Følelsen af deres Afhængighed af Staten vedligeholdtes dog paa mange Maader. Hertil hørte fornemmelig de fælles Maaltider (συσσίτια, πιδίτια*), hvorfra det ikke var tilladt Noget at udeblive undtagen paa Grund af Dffring eller Jagt (ἀφιδντος ήμέρα). Hovedretten var her den sorte Blodsuppe (βαρά, αλυατία) og Bygbrød (ἀλφίτα, πᾶλαι). Undertiden fik man dog af enkelte Deeltagere efter Maaltidet (ἀπὸ κλάου) ved en Gave fra Jagt eller Dffringer en Eftermad (ἐπαύλα), og senere under Disciplinens Forsald medbragte

*) Nogle skrive ogsaa πελίτια.

Mange kostbarere Episer eller mødte sjeldnere ved Syssitierne. Til disse Maaltider maatte hver give sit bestemte maanedlige Bidrag (1 Medinne Byg, 8 Choer Wiin, 5 Miner Ost, 5 halve Miner Figen og et ringe Pengebdrag), og Mangel paa Evne til Deeltagelse deri medførte Formindskelse af de borgerlige Rettigheder. I Almindelighed spiste der 15 sammen ved eet Bord (σώστροι). Nye Medlemmer optoges ved Afstemning af de ældre. Disse Bordkammerater vare i Felten tillige Krigskammerater. Ogsaa Børnene fik Adgang til disse Maaltider før at vænnes til at høre Mændenes Tale, og efter Maaltidet blev der forelagt dem Spørgsmaal for at danne deres Eftertanke og sive dem i korte og bestemte Svar.

§ 19.

Flere Indretninger til den gamle Disciplinens Vedligeholdelse.

Ligesom Fødemidlerne skulde efter Lovene ogsaa Boligerne, selv Kongernes, og den hele øvrige Levemaade være tarvelig og, saabidt muligt, eens for Alle. Klædningen bestod, foruden den almindelige Chiton (Børnens eneste Dragt), i den grove og korte lakoniske Himation (τροβίον, τροβώνιον), en Hat med en bred Skygge (πίλος) og en enkelt Saale (ἀπλάτ). I Haanden havde Spartiaterne i Almindelighed en Stof (σικυτάλη). Ogsaa den qvindelige Klædning var langt lettere og simplere end den hos de ioniske Fruentimmer almindelige. — Samkvem med Fremmede vanskeliggjordes for Spartiaterne ikke blot ved Forbudet mod courant Mynt, men ogsaa derved, at Spartiaterne ikke turde reise udenlands uden med Dvrighedens specielle Tilladelse, ligesom man ogsaa var meget nsieende med Hensyn til de Fremmede,

man gav Udgang til eller tilstod Ophold i Sparta (Spartiaternes ἔσθηλα).

§ 20.

Disciplinens Oplosning.

Ved saadanne Foranstaltninger, der vedligeholdt Lævelighed og Besiddelselighed, befordrede Samsundsaaend og hindrede stærk Samkvem med Fremmede, lykkedes det virkelig en Tidlang at vedligeholde Statsforfatningen i den gamle lykkelige Land. Men da Spartiaterne fornemmelig ved Perserkrigene havde lært fremmede Lande og Sæder at kjende og fik mange Fristelser til for ukjendte Nydelse, begyndte Disciplinens Strængighed efterhaanden at slappes, og den hele Statsindretning, som ikke mere passede til Folkets udvidede Synskreds og dog paa Grund af sin eiendommelige Stivhed ikke kunde modificeres eller udvikles, tabte al sin virkelige Betydning og Kraft til at ordne og lede Individernes Bestræbelser. I den peloponnesiske Krigs Tid forfaldt især Sæderne betydeligt. Borgerantallet formindskedes mere og mere, og Besiddelseligheden astog indtil det meest trykkelige Misforhold. Egoisme og navnlig Habesygge greb mere og mere om sig, og en ublu Bestikkelighed blev herskende fra de Laveste til de høieste Ættheder, saa at det berømte Orakeludsagn: ἄ φιλοχρηματία Σπάρταν ὄλεσ, ἄλλο δὲ οὐδέν, for en stor Deel gik i Opfyldelse.

A n h a n g *).**Kreta.**

§ 1.

Landets historiske Forhold.

I Sparta see vi den doriske Charakter eiendommeligt udtrykt, men de vigtigste Hovedtræk finde vi ogsaa i de andre doriske Stater, som Argos, Epidaurus, Korinthos, Sikyon, og i de doriske Kolonier. Ogsaa Kreta blev meget tidligt besat af Dorer; hvor tidligt, er imidlertid omtvistet, da den doriske Indvandring af Noget henses til de ældste Tider, medens Andre ikke antage nogen dorisk Indflydelse paa Kreta før efter Herakleideretoget. Dens gamle Love og Statsforfatning hidleder Sagnet fra Heroerne Minos og Rhadamanthys, hvis doriske Oprindelse efter det Foregaaende er omtvistet. Kreta var deelt i flere uafhængige, men for en Deel ved Forbund sammenknyttede Stater (ἑκατόμπολις II. II, 649). Paa den tredje Krigs Tider nævnes Idomeneus og Meriones som Kreternes Anførere. De 3 doriske Stammer synes iøvrigt allerede at antydes af Homeros, naar Dorerne paa Kreta af ham kaldes τριχάϊδες Od. XIX, 177.

§ 2.

Statsforfatningen.

Eigesom i Sparta var ogsaa paa Kreta kun Dorerne i Almindelighed fuldberettigede Borgere. De øvrige Indvaanere

*) Da den kretiske Statsforfatning i saa mange Punkter har Lighed med den spartiatiske, fremstilles her de vigtigste Træk deraf som et Anhang.

vare undertvungne og under Vilkaar, som deels lignede Perioikernes (ὑπηκοοί), deels Heiloternes (μυῶται s. μῶται, Liv egne paa Statsieidommene, κλαρῶται eller ἀφαιμῶται, paa de Privates Grundeidomme). Dog synes deres Vilkaar ikke at have været saa strænge som i Lakedaimon. Endelig omtales ogsaa χρυσῶνῆτοι, købte fremmede Slaver. Statsmagten var deelt mellem et Senat (γερονία, γερονσία) af 30 Medlemmer, der valgtes iblandt de afgaaende Kosmer, Folketsforamlingen (ἀγορά), der ligesom den spartiatistiske blot havde at decidere over Raadets og Kosmernes Beslutninger, og Magistrater, af hvilke de øverste kaldtes κόσμοι eller κόσμιοι, Decemvirer, der vare Feltherrer samt Præsidenter i Senatet og Folketsforamlingen.

§ 3.

Disciplin og Levemaade.

Disciplinen og Levemaaden havde stor Lighed med den spartiatistiske. Opdragelsen var streng og fra det 7de Aar offentlig. Den bestod især i Legemsøvelser, Jagt og Musik, hvori man søgte at bevare en Uforanderlighed liig den spartiatistiske. Ogsaa her finde vi de samme Kjærlighedsforhold mellemældre og Yngre (φιλήτωρ og κλειός). Mændene holdt offentlige Syesitier (ἀνδρία) deels paa Statens deels paa privat Befosning; de afholdt sig fra Landbrug, Haandværker og Handel. Mange tjente i de senere Tider som Leiesoldater; andre levede af Søværeri. Statsforsatningen antog efterhaanden en mere demokratisk Character, og Partistridigheder opstode, indtil den omsider blev undertvungen af Romerne.

Athēnai (αἱ Ἀθῆναι).**Chorographie.**

§ 1.

Landet.

Attike (Ἀττικὴ), en bjergrig Halvø imellem Boiotien, hvorfra det stilles ved en Bjergkæde (Kithairon og Parnes), den saroniske Bugt og det aigaiiske Hav, er af Naturen deelt i 3 Dele: 1) den til Parnes grændsende østlige Deel, Attikes Høiland (ἡ διακπλα, ὄρεινὴ Ἀττικὴ) til Forbjergtet Kynosura; 2) den vestlige mindre bjergfulde Deel (ἡ πεδιάς, τὸ πεδῖον, Kyststrækningen ἀκτὴ) indtil Forbjergtet Joster; 3) Sydspidsen af Landet (ἡ παραλία), som ender med Forbjergtet Sunion. Jordbunden i Attike udmærkede sig ikke ved Frugtbarhed, men dyrkedes flittigt og frembragte især Olie, Figner og Vin. Berømt var ogsaa Honningen fra Hymettos. Bjergegnene frembøde god Leilighed til Dvægaavl. Af Mineralriget fandtes der Marmor (især i Pentelikon), Sølv og Bly (i Laurion). Klimaet var sundt og behageligt; de lange Kyststrækninger og gode Havne indbøde til Fiskeri, Søfart og Handel. Til Attike hørte Den Salamis og flere Smaaxer. Efter den politiske Inddeling bestod Landet af 10 Pnyser (φυλάς) og 174 Demer (δῆμοι); men ved flere af disse Demer er det vanskeligt at eftervise deres Beliggenhed og Grændser. — Nordvestlig for Attike op mod Isthmen laae Landflabet Megaris, som i ældre Tider hørte til Attike.

Landets Hovedstad.

Αἰ' Ἀθήναι, Hovedstaden, ligger ved Foden af en steil Klippe i Nærheden af Floden Ilissos. Sagnet nævner Krokops som Anlægger af Akropolis (Akropia) og Theseus af Staden. Den blev ødelagt i Perserkrigen, men paa ny opbygget under Themistokles og især forskjøttet af Kimon og Perikles og senere af Demetrios Phalereus. Dens Dele vare 1) Staden (τὸ ἄστυ) bestaaende af a) Understaden (ἡ κάτω πόλις), blandt hvis mærkelige Bygninger her nævnes Odeion, opbygget af Perikles og bestemt først til musiske Fester, siden til Folkeforsamlinger og Nettergang, fremdeles Buleuterion, Prytaneion, Tholos eller Skias, Theatret, flere Templer som Theseion, Olympieion, Buegange (στοὰ) som στοὰ ποιικιλῆ, smykket med Malerier af de største Mestere, en Mængde Leschai eller Steder til selskabeligt Samkvem og Samtale mellem Borgerne. Mærkelige Høie er Areiopagos (Ἄρειος πάγος), Pnyx og Museion. Blandt Pladser nævnes Kerameikos. b) Overstaden (ἡ ἄνω πόλις, ἀκρόπολις, Κεκροπία) beskyttet ved en Muur (den kimoniske). Dertil søgte de berømte Propylaier (προπύλαια), en Søllebygning af pentelisk Marmor opbygget under Perikles. Af Bygninger nævnes Parthenon, det bekjendte Athenetempel med Athenes Billedstatue af Pheidias, Erechtheion med Athene Polias's Tempel og Pandroseion, opbrændt af Perserne, men opbygget igjen i den peloponnesiske Krig. Høit op over Akropolis ragede Athene Promachos's kolossale Broncebillede, forfærdiget af Pheidias. — Bykvartererne i Athen vare Limnai, sydlig for Akropolis, Kolonos, nordlig, Kerameikos vestlig og Melite østlig. Athens Ringmuur (περιβολος), var opført under Themistokles og skal have udgjort over 43 Stadier. Den havde flere Porte som Dipylon eller den

thrasiske og den peiraïske Port. 2) Havnen og havd dertil hørte. Munychia er en fremspringende Halvø, hvis Nordside danner Havnen Peiraieus, og Sydsiden den munychiske og phaleriske Havn. Peiraieus og Munychia udgjøre Havnestaden, der udmærker sig ved mange prægtige Bygninger, hvoriblandt et Teatrum (ἐπιτομήν, σκευοθήκη) bygget af Philon, Skibværfter, et stort Theater. Alle disse Havne vare ved Mure forbundne med Athen. Til Phaleron gik en kortere Muur af 35 Stadiers Længde, til Peiraieus 2 længere (τὰ ἄλλα) paa 40 Stadier. Themistokles havde befæstet Peiraieus. Forbindelsesmurene vare opførte under Kimon (457—456) og Perikles. Under de 30 Tyranner skæftedes de lange Mure og Peiraieus's Muur, men opbyggedes atter under Konon (393). — I Nærheden af Athen laae de 3 berømte Gynnasier, Lykeion, ikke langt fra Apollon Lykeios's Tempel ved Ilissosfloden, Kynosarges, ikke langt fra Lykeion, og Akademia, omtrent 6 Stadier fra Byen, især forskjøttet af Kimon.

Historisk Oversigt.

Landets ældre Historie. Kongemagt. Aristokratie.

Landets ældste Indvaanere vare af pelagisk Stamme (Κραναοί Herod. VIII, 44). Som den fjerneste Oldtids Repræsentanter nævnes Krokops, der af de Eldre kaldes en Autochthon, men efter senere Sagn skal have ført en Kolonie fra Saïs i

Agyptos, og Erechtheus, som Mytthen sætter i nøie Forbindelse med Athenedyrkelsen (II. II, 547). Efter et andet Sagn skal Kuthos, Hellen's Søn, under Erechtheus have nedsat sig i Attike, hvor han indførte Dyrkelsen af Apollon πατρώος, og Folket have faaet Navn efter hans Søn Ion. Dette tyder enten paa en ionisk Indvandring*) eller, hvis Ionerne vare Pelasger, paa en enkelt Stammes Ophvielse til den herskende. Denne Ion tilskriver Sagnet ogsaa Folkets Deling i 4 φυλάεr efter Næringsøve eller Opholdssteder: Γελέοντες eller mulig Τελέοντες, Landboere (efter andre Præster), Ὀπλητες, Krigere eller herskende Adel, Ἀργαῖοι, Haandværkere, og Ἀγικωπέες, Hyrder**).

§ 2.

Fortsættelse.

Landet var deelt i flere Stater indtil Theseus's Tid (efter de Fleste 50 Aar før Troias Undergang), som skal have forenet Staterne og gjort Athen til Hovedstad. Til ham henføres ogsaa en ny Folkedeling i 3 Stænder (Ἔθνη): Ἐὐπατριῶται, de Adle, Γεωμόροι, simple Agerdykere, dog Selveiere, og Ἀγροίκοι, Haandværkere. Regjeringen var kongelig, Statsformen aristokratisk. Noget efter Herakleideretoget flygtede de med Athenerne (Ἀθηναῖοι) beslægtede Ioner, af Achæierne uddrevne fra

*) Dog i al Fald ikke Erobring, da Indvaanerne af Attike almindelig gjaldt for at være Autochthoner.

**) Disse Navne synes at antyde en Slags kasteagtig Inddeling. Paa noget lignende i de ældste Læber synes det ogsaa at tyde, at vi finde Præstebømmer og andre Forretninger arvelige i visse Familier, som Asklepiaderne i Kos, Daidaliderne i Athen, Jamiderne og Klytiaderne i Elis, Talthydiaderne i Lakædalmon.

Aligalos, til Attike. Dorierne bemægtigede sig kort efter Megaris. Athenernes Konge Kodros faldt i Kampen mod dem, og Arvestridigheder mellem hans Sønner gabe Anledning til, at mange Ioner under Anfærsel af Kodros's Søn Kleus søgte sig nye Boliger i Asien. Under disse Uroligheder steg Aristokratiets Magt. Kongenabnet ombyttedes med een arvelig Archont af Kodros's Slægt; men omtrent 300 Aar derefter (752) blev Archontværdigheden først tiaarig, siden tilgjængelig for alle Cypatider og endelig deelt mellem 9 og aarlig (683).

§ 3.

Drakons Lovgivning.

Under denne Aristokratiets stigende Magt var Folkets borgerlige og økonomiske Stilling meget trykkende. Den almindelige Misfornøielse hermed gav Anledning til, at det blev overdraget Archonten Drakon (624) at give Lov (ἴσος), der dog for medelst deres overdrevne Strengbed og aristokratiske Mand bleve hvist upopulære og ingenlunde gjorde Ende paa Stridighederne mellem Folkpartiet og Aristokratiet (Kylon, omt. 612, Klemaionidernes Udjagelse 597, Partier som Pedaiæer, Diakrier og Paralier), som vedvarede indtil Solons Tid (Archont 594).

§ 4.

Statsforfatningens Grundfæstelse ved Solon.

Solon traf først virksomme Foranstaltninger til Rettelsen af den økonomiske Nød ved en Medsættelse af Myntfoden (οἰσάχθεια) og dannede dernæst, idet han byggede paa den forhaandenværende Grundlovs, en ny Statsforfatning, som hvilede paa et

passende Forhold mellem Klasserne (τέλη eller τιμήματα), hvoraf han dannede 4: Πεντακοσιμύδιμοι, Ἰππεῖς, Ζευγίται og Θῆτες. Inddelingsgrunden var Censur (τιμήμα), hvorefter ogsaa Skatteydelse og Krigstjeneste bestemtes. Den 4de Klasse var skattefri, men uden Andeel i Embeder, og gjorde Tjeneste som Letbevæbnede, siden som Matroser. Magistraturen kunde kun de 3 første Klasser beklæde, Archontembedet og som Følge heraf Kreiopagitrærdigheden kun den første. Alle Borgere havde lige Stemmeret i Folketsforsamlingen, hvor Magistraterne valgtes og andre Statsanliggender afgjordes. Senatet (af 400) forelagde Folketsforsamlingen Gjenstandene for Afstemning. Dommere udtoges af hele Folket. Kreiopagiternes Kollegium blev betroet Opsigt saavel med Dyrighedspersonernes Handlinger som med de Privates Liv og Sæder. Saaledes lagde Solon ved en omfattende Lovgivning Grunden til en fri Forfatning, under hvis kraftige Udvikling, som den soloniske Lovgivning selv forudsatte, den græske Tendents til selvstændig og ubindret Bevægelighed i alle Retninger kunde komme til Gylldighed.

§ 5.

Folkemagtens Tilvægt.

Efter Solon udbrød atter Stridigheder mellem Folkepartiet og Aristokratiet, mod hvilket der stillede sig et forbigaaende vilkaarligt Eneherredømme eller Tyrannis (Peisistratos 560 og Peisistratiderne) med Understøttelse af Demos. Efter dets Undergang (510) vorede Demokratiet med forsøgede Kræfter og tiltvang sig under Kleisthenes (510) større Magt ved Optagelse af mange Borgere og flere demokratiske Institutioner, som nye populære Folkeinddelinger (10 Phylæ, 100 eller maastee 174 Demer) og Ostrakiæmen. Men fornemmelig efter den 2den Perserkrig fik Folke-

magten trods adskillige Bestræbelser i modsat Retning Overhaand, idet Striden, der især krævede de lavere Stænders Virksomhed, fik en saa stor Betydning, saa mange Niges Eiendomme gik til Grunde, og Folket overhovedet i Følelsen af sin Kraft og Begeistringen over Seiren krævede større Andeel i Statsbestyrelsen. Allerede tidligere (omtrent paa Kleisthenes's Tid) var Lodkastning bleven indført ved Embeders Besættelse; ifølge en Lov af Aristides ophævedes Bestemmelserne om Censur som Betingelse for Embedsbesættelse, og saaledes gik Demokratiet stadig frem.

§ 6.

Statsforfatningens Forfald.

Men de forsøgede Niigdomme, som Søhegemoniet samlede i Athen, og den deraf opstaaende Yppighed og Overdaad virkede skadeligt paa Sæderne. Folkemagten begyndte at misbruges, Begrebet om Borgerlighed og Alles Adgang til Gylldighed i Staten at misforstaaes, som om Alt ubetinget burde jærnes, og den ualmindelige Kraft og Dygtighed ikke maatte gjøre sin naturlige Ret gjældende. Folketogaver og Løsgitoner (Theorikon) begyndte at virke; Dommerforretninger og Deeltagelse i Folketsforsamlingen bleve efterhaanden betalte; Kreiopagos's Anseelse aftog. Ophavsmanden til mange af disse Forandringer, Perikles (Statsmand fra 469—429), holdt ved sin personlige Charakter og sin store Anseelse Folket nogenledes indenfor visse Grændser; men efter hans Død fremtraadte de skadelige Følger desto klarere. Folkemassen begyndte mere og mere at adskille sin Interesse fra Statens og i al offentlig og privat Niigdom blot at se en Kilde til Tilfredsstillelsen af sine Nødvendigheder eller Lyster; rige Medborgere plagedes ved Sykophantie, de Bunderforbandede ved Udsugelser. Demagogien, styrket og væbnet ved Sophisternes Underviisning i

politisk Dialektik og Talerkunst, smigrede Folkets Egennytte og Forsængelighed og benyttede dets Lettroenhed, Mistænkelighed og Overtro. I sin ædlere Skikkelse havde den været i Hænderne paa Mænd, som Miltiades, Themistokles, Aristides og tilsidst Perikles; men efterhaanden sank den under Kleon, Alkibiades, Hyperbolos og Kleophon dybere og dybere.

§ 7.

Fortsættelse.

Allerede tidligere havde det aristokratiske Parti stræbt at høre sig igjen; men i den peloponnesiske Krig gjorde det (411) under den pludselige Pengenød og Bestyrrelse, som Bundsforbundtenes Forsald forarsagede, et nyt Forsøg paa at restituere de mere aristokratiske Former (de 400 Mænd for Raadet, de 5000 for Folkeforsamlingen), men de fik ikke nogen Varighed. Ved Krigens Ende (404) indførte Lysandros en oligarchisk Regjeringsform under 30 Mænd af de forrige 400des Tal (*ἀναρχία ἢ πρὸς ἑξάκλειον*); disse misbrugte deres Magt og bleve snart styrtede af Thrasybulos. Efter adskillige Stridigheder (de 10 Mænd, Dekaducher) blev nu den demokratiske Forfatning atter indført (403). Solons Lovgivning skulde med passende Modificationer igjen træde i Kraft, og Kreiopagos's Auctoritet restitueres; men Sæderne vare fordærvede; Massen af den flette Væbel var under Peloponneserkrigen vovet ved Optagelse af Fremmede og Slaver; alle Demokratiets Misbrug vendte med fornyet Kraft tilbage, og saaledes gif Friheden efterhaanden i Virkeligheden tabt under Makedonernes (Chaironeia 338, Kranon 322) og Romernes Indflydelse, skjøndt under Bedligeholdelsen af endeel ældre Former samt Navnet af en fri Stat, som Athen beholdt hele Reifertiden igjennem.

Vi see heraf, at Athens Statsforfatning undergik mange Udviklinger og Forandringer. I det Følgende skulle nærmest de Former fremstilles, som vare de herskende paa Statens blomstrende Tider.

Statens Beboere og deres Inddelinger.

§ 1.

Inddeling. Fødte Borgere.

Indbaanerne af Attike vare enten Frie eller Slaver. De Frie vare enten attiske Borgere eller bosatte Fremmede. Borgere vare enten fødte eller optagne Borgere.

Til Borgerkab (*πολιτεία*) eller Adkomst til fulde Borgerrettigheder i det offentlige Liv var det efter Solons Lov tilstrækkeligt, at Faderen var Borger, om end Moderen var fra en fremmed Stat, med hvem Borgere ikke havde Connubium (*ἐπιγαμία**). Men Perikles, som foretog en Revision i Borgerberettigelsen, satte den Lov igjennem, at Civitet kun tilkom ægte Børn, hvis Forældre begge vare Borgere. Denne Lov synes under Peloponneserkrigen ikke at være bleven overholdt, men blev siden fornyet. I det 18de Aar bleve de Unge efter en foregaaende Prøvelse (*δοκιμασία*) optagne blandt Epheberne og indskrevne i deres Demos og maatte, efter at være fremstillede i Folkeforsamlingen og have modtaget Skjold og Spyd, aflægge en Eed paa at ville tjene Staten troe.

*) Børnene kaldtes i dette Tilfælde *νόθοι*.

Fra denne Tid vare de juridisk myndige. Derpaa maatte de tjene 2 Aar i Attike blandt Grændsevogterne (περπολοί), og efter den Tid begyndte de først at tage Deel i Folketsforsamlingen og Krigstjeneste udenfor Attike. Dog stod Udgang til Øvrigheds- poster, Senat og Dommerforretninger dem ikke aabne før det 30te Aar. Kun de kunde udøve fuldstændige Borgerrettigheder, som vare ἐπιτιμοί; de som vare berøvede een eller flere deraf, kaldtes ἄτιμοι. En saadan Attimie kunde være temporær eller bestandig, samt i høiere eller ringere Grad. — Borgernes Ret- tigheder i privatretlig Henseende skulde senere hen omtales.

§ 2.

Optagne Borgere.

Optages i de attiske Borgers Tal kunde efter Solons Love kun de Mænd, som havde gjort sig fortjente af Staten og for bestandig havde sættet Bolig i Athen. Civiteten kunde kun meddeles i 2 med hinanden samstemmende Folketsforsamlinger og var kun gyldig, naar i den anden 6000 Borgere ved hemmelig Afstemning havde givet deres Samtykke dertil, og denne Beslutning kunde endda, ligesom andre, i et Aar angribes ved en γοαφή παρα- νόμων. De saaledes optagne kaldtes δημοπολητοί eller blot ποιητοί, men stode ikke ganske paa samme Fod som de fødte Borgere, idet de hverken kunde opnaae Præsteskaber eller Archont- poster og desuden vare udelukkede fra de Folkeinddelinger, som vare en vis Familiecharakter (Phratrier og Gener). I den ældre Tid blev Borgerretten sjelden meddeelt, siden hyppigere. I Aaret 427 efter Plataias Ødelæggelse blev den skjænket alle Plataierne

paa Grund af deres Trofasthed *); mod Slutningen af Pelopon- neserkrigen bleve mange af Metoikerne Borgere.

§ 3.

Metoiker.

Uagtet Staten egentlig kun tilstod den Enkelte Rettigheder som Borger eller Medlem af det hele Statssamfund, indrømmede dog det attiske Folks Humanitet ogsaa adskillige Andre Deel i den retlige Bestyttelse og borgerlige Goder (den attiske φιλοξενία). Af saadanne Fremmede eller Metoiker (μέτοικοι), hvem Landets Bessaffenhed eller dets Indvaaneres Sæder eller Lyst til Fordeel havde draget til Attike, var der et stort Antal. De maatte ikke have Grundeierdom i Landet, havde ingen Epigamie med Borgerne, maatte under Straf af Slaveri ikke udøve Borgerrettig- heder eller optræde for Retten uden ved en Patron (προστάτης) og betalte en vis aarlig Afgift (μετόικιον, ξενικά τελέα), men havde Ret til at drive alle borgerlige Næringsveie og Haandteringer. Extra- ordinære Skatter (ελοφοραί), offentlige Præstationer (λειστουργαί) og frivillige Bidrag (ἐπιδόσεις) ydede de lige med de andre Borgere og udstrebes til Krigstjeneste. Ved visse Fester maatte de gjøre Tjeneste ved at bære Offerstaale, Wandfæde og Sol- skjærme. Fritagelse for de særdeles Indskrænkninger, der paa- hvilede Metoikerne, kunde de kun opnaae ved en Folkebeslutning. Dertil høre de saakaldte ἰσοτελέα, som paa Grund af For-

*) Dog synes denne Borgerrettighed ikke at have været uden Ind- skrænkning, ligesom ogsaa den, som Indvaanerne af de boiottiske Stæder, Eleutheroi og Dropos, befæde efter deres Forening med Attike.

tjenester i det Mindste i privatretlig Henseende vare stillede lige med Borgerne*).

§ 4.

Slaver.

Libegne som Lakedaimoniernes Heiloter havde Attike ikke. Slaverne vare enten hidbragte af Slavehandlere**) eller Krigsfanger eller hjemmesødte (οὐκογενεῖς). Slaveri kunde ogsaa idømmes som Straf. De vare private eller offentlige (δούλοι δημόσιοι). De offentlige vare alle Slags ringere Øvrigheds-tjenere eller Politisoldater, de saakaldte Skyrher eller Buestytter (τοξόται), først 300, siden 1200, der gjorde Bøgt paa Torvet og siden paa Kreiopagos. Slavernes Tilstand og Willkaar var i det Hele meget taalelig. Selv Privat-slaver stode i flere Henseender under Lovens Beskyttelse. Deres Ret til Eiendom er vel omtvistet, men ius vitæ et necis havde Herren ikke; i Tilfælde af grusom Behandling kunde de flygte til Theseion eller et andet Asyl og forlange at sælges. Frigibvelser fandt hyppig Sted, og naar de udmærkede sig i Krigen, hvor de især brugtes til Søtjeneste, fik de ofte Frihed, ja Borgerrret. Men de kunde ikke besøge Gymnasier eller Forsamlinger eller selv optræde som Vidner uden i Mordsager som μνηστὰς; kun paa Pinebenken

*) Overhovedet fik undertiden baade Enkelte og hele Stater visse Forrettigheder, som Epigamie, Ret til Grundejendom, Lødsfrihed (ἀνάλευσις). Dette var navnlig Tilfældet med de af Staten i fremmede Lande udnævnte πρόξενοι, Consuler, som stude antage sig dens og dens Borgeres Interesser og derfor erholdt flere Forrettigheder i Attike.

**) Prisen var forskjellig efter deres Bærd, almindelig mellem 1 og 10 Miner.

tillagdes deres Udsagn Bægt. De Frigivne (ἀπελευθέρου) gik over i Metroikernes Klasse og havde i deres forrige Herre en Prostates. Unddroge de sig derfra, kunde de ved en δίκη eller γραφή ἀποστασίου atter dømmes til Slaveri.

Overhovedet anslaaes Attikes Befolkning*) i Statens meest blomstrende Periode til over 500000 Mennesker, hvoraf omtrent 365000 vare Slaver, 45000 Metroiker, og de Øvrige Borgere, eller omtrent 10000 Metroiker og noget over 20000 Borgerfamilier.

§ 5.

Folkeinddelinger og communale Forhold mellem Borgerne.

Phyler og Demer.

Den fuldstændige Borgerrret gav Udgang til visse communale Forbindelser, som havde deres særegne Bestyrelse. Saadanne Forbindelser vare de saakaldte φυλὰι, δήμοι, φρατρίαι og γέννη. De 2 første Inddelinger hidrøre i deres senere Form fra Kleisthenes, som opløste de 4 gamle ioniske Phyler og dannede 10 nye: Erechtheis, Aigeis, Pandionis, Leontis, Akamantis, Dioneis, Kekropis, Hippothontis, Mikantis og Antiochia. Af Demer dannede han (rimeligviis) 174**), som fik deres Navne enten af betydelige Stæder deri, som Marathon og Eleusis, eller af de vigtigste Familier, som boede der, som Daidaliderne og Joniderne. De Demer, som hørte til een Phyle, vare ikke altid nærgrændsende Landstrækninger, men ofte adskilte fra hverandre, og da Sønnen bestandig blev indskrævet i Faderens Phyle og Demos, kunde der siden ved denne Inddeling intet Hensyn tages til en Mands virkelige Bolig og Opholdssted.

*) Efter Boeckhs Beregning i Staatshaush. I, S. 89.

**) Andre antage efter Herobotos 100 Demer og en senere Tilværet. Græske Antiquiteter.

Bestyrelsen af disse større og mindre Communer.

Hver Phyle havde sine egne Helligdomme, eget Jordegods og en egen Kasse med egne Kasseembedsmænd (*ταμῆαι*) samt andre Embedsmænd (*ἐπιμεληταὶ τῶν φυλῶν*). I Phylernes Forsamlinger behandlede Communalansiggender og valgtes Communeembedsmænd samt de, der skulde bestride offentlige Leiturgier. Ogsaa Demerne havde egne Helligdomme, Forsamlinger, Jordegods, Kasse og egne Embedsmænd, som en *Tamias*, en *Demarch*, (*δήμαρχος*) og en *Euthyn* (*εὐθύνης*). De Unge bleve i deres 18de Aar indskrevne i den Demos's Mandtalslister (*ἀνηξιαρχικὸν γραμματεῖον*), hvoraf deres Fader var Medlem; det Samme skete i Tilfælde af Adoption ogsaa ved Eldre. Da det nu af og til hændte sig, at Nogle paa ulovlig Maade indsnæve sig i saadanne Lister, blev der undertiden foranstaltet en Revision. De Uberettigede bleve bortvist af Demoterne (*δημόται*) og kunde vel appellere til Domstolene, men bleve, hvis de tabte deres Sag der, dømt til Slaveri.

Phratrier og Gener.

Inddelingen i 12 Phratrier (*φρατρίαι*) og Slægter (*γέννη*), 30 i hver Phratric var en af de foregaaende Inddelinger uafhængig og ældgammel Indretning, der ikke synes at have undergaaet nogen Forandring ved Kleisthenes. De vare i det Væsentlige ikke saa meget politiske, som religiøse og privatrettlige Forbindelser, enten oprindelig opstaaede af udvidede Familieforhold eller organiserede efter saadanne, og bære overalt Præg af Slægtskabsforhold. Medens derfor optagne Borgere (*δημοποῖητοι*) nødvendigt maatte ind-

lemmes i en Phyle og Demos, bleve de udenfor Slægtinddelingerne og kunde i Følge heraf hverken opnaae Archontembeder eller Præstestaber; dog kunde de efter Folkebeslutning eller Adoption af fødte Borgere blive *πρότοπος*. Paa Apaturierne (*Ἀπατούρια*), en ionisk Nationalfest, foretoges de smaa Børns Indtegnning i Phratriernes Mandtalslister (*φρατρικὸν γραμματεῖον*), og denne Indretning tjente til at holde over det medfødte Borgerkabs Ægthed og Metværsighed. Til Phratriernes Familieflygte hørte det, naar Drab havde fundet Sted, at understøtte den Dræbtes Slægtninge, som forfulgte Sagen ved Domstolene, og at udsone Vaademord, hvis den Dræbte var uden Slægtninge. Phratriernes Ansiggender bestyredes af Phratriarcher. Af Slægter (*γέννη*) skal der oprindelig have været 30 i hver Phratric, og atter 30 Familier (*οἰκίαι*) i hver Slægt. Slægterne søgte man saameget som muligt at bevare af religiøse Grunde, deels formedelt *sacra privata*, deels for de Præstestabers Skyld, som tilhørte bestemte Slægter. Generne havde egne Helligdomme og Forsamlingssteder (*ἱεῖα*). Kun Medlemmerne af Phratrier og Gener havde Deel i Dyrtelsen af *Ἀπόλλων πατρῶος* og *Ζεὺς ἑρκείος*.

Trittyer og Naukrarier.

En anden, som det synes, senere Inddeling er den i de 12 *τριττύες* og *ναυκραταί*, 4 i hver Tritty, altsaa 48, hvortil der fra Kleisthenes Tid endnu kom 2. Disse Inddelinger synes især at have havt financier og administrativ Betydning, men hvad vi med Sikkerhed vide derom, er kun Lidet.

Statsmagten.

A.

Folketingsamlingen (ἐκκλησία).

§ 1.

Folketingsamlingernes Antal, Sted og Sammenkaldelsesmaade.

I Eftlesierne udøvede Folket sin souveraine Magt. Oprindeligt vare de ordinære (νόμιμοι eller ἔνομοι) een i hvert Prytanie (ἐκκλησία κέρια), siden kom der 3 til i hvert Prytanie. Af disse 4 var hver bestemt til egne Arter af Forhandlinger; hvilket dog ikke altid synes at have været nøie iagttaget. Ved særegne Leiligheder afholdtes extraordinære Forsamlinger (σύγκλητοι eller, naar Folk fra Landet indkaldtes, κατάκλητοι). Folket forsamlede sig i de ordinære Eftlesier oprindeligt paa Torvet, siden paa Pnyx ligeoverfor Areiopagos, siden i Dionysos's Theater og da blot paa Pnyx for at vælge Strateger. I Regelen var det Prytanerne, som iforveien ved et Edikt sammenkaldte Folket; paa selve Dagen sammenkaldtes det ved Herolder og Signaler. Ordens Vedligeholdelse paalaae de 6 Periarcher, der bortviste Uvedkommende og gave de Berettigede Tegne, ved hvis Fremlæggelse de af Thesmotheterne fik Betaling, først en Obol, siden en Triobol. De, der kom for sigdig, fik ingen Betaling, og de Udeblivende kunde mulcteres; thi Deeltagelse i Folketingsamlingen var en Borgerpligt.

§ 2.

Formen for Folketingsamlingen.

Folketingsamlingen begyndte med Lustration og Bøn. Derpaa blev Forhandlingens Gjenstand i Regelen refereret af een af Proedrerne, der ogsaa iforveien modtog de skriftlige Lovforslag, som bleve indleverede. Hvis der var nogen Senatsbetænkning, blev den forelæst, og Folket adspurgt, om det billigede den og vilde acquiescere derved, hvilket det tilkjendegav ved Hændernes Dyrkelse (προχσιποτοστυ, προχσιποτοσλα). Hvis nu Sagen skulde yderligere debatteres, fremkaldtes i de ældre Tider først de, som vare over 50 Aar gamle, siden de øvrige*) Berettigede: alle de, som havde fuld og ubestaaen Borgerret. De, der talte, maatte ikke afbrydes eller paa anden Maade krænkes, men de maatte kun tale een Gang og ikke gaae uden for den refererede Gjenstand. Den, som forsyndede sig mod den lovbestemte Orden, kunde Proedrerne bortvise fra Talerstol og Forsamling og mulctere indtil 50 Drachmer. I de senere Tider havde de til Ordens Overholdelse Hjælp af en bestemt dertil ved Lodkastning udtaget Phyle. Ret til Intercession mod Afstemning synes enhver af Proedrerne at have haft, og der var fastsat haard Straf for de Proedrer, som ulovligt enten hindrede eller tillode Afstemningen (ἐπιψηφισιν, διαχσιποτοσλαν δεδόνα). Men selv Private kunde intercedere, endog efterat Loben var sat igjennem, naar de under Sed erklærede at ville anlægge Sag for ulovligt Lovforslag (γραφή παρανόμων) mod den, fra hvem Lovforslaget kom.

*) Denne Skik synes isvrigt tidlig at være gaaet af Brug.

Fortfættelse.

Den sædvanligste Afstemningsmaade var Hændernes Dyræ-
ning ($\chiειροτονία$); sjældnere, nemlig hvor der i vigtige Tilfælde
stemtes om Ens Person, som ved Straffismen, Fremmedes Op-
tagelse blandt Borgerne, Dømtes og Landflygtiges Gjenindsættelse
i borgerlige Rettigheder og Straffebestemmelser i betydelige Sa-
ger, betjente man sig af Stemmevene ($\psiήφοι$); i disse Tilfælde
maatte i det Mindste 6000 Borgere have stemt*). Efter Af-
stemningen bleve Beslutningerne ($\ψηφίσματα$) proklamerede for
Folket og gjemte i Statsarchivet eller indgravede i Steen eller
Mets. Hvis Sagen ikke var tilendebragt paa een Dag, eller For-
samlingen maatte ophæves før Tiden paa Grund af Dyrild eller
andre slige $διορημαί$, kunde den atter sammenkaldes til den føl-
gende Dag.

Folketingsforamlingens Virksomhed.

Paa Folketingsforamlingerne afgjordes alle de vigtigste Stats-
anliggender ved Folkets souveraine Magt. Dertil høre Krig,
Fred og Forbunds Afslutning, Bestemmelser om al Slags Udru-
stning til Krig, Anvendelse af Statens Penge, Fastsættelse af
Skatter og andre Statsindtægter, Antagelse af ny Cultus og
Fester og andre Religionsfager, Tilkjendelsen af de vigtigste
offentlige Belønninger, som Greakransse, Støtter paa offentlige
Pladser, Bepriisning paa Prytaneion, Skattefrihed og endelig

*) Det er omvistet, om der i Alt maatte være 6000 tilstede, eller saa-
mange maatte stemme for den omhandlede Sag.

Borgerklabs Meddelelse til Fremmede. Baade attiske Gesandter
til fremmede Stater og fremmede Staters til Athen maatte
fremsøre deres Rapporter og Grunder først i Senatet, siden i
Folketingsforamlingen.

Fortfættelse. Folketingsforamlingens Legislative Virksomhed.

Ettelstens legislative Magt var i ældre Tider saaledes be-
grændset, at Folket vel gav sit Møde til Loves Antagelse og Af-
skaffelse, men den egentlige Bestemmelse heraf beroede paa et
indskrænket Antal af ældre og eedsvorne Mænd. I hvert Aars
første Forsamling blev nemlig Folket adspurgt, om nogen Foran-
bring i Lovene skulde foretages. Blev man enig herom, maatte
nye Lovforslag bekendtgjøres af dem, som vilde forebringe dem,
og Folket valgte 5 Talere ($συνήγοροι, σύνδικοι$) til at for-
svare de gamle Love. Derpaa valgtes ved Lodkastning og med
offentlig Løn Nomotheter ($νομοθέται$) blandt dem, som dette Aar
havde svoret Heliasteden. For dem bleve nu under Prytanernes
og Proedrerens Forsæde de gamle Love anklagede af dem, som
foreflog nye, og forsvarede af de befalede Sagsførere, hvorpaa Nomo-
theternes Dom afgjorde Sagen. Dog kunde ogsaa den af Nomo-
theterne antagne Lov atter bekjæmpes ved en $γραφή παρα-
νόμων$. Loven blev da suspenderet, og Sagen maatte afgjøres
for Metten, hvorved Loven ikke blot kunde annulleres, men dens
Forfatter endog falde i en arbitrar Straf; dette blev senere ofte
misbrugt af Demagoger og Sykophanter. Denne aarlige Lov-
censur kaldes $επιχειροτονία$. Under den tiltagende demokratisk
Selvraadighed og Tåløshed findes imidlertid ofte Love fore-
slagne og antagne af Folket uden Nomotheter. — For at forebygge

Heller i Lovene og Modsigelse mellem de forskjellige Lovbestemmelser var det fastsat, at hver Antagelse af nye Love altid skulde være forbunden med Afklaffelsen af de gamle, og enhver Afklaffelse af gamle altid ledsaget af Indførelsen af nye.

§ 6.

Fortættelse. Folkforsamlingens Øvrighedsvalg.

Alle Øvrigheder bleve oprindeligt valgte af Folket, men siden, ved den stigende Folkemagt og Misforstaaelse af det demokratiske Retsprincip, ved Rodkastning, og efter den Tid bleve kun enkelte Forretninger, maaskee som de, der krævede meget specielle Indsigter eller en vis Art af offentlig Tillid (s. Ex. visse militære eller finansielle Hverv, Gesandtskabsposter, de 10 Sophronisters Embede) overdragne ifølge Afstemning. Forsamlingerne til Øvrighedsvalg kaldtes ἀρχαισολαι. Ansøgerne stræbte (ἀρχαιοσύνη, σπουδαρχίαν) især i de senere Tider ofte ved ulovlige Midler og maatte anses med de alvorligste Straffe. Efter deres Embedstilltrædelse kunde de affattes af Folket formedelt Forsælses, og til den Ende blev Folket af Archonterne i den 1ste Forsamling i hvert Prytanie (ἐκκλησία πρυτανία) adspurgt, om Magistraterne skulde vedblive at fungere eller affattes.

§ 7.

Fortættelse. Folkforsamlingens dømmende Myndighed.

For Folkets Domstol forebragtes ifølge Angivelse (μύνησις) eller Anklage (εἰσαγγελία) saavel Sigtelser mod Øvrighedsper-

soner som andre Klager af usædvanlig Vigtighed. Saadanne Sager kunde ogsaa forebringes for Senatet, hvis Strafferet gik indtil 500 Drachmer; men betydeligere Sager henvises til Folket, som da sjelden selv dømte ved Afstemning (som imod Ansøgerne efter Slaget ved de arginusske Der), men i Almindelighed overdrog Sagen til Heliasternes ordinære Domstol, idet det tillige valgte σύνδικοι eller συνήγοροι, der i Forbindelse med Hovedklageren i Folkets Navn skulde forfølge Sagen. Forskjellige herfra vare de saakaldte προβολαί eller forelobige Klager for Folket for at vinde en Slags Præjudits eller give senere Klager for Domstolene Vægt. Disse brugtes især mod mægtige Folk eller Partihoveder.

§ 8.

Fortættelse. Østrafismen*).

Østrafismen er ingenlunde at betragte som en Retsforfølgelse og Straf, men som en politisk Forholdsbregel af den øverste Statsmagt, et præventivt Mittel til at afværge Fare for Folkets Frihed eller den almindelige Retsliighed. Til en bestemt Tid hvert Aar blev Folket af Prytanerne adspurgt, om det vilde, at Østrafismen skulde udøves, og i dette Tilfælde afholdtes en Forsamling paa ἀγορά, hvor det tilkjendegav sin Villie ved en Afstemning, som dog kun havde sin Gyldighed, naar Stemmemeres Tal var 6000. De ved Østrafismen dømte maatte da inden 10 Dage forlade Byen og opholde sig udenfor Landet i 10 Aar, som dog senere indskrænkedes til 5. Dog kunde de ogsaa før den bestemte Tid tilbagekaldes af Folket, hvem overhovedet al Eftergivelse af Straf eller Atimie udelukkende tilkom. Østrafis-

* Østrafismen findes ogsaa i Argos, Megara, Syratufai og Miletos.

men medførte ingen Bænere, og den Landsflygtiges Huus og Formue blev ubeskadiget. Athens største Mænd maatte lide under denne Forviisning, indtil det omsider lykkedes Alcibiades efter Demagogen Hyperbolos's Landsforviisning at faae Ostratismen afføffet for bestandig.

B.

Raadet (βουλή).

§ 9.

Betingelse for Afgang. Prærogativer.

Raadet*) bestod under Solon af 400 Senatorer, nemlig 100 af hver af de gamle Phylar; under Kleisthenes forøgedes Tallet til 500, nemlig 50 af hver af de nye Phylar. I de ældre Tider havde kun de 3 øverste Klasser (πρωταξιοποδῖμοι, ἑπταε, τευγταί) Afgang til Senatet, men med den stigende Folkemagt udvidedes den til Alle, som vare ἑπταμοί og 30 Aar gamle. Buleuterne valgtes (rimeligviis efter Kleisthenes's Tid) ved Lodkastning og aarligt, men kunde

*) Raadet havde Initiativet i Deliberationer samt en høiere administrativ Myndighed og kan forsaavidt betragtes som en egen Statsmagt. Iøvrigt ere baade Buleuterne og Folkebedommerne (Peltasterne) samt Lovgivningscomiteen (Nomotheterne) at betragte som et engere Udflod af det hele Folk i Modfæining til Magistraterne, Folkets Tjenere. Som saadant betegnes de ogsaa ved deres Irresponsabilitet og siden ved den Betaling, de fik af Statskassen, ligesom Medlemmerne af Folketsforsamlingen. I de ældre Tider besad ogsaa det andet Raad, Areiopagos, en vigtig og indflydelsesrig Magt i Staten. See derom Pag. 106.

oftere komme i Senatet. Efter Lodkastningen maatte de underkaste sig en δοκιμασία, og hvis de ikke bestode i denne, indtraadte Suppleanter i deres Sted. Før Indtrædelsen afslagde de Sed paa at ville opfylde deres Senatorpligter (ἄρκος βουλευτικός), og i selve Senatortiden kunde de paa Grund af Forbrydelser udstødes af deres Colleger. Iøvrigt synes de ikke at have haft nogen Ansvarlighed uden med Hensyn til Finantsbestyrelsen. De fik af Staten 1 Drachme daglig i Senatorløn. Deres Prærogativer vare Frihed for Krigstjeneste i Senatortiden og en egen Plads i Theatret (τόπος βουλευτικός), deres Insigne en Myrtekrands i Forsamlingen. Efter vel tilendebragt Embedstid decreterede Folket sædvanlig hele Collegiet en Guldkrands.

§ 10.

Raadets Virkefreds.

Senatets Virksomhed gik deels ud paa den foreløbige Discussion og Forberedelse af hvad der skulde forelægges Folket (προβουλεύσις, προβούλευμα), deels paa Bestyrelsen af visse ordinære eller extraordinære løbende Forretninger. Det modtog Gesandters Rapporter, gav Gesandter fra fremmede Stater Audients og indførte dem i Folketsforsamlingen, det foranstaltede Archonternes Dokimasie o. s. v. Især udstrakte dets Virkefreds sig til Finantsvæsenet, Krigsvæsenet og Retsvæsenet. Det havde saaledes i financierel Henseende at bestille med Bortforpagtningen af Statsindtægterne, Indkrævningen af Statsforpagternes Oppebørfler samt Regnskabsvæsenet, Opsyn og Control med Finantsembedsmænd og Oppebørselsbetjente, Afslæggelsen af Regnskabet for Folket over Statens Indtægter og Udgifter og Distribution af den Almisse, som Staten uddeelte til fattige og svage Borgere. Fremdeles havde Senatet Opsigt med den aarlige Skibsbygning til Flaaden og

inspicerede det staaende Nykkeri paa 300, siden 600, saa 1000 og, Hippotoroterne iberegne, 1200 Mand. Endvidere havde Senatet nogen judicial Myndighed, idet Klager over visse Forbrydelser, som Klageren ikke kunde eller vilde forebringe for de ordinære Domstole, bragtes for Senatet. I Tilfælde af ringere Forbrydelser havde Senatet Ret til at dictere Mulct indtil 500 Drachmer. De vigtigere Sager maatte gaar den ordinære Wei, undtagen naar Folket i enkelte Tilfælde overlod Senatet en extraordinær Domsmyndighed. Senatets egne Beslutninger gjaldt blot for dets egen Senatortid.

§ 11.

Formen for Raadsforsamlinger.

Senatet forsamledes i Regelen i Raadhuset (βουλευτήριον) paa Kerameikos hver Dag undtagen paa Festdagene. Forsamlingerne synes at have været offentlige, undtagen i enkelte Tilfælde ved hemmelige Forhandlinger. Men for at det hele Senat ikke skulde være forsamlet hele Dagen igjennem, og Staten dog aldrig til given Tid savne sin høieste raadgivende Ovrighed, var Senatet deelt i Sectioner, saa at en Tiendedeel deraf eller Senatorerne af een Phyle i en Tiendedeel af Aaret vare tilstede til enhver Tid (φυλή πρυτανεύουσα). Tiden, hvori en Phyle beskæftede denne Post, kaldtes πρυτανεία, Medlemmerne πρυτάνεις og deres Forsamlingssted πρυτανεῖον (forskjelligt fra det gamle Prytaneion i Nærheden af Akropolis) eller Θόλος v. Σκιάς. Der spiste de ogsaa paa offentlig Bekostning, og i dette Maaltid deeltog de saakaldte ἀσιστοί eller visse Embedsmænd, som dertil vare berettigede, ligeledes fremmede Gesandtere og Borgere, som havde gjort sig fortjente af Staten. Af Prytanerne var hver Dag Een ἐπιστάτης v: opbevarede Nøglerne til Akropolis,

Skatkammeret og Statsarchivet samt Statsseglet, præsiderede ved Prytanernes og Senatets Forhandlinger og var Dirigent i Folketsforsamlingen. Siden findes desuden 9 andre πρόεδροι af de forskjellige Phylar som Dirigenter og ved Siden af dem en φυλή προεδρεύουσα*). Uden disse Præsidenters Indvilligelse (ἐπιψηφίζειν) kunde ingen Afstemning finde Sted: en Rettighed, for hvis Anvendelse de imidlertid dog vare ansvarlige. Et Prytanie varede i almindelige Aar 35 til 36 Dage, men i Skudnar 38 eller 39. Hvert Prytanie havde sin ved Vedkæstning valgte Skriver (γραμματεύς**) og sin ἀντιγραφεύς til Afsættelsen af offentlige Documenter og Regnskaber. Indtrædelsen og Udtrædelsen af Senatet var forbunden med Oftringer (εἰσιτήρια og ἐξιτήρια). De daglige Senatsforsamlinger begyndte med Bønner især til Zeus, Athene og Hestia βουλαία.

C.

Magistraterne (ἀρχαί).

§ 12.

Forskjellige Klasser af Statstjenere.

Udøverne af den øverste Magts Villie eller Statens Tjenere vare deels de saakaldte ἄρχοντες eller de egentlige Magi-

*) Foruden de omtalte Proedrer have Noogle antaget 10 Proedrer af φυλή πρυτανεύουσα, som førte Præsidiet i 7 Dage og blandt sig valgte Epistaterne; men det Hele er kun lidet sandsynligt.

***) Der omtales desforuden i det Mindste for den senere Tid andre Raadskrivere (γραμματεῖς τῶν βουλευτῶν, γραμματεῖς τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου).

strater, som under Lovens og Folkets Oberherredømme bestyrede en bestemt Green af Statsforvaltningen efter forudgaaet Prøvelse med en vis Magtfuldkommenhed og Jurisdiction (ἡγεμονία τοῦ δικαστηρίου) indenfor deres Virkefæds samt Responsabilitet til den øverste Statsmagt, deels ἐπιμεληταί, hvem enkelte Forretningers eller Erindres Udførelse (ἐπιμελεῖσθαι) var betroet for en bestemt kortere eller længere Tid (sædvanlig 30 Dage) f. Ex. Gesandter, Synegorer og Lignende, endelig ὑπηρέται, Betjenter, som udførte underordnede Forretninger paa de Andres Befaling for Betaling og ofte vare Slaver eller Frigivne. De 2 første Klasser valgtes enten efter Lodkastning i Theseus's Tempel ved κῶμοι, foretaget af de 6 Theseotheter, eller ved Afstemning enten af det hele Folk eller i særegne Tilfælde af en enkelt Phyle (ἄρχοντες κληρωτοί v. ἀπὸ κῶμου v. κωμιστοί og χειροτονητοί eller αἰρετοί). I det Hele var Lodkastning den almindelige Maade ved de egentlige ἀρχαί.

§ 13.

Embedsprøven (δοκιμασία).

Forud for Embedstiltrædelsen gik en Prøve for Domstolen (ved Archonterne tillige for Senaten), som dog ikke gik ud paa en Undersøgelse af Kundskaber eller Embedsdygtighed, men paa den politiske Berettigelse og paa visse Hovedpunkter af deres Liv og Wandel, som Jagttagelse af Pietetens og det borgerlige Livs Pligter. Fra Aristides's Tid var Udgang til alle Embeder en Deel af Borgerrettigheden, og en bestemt Censur krævedes ikke af Staten uden ved visse finansielle Embeder, Grundeendom i Attike og Børn ablede i lovligt Egteskab kun ved Feltherreposter, Borgerklub i Idie Led (ἑκ τριγυρίας) kun ved Præsteskaber og Archontembeder. Den bestemte Alder formodes af Nogle at have

været efter det 30te Aar, og de maatte være uden Begemsfeil (ἀψαλεις, μὴ ἀνάπηροι). Ved Domstolene, hvorved enhver Borger kunde optræde som Anklager, bleve de, som faldt igjennem (οἱ ἀποδοκιμασθέντες), belagte med Ktimie.

§ 14.

Ansvarlighed. Regnskabs Afslæggelse (εὐθύνη).

Enhver Øvrighed var forpligtet til at aflægge Regnskab fornemmelig for Anvendelsen af Statens Penge. Dette gjaldt iøvrigt ikke alene om Magistraterne, men om alle dem, der havde offentlige Penge under Hænder, som Dialeter, Trierarcher, Præster og Gesandter. Regnskaberne overleveredes til de 10 ved Lodkastning valgte Logister (λογισταί). Disse undersøgte dem eller lode dem undersøge af de 10 ved Lodkastning valgte Euthyner*) (εὐθύνοι). Den, der ikke kunde aflægge tilfredsstillende Regnskab, blev ført for en Domstol, som bestyredes af Logisterne eller stod under deres Hegemonie, og hvor Statens Interesse varetoges af de 10 ved Lodkastning bestemte συνήγοροι eller σύνδικοι, men iøvrigt ogsaa enhver anden Borger kunde optræde som Anklager. Før tilendebragt Regnskabsafslæggelse kunde Ingen reise ud af Landet, beklæde en anden Øvrighedspost eller nyde visse andre borgerlige Rettigheder og Frihedel. Regnskaberne indgravedes i Almindelighed i Steen og udstilledes offentligt, og saadanne Inscriptioner have vi endnu tilbage. Iøvrigt blev der uagtet alle disse Foranstaltninger fra Statens Side især paa de senere Tider begaaet mange Bedragerier, og Logisterne lode sig ikke sjelden bestikke.

*) Euthynernes og Logisternes Forhold er ikke ret klart. Nogle have endog antaget, at de vare det Samme, eller at Logister var en senere Benævnelse paa Euthynerne.

Embedsmagtens Grændser og Indskrænkninger.

Embedsmagtens Grændser indskrænkedes efterhaanden ved den stigende Folkemagt. Den var kortvarig, deelt mellem Flere, udsat for Angreb ved den Magistratensur (ἐπιχειροτομία og ἀποχειροτόνησις), som foretoges i den første Ekklēsia i hvert Prytanie, og responsabel. Ingen kunde 2 Gange faae samme Embede eller i samme Aar beklæde 2 ἀρχαί. Magistraterne havde vel Jurisdiction i deres Embedskreds og Ret til at tilkjende en ikke betydelig Mulct (ἐπιβολή), men fra en saadan Kjendelse kunde der appelleres til Domstolene. Dog vare de beskyttede mod Meals og Verbalinjurier, som medførte Atimie. Der omtales ingen andre Insignier end de Myrtekrands, som de 9 Archonter og nogle Flere bare under deres Embedsførelse.

De enkelte Vvirgheder. Archonterne.

Den høieste Vvirghedspost var Archontembedet. Af de 9 Archonter (See den historiske Oversigt § 2) kaldtes den første, efter hvem Mæret benævnedes, blot ἄρχων*), den anden βασιλεύς, den tredje πολέμαρχος, de øvrige ἱερομόσται. Archonternes oprindelig store Magt indskrænkedes ved det vorende Demokratie siden til en Jurisdiction, som bestod i Sagernes Instruction og Præsidiat i Retten. Egentlig Dommermagt havde de blot i ubetydelige Sager og selv da med Appel til Domstolen. Archonten havde at bestille med Sager, der angik Arvestridigheder

*) Hos ikke-attiske Skribenter og især Grammatikerne den saakaldte ἄρχων ἐπώνυμος.

og andre Familieforhold; Polemarchen med lignende mellem Metrokler og Fremmede, og af hans ældre militaire Functioner var der kun bleven tilbage at besørgede de i Krigen Faldnes offentlige Begravelse; Kongen havde Jurisdiction i Sager, som stode i Forbindelse med Religionen; Tthesmotheterne i de øvrige. Fælles for alle Archonter vare visse Forretninger s. Ex. hvert Aar ved Bodkasting at udtage Dommere, i ἐκκλησία κυρία adspørge Folket, om Magistraterne skulde beholdes eller affædiges, og præsidere ved Valg af visse militaire Poster. De 3 førstnævnte Archonter valgte sig hver 2 Bisiddere (πράξιδες). For Tiltrædelsen af Archontposten aflagdes en Sed, og efter vel tilendebragt Embedstid optoges de fratrædende Archonter i Kreiopagos.

Forstjellige Politimagistrater.

De elleve Mænd (of ἑξήκοντα) udtoges ved Bodkasting og vare rimeligviis een af hver Phyle tilligemed en γραμματεὺς. De havde Bestyrelsen af Strafferexecutioner og Fængselsvæsenet, modtogte Anmeldelser om Politiforsøelser og kunde ved grove Forbrydere og gemene Misdædere, naar Forbrydelsen var aabenbar eller in confesso, selv lade Straffen udøve. Ἄστυνόμοι vare 10, een af hver Phyle, valgte ved Bodkasting, 5 i Byen og 5 i Peiraiens; de vaagede over Bygningers og Weies Sikkerhed og Reenlighed samt anden Politiorde. Dog omtales ogsaa som Opsynsmænd over Weies Vedligeholdelse egne ὀδοποιοί og over Bandleddingerne ἐπιστάται τῶν ὑδάτων, ligesom ogsaa Kreiopagos i mange Henseender tog sig af den offentlige Orden. Ἄγορανόμοι (5 i Byen og 5 i Peiraiens) havde Opsyn med de Varer, som bragtes til Torvs samt med al Orden ved Handel og Wandel. Lignende Forretninger havde ogsaa de 15 αἰτοφύ-

λακας og ligesaamange μετρονόμοι. Over Søhandel og Transport, Ud- og Indførsel af Varer vaagede de 10 ved Lodkastning valgte επιμελητάι τοῦ ἐμπορίου. Alle disse Øvrigheder havde en vis Jurisdiction indenfor deres Embedskreds*).

§ 18.

Andre Forretningsmænd og Bestyrere af ekstraordinære Hverv.

Som saadanne kunne her nævnes de før omtalte σύνδικοι eller συνήγοροι, Folkets offentlige Sagførere, fremdeles Bestyrerne af de religiøse Festsigheder (s. Ex. επιμελητάι τῶν Διονυσίων), Opkjøbere af Offerdyr (βοῶναι) eller Korn (σιτώναι), de 10 Kampdommere (ἀθλοθέται) ved Panathenæerfesten, de 10 σωφρονιστάι eller Opfynsmænd over Børn og unge Mennecker, endelig Gesandter, hvoraf de, som assendtes i religiøse Grænder, kaldtes θεσφοί, og de, der sendtes til Amphiktyonssammenkomsterne λερομνήμονες og πυλαγόροι v. πυλαγόροι.

§ 19.

Betjenten.

Saadanne vare γραμματεῖς, ofte Slaver eller dog af de simpleste Folk, κήρυκες, der tjente de høiere Magistrater, Raadet, Kreiopagos og Folket, og flere, som alle indbefattedes under Navnet δημόσιοι (ὀπηρέται) og vare af Slavestand.

*) De finansielle, militære Øvrigheder og de, som henhørte til den offentlige Cultus, skulle omtales under Finantvæsenet, Krigsvæsenet og Religionsvæsenet.

Statsforvaltningen.

A.

Retsvæsenet.

§ 1.

Vor Kundskab om den attiske Retsforfatning. Dens Kilder.

Om den ældre attiske Retsforfatning, som gik forud for Solons og Kleisthenes's Tider, vide vi ikke meget. Solon ordnede, idet han byggede paa den forhaandenværende Grund, den hele Lovgivning og Retsforfatning. Meget udviklede sig siden paa den praktiske Wei; men derimod virkede Theorien kun Lidet dertil, da den hele helleniske Litteratur ikke kan opvise nogen egentlig juridisk Skribent. Hvad vi derfor vide derom, har sin væsentligste Kilde i det, som er opbevaret af Talernes Skrifter, og senere Grammatikere.

Privatretten*).

§ 1.

Egteskab.

Forbudne Egteskabsgrader vare blot Forældre og Børn samt Sødskenne, der havde samme Moder. Egteskabet maatte

*) Det Vigtigste af Statsretten er i det Foregaaende behandlet.

beroe paa foregaaende Forlovelse (ἐγγύησις) fra dens Side, i hvis potestas Pigen var, altsaa Faderens, Broderens eller den nærmeste mandlige Agnats eller Formynders (κύριος); ellers var Ægteskabet ikke juridisk fuldgyldigt eller legitimt og medførte ikke de dermed forbundne privatrettlige Følger, som alle iura agnationis (ἀγχιότητα), der kun tilkom de af et fuldgyldigt Ægteskab fødte Børn (γνήσιοι, ὁρθῶς γεγενημένοι). Kun Monogamie var loblig, men Concubinat ikke forbudt*). Ægteskabet functioneredes ved et Offermaaltid, som gaves Medlemmerne i Mandens Pnatrie, hvori Konen nu gif over fra sin Faders. Medgift var sædvanlig fra Faderen eller Pigenes κύριος, men Manden havde blot usus fructus og maatte stille Sikkerhed for, at Konen eller hendes Slægtninge kunde faae den tilbage i Tilfælde af Dødsfald eller Skilsmisse. Manden kunde forstøde sin Kone (ἐκπέπτειν), men maatte give Medgiften tilbage eller Renter deraf og sørge for hendes Livsophold. Naar Skilsmisfen stete efter fælles Samtykke, var der Intet derved at iagttage, men naar Konen vilde forlade Manden (ἀπολείπειν), maatte hun klage sin Sag hos Archonten. Med en qvindelig Arving eller efterladt Datter uden Brødre (ἐπικληρος) kunde den nærmeste Beslægtede ifølge Slægtskabsretten fordrø Ægteskab, selv om hun var gift før Arveladerens Død, men han maatte ogsaa ægte en fattig Epikleros eller give hende en Medgift til hendes Giftermaal med en Anden. Disse Epiklerer vare ved Lovene beskyttede imod Mishandling af deres Mænd (νάκωσις).

*) Det huuslige Liv i Athen leed paa de senere Tider meget ved den herskende Omgang med Petairet (ἐταίραι).

Faderlig Myndighed. Adoption. Formynderskab.

Den faderlige Myndighed og de derpaa beroende Rettigheder erhvervedes kun ved lovgyldigt Ægteskab, ifølge hvilket Sønnen blev indstriben i Faderens Pnatrie. Faderen havde Lov til at udsætte Børnene og udjage af Huset eller forskyde (ἀποκηρύττειν) Søner, som dertil gjorde sig fortjente. Han var forpligtet til at lade Sønnen lære et Erhverv, hvorimod Sønnen paa sin Side var pligtig til at ernære sine gamle Forældre. Adoption (ἐκδοχήσις) fandt især som Form for Indsættelse til Arving hyppig Sted, ja den var endog undertiden en Pligt med Hensyn til Vedligeholdelsen af Slægten og dens sacra, men den var bunden til den Betingelse, at der ingen Søner maatte være, eller hvis der var Døtre, at da een af disse giftede sig med Adoptivsønnen, saunt at denue var en attiff Borger. Den adopterte Søn kunde ikke vende tilbage til den Slægt, hvorfra han var kommen, undtagen han efterlod Livsarvinger i det Huus, hvoraf han var antaget. Formynderskab og Curatel stode under Statens Opsigt. Juridisk umyndige vare ikke blot Mindreaarige, som enten havde deres naturlige Formynder (κύριος) i deres Fader eller andre ἐπίτροποι, men tillige alle Fruentimmer, hvilke ikke kunde indlade sig i nogen vigtigere Afgjørelse uden Tiltrædelsen af den, i hvis manus eller potestas de stode. Den juridiske Myndighed synes at have taget sin Begyndelse med det 18de Aar efter Indtrædelsen blandt Epheberne. Formynderskabet var knyttet til den naturlige Slægtskabsret, men kunde ogsaa bestemmes ved Testament. Med Formynderskabet over Epiklererne og Forvaltningen af Mindreaariges Formue havde Archon Opsigt.

Arveret og ius testandi.

Kun et juridisk gyldigt Ægtekab begrundede Arveret; *υδοι* vare udelukkede derfra og kunde kun gjøre Fordring paa en Summa af i det Høieste 1000 Drachmer (*υόθια*), ligeledes Børn, som ved Adoption vare komne ind i en anden Familie. Blodsforvandlskab som Grund til Arveret kaldes *ἀγγιστελα* og omfattede baade Børn og Sidebeslægtede (o: ved *συγγένεια*, hvorimod Besvørgelse ingen Arveret medførte). Sønner, som uden gyldig Grund vare gjorte arveløse, havde Ret til Klage. Børn af En, som paa Grund af Gjæld til det Offentlige var *ἀρμος*, arvede hans Altimie og hans Forpligtelser. Alle Søønnerne gif i lige Arv, Døttrene fik blot et Udstyr. I Mangel paa Sønner gif derimod Døttre i Arv (Epitlerer). Med Hensyn til Sidebeslægtede derimod var det en Regel i den attiske Intestatarveret, at mandlige Arvinger og Agnater selv i fjernere Grader havde Fortrin for de kvindelige. I Mangel paa alle naturlige eller indfattede Arvinger tilfaldt Arven En af samme Phyle; kun Metoiternes Formue tilfaldt under disse Omstændigheder Staten. Enhver fri Borger havde Ret til at gjøre Testament (*διαθήκη*) undtagen *δημοπολητοι*, adopterte Sønner og nogle faa andre. Men egentlige Testamenter faldt bort, hvor der var ægte og ikke lovlig arveløsgjorte Livsartvinger; dog kunde, hvor der blot var Døttre, en Arving bestemmes, imod at han ægtede een af Døttrene. I alle Tilfælde kunde der gjøres Bestemmelser om Legater (*δοσαί*), kun at Hovedformuen og de naturlige Arvingers Ret ikke forkleinedes. Kun Borgere (dog ogsaa *δημοπολητοι*) kunde indsættes til Arvinger. Bestyrrelsen af Arverætsnet lagde Staten megen Vægt paa, og i hver *εὐκλησια κωπία* blev der givet Folket Beretning om dette Anliggende. Hertil var Grunden fornemmelig den religiøse Frygt for at noget Guus aldeles skulde uddæc.

Obligationensret. Tingsret.

Hovedmidlerne til Sikkerhed vare Litteralcontracter (*συγγραφαί*) og Vidnesbyrd (*μαρτυροίαι*). Ved Solons Lovgivning vare mildere Bestemmelser traadte istedenfor den ældre strenge Gjældsret. Ved Raanets Udbetaling vare Vidner tilstede og Documentet nedlagdes sædvanlig hos en *πρασιετής*. Ved den forøgede Handel og Omsætning blev siden Pant (*ἐσέχυρον*) og Hypothek almindelig. Især vare Obligationer ved Raan, som angik Søfart og Handel, af stor Vigtighed for Staten, og Lovbestemmelserne herom vare derfor nøiagtige og strenge. Rentefoden var ved den soloniske Lovgivning ikke bestemt og sædvanlig meget høi (i Almindelighed ikke under 10 pro Cent). Den beregnedes enten efter Procenter af Capitalen eller ansattes til en vis Deel ($\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$) af Capitalen. Caution (*εγγύη*) gjaldt baade for alle Slags Obligationer og i Straffesager. Saaledes maatte Buleuterne aflægge den Sed ikke at ville kaste nogen Athener i Fængsel, naar 3 af samme Klasse vilde gaae i Caution for ham, undtagen Statsforrædere og Statsforpagterne, som ikke opfyldte deres Forpligtelser. I Tingsretten finde vi intet Spor til de udførlige Former eller symbolske Stikke ved Afhændelse og Eiendomsrettens Erhvervelse, som vare brugelige i den romerske Ret.

Dommere og Domstole.

§ 6.

Domstolenes Historie.

Om de ældste attiske Domstole vide vi kun Lidet. Fra Kongerne havde Arkonterne arvet Dommerembedet, men ved

Siden af dem nævnes allerede tidligt Areiopagiternes og Ephe-
ternes Domstole, af hvilke den sidste fornemmelig skal være orga-
niseret af Drakon, og den første stadfæstet og udvidet af Solon.
Solon gav først hele Folket Adgang til Domstolene; dog ophørte,
som det synes, Archonternes Dommerembede ikke strax, og først
efterhaanden under det stigende Demokratie fik Folket en saa ud-
strakt Dommermagt, som vi siden see, medens Magistraterne tilsidst
kun beholdt Retshegemoniet. At Domstolenes Virksomhed blev
stor, var en Følge af Lovenes Utydelighed eller Mangelfuldhed i
flere Henseender, af Athenernes store Hang til indbyrdes Rets-
stridigheder, deres Tendents til at underkaste Magistrats-handlinger
Domstolenes Kjendelse og endelig senere af den Umasselse, hvor-
ved Athen blev Forum for de Bundsforvandedes Retsstridigheder.
De forskjellige Domstole vare, foruden Areiopagiternes og Ephe-
ternes, Heliasternes, Diaiteternes, de 40 Mænds og i den ældre
Tid Nautoditernes, der dømte i Handelskontroverser.

§ 7.

Heliasterne.

Folkedommerne eller Heliasterne (δικασταί eller ἡλιασταί af
ἡλιαία, Hoveddomstedet) ere at betragte som Repræsentanter for
det hele Folks dømmende Magt. De 9 Archonter udtoges aarligt
ved Lodkastning 6000 Borgere, som havde fyldt det 30te Aar,
rimeligviis 600 af hver Phyle. Af disse bleve nu de 5000
deelte i 10 Dekader; de øvrige 1000 tjente formodentlig til
Suppleanter. De maatte alle aflægge en Dommerced. Naar
der skulde holdes Dom, bestemtes om Morgenen ved Lodkastning,
ved hvilket af de forskjellige Domsteder og under hvilken Øvrig-
heds Præsidium hver Afdeling skulde domme, hvilket da betegnedes
ved Dommerstave (βακτηρίαι) med forskjellige Nummere og

Farver. Dommerens Antal var isørigt efter Omstændighederne
høist forskjelligt; undertiden dømte flere Dekader, undertiden ikke
een heel, i Almindelighed var Tallet ulige. I Sager angaaende
Mysteriers Krænkelse dømte kun de Indviede, i Sager angaaende
militaire Forbrydelser kun militaire Heliaster. Isørigt udstrakte
deres Dommermagt sig til alle Sager undtagen de, som angik
Mord eller dødelige Saar. Naar de kom til Domstedet, fik de
et Segn (σύμβολον), ved hvis Aflevering de fra Perikles's
Tid modtoges deres Dommerpenge af Kolakreterne (κολακρέται),
nemlig 3 Oboler (τριώβολον ἡλιαστικόν). Domstedernes Antal
er ubekjendt. Rettergang fandt ikke Sted paa Folkeforsamlings-
dage, Fests- og uhyggelige Dage (ἀποπράξες ἡμέραι). Paa de
3 sidste Dage i hver Maaaned holdtes ikke heliastisk, men vel
areiopagitisk Ret.

§ 8.

Diaiteterne. De 40 Mænd.

Diaiteternes (διαίτηται) Domstol var en Underret eller første
Instants for Privatsager, hvorfra der var Appel (ἔφεσις) til
Heliasterne*). Der udtoges aarligt ved Lodkastning 4 (neppe,
som Andre antage, 44) af hver Phyle. De maatte være 50 eller
60 Aar gamle. I hver Sag dømte kun een Diaitet, som ved
Lodkastning af Magistraten udtoges af den Anklagedes Phyle.
Af Sagerne havde de visse Sportler (παραστάσεις). Efter
deres Embedstid vare de ansvarlige til Logisterne og kunde blive
underkastede Ultimie. De 40 (tidligere 30) Mænd (οἱ τετρα-
ράκοντα, οἱ κατὰ δῆμου δικασταί) udtoges ligeledes ved
Lodkastning. De reiste omkring i Demerne og dømte i Privat-

*) Undertiden afjordes Sager ved private Diaiteter eller Boldgiftsmaal.

sager til et Beløb af 10 Drachmer. I saadanne Sager handlede de ikke blot som Dommere in iudicio, men ogsaa som Magistrater in iure.

§ 9.

Kreiopagiternes Domstol.

Kreiopagos's ældre Historie og dens Forhold til Epheternes Domstol er meget dunkel. Efter den soloniske Forfatning dømte Kreiopagiterne (ἡ βουλὴ ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου eller ἐν Ἀρείῳ πάγῳ), som bestode af Mænd, der havde beklædt Archontembedet, i Sager, som angik forsætligt Drab (udsøvet eller intenteret), Forgiftelse og Mordbrand. De vare responsable og kunde anklages for Euthynerne eller udstødes af de andre Medlemmer. Iøvrigt havde Kreiopagos oprindelig en endnu langt mere udstrakt Bestemmelse og var ikke blot et δικαστήριον, men ogsaa en βουλὴ, der virkede til at holde over Lovene og Statsdisciplinen, lægge Baand paa den demokratiske Licentis og Magistraternes Pligtovertrædelser, straffe Forsyndelser mod god Orden, som Dovenskab, Uppighed, ryggesløst Levnet, vaage over Opdragelsen samt over Religionens Ukrænkelighed og Aenighed. Fra Perikles's Tid finde vi dens Virksomhed efter et Forsørg af Ephialtes meget indskrænket, og skøndt den efter de 30 Tyranners Tid igjen indtog sin Plads som Lovens Bevogter, kunde den dog siden paa Grund af den vorende demokratiske Løsløshed og Ufædelighed aldrig komme til sine gamle Kræfter, uagtet den enkelte Gange under farlige Omstændigheder tiltog sig eller fik en extra-ordinær Magt.

§ 10.

Epheternes Domstol.

De 51 Epheter (ἐφῆται), hvis Domstols Organisation for- nemmelig tilskrives Dracon, dømte i Mordsager (δικαι φονικαί) af en ringere Betydning. De dømte ved forskellige Domsteder efter Sagens Bestaffenhed, som ved Paladion (τὸ ἐπὶ Παλλάδιῳ) om Drab begaaede uden den Hensigt at myrde, og ved Delphinion (τὸ ἐπὶ Δελφίνῳ) om de Drab, som Loven tillod, s. Ex. ved Nødværg. Epheterne kunde ikke tilkjende Dødsstraf, men i det Høieste Exil og Eiendommens Confiscation. I de senere Tider synes Epheternes Virksomhed at være meget indskrænket, og Heliasterne tildeels at være traaedte i deres Sted.

§ 11.

Magistrater med Retshegemonie.

Dommerne, hvem blot Undersøgelsen af Factum og den derpaa begrundede Kjendelse paalaae, bestemtes saaledes i de fleste Tilfælde ved Lodkastning; derimod bevoede det paa Sagens eiendommelige Bestaffenhed, hvilken Magistrat der skulde besørge Processens Instruction og føre Retspræsidiat (ἡγεμονία τοῦ δικαστηρίου). Dette tilkom Archon i Arve- og Familiestridigheder mellem Borgerne, Polemarchen i lignende mellem Metroiter og Fremmede, Basileus i Sager angaaende Statsreligionen og alle Slags Mordsager, Thesmotheterne i alle andre offentlige og private Sager, forsaavidt de ikke hørte under en bestemt Magistrats Forum; thi enhver Magistrat havde indensfor sin Embedskreds sin egen Retshegemonie.

Klager.

§ 12.

Netsdulighed hos Netssubjectet.

Kun den, der besad alle Betingelser til fuldstændig Borgersberettigelse og ikke havde lidt noget Skaar i samme, kunde personlig fremtræde for Netten. Alle Andre maatte lade sig repræsentere af en saadan Borger, som Slaven af sin Herre, Metroiten af sin Prostates, Fruentimmer og Mindreaarige af deres κύριοι eller ἐπίτροποι, Fremmede af en Gæstevæn.

§ 13.

Offentlige og private Klager.

Klagerne vare enten offentlige eller private. Offentlige (γραφῶν) vare de, hvori Staten erklæredes fornærmet enten umiddelbart eller middelbart gjennein den mod Enkeltmand udøvede Lovovertrædelse. Iøvrigt vare Begreberne om offentlige og private Klager ikke skarpt affondrede, og i visse Tilfælde stod det Klageren frit at forfølge Sagen som Privat- eller Criminalklage, saaledes i Tyvssager, som overstige 50 Drachmers Beløb, og i Mealinjurier (Centen som δίκη ἀβίαιας eller γραφή ὕβρεως). Fælles for alle offentlige Klager var det, at de kunde anlægges af enhver fuldberechtiget Borger, om han end ikke var personlig fornærmet, at den faldne Mulet i Regelen tilhørte Staten, og at Klageren, naar han lod Sagen falde eller ved Afstemning ikke fik Femtedelen af Stemmerne paa sin Side, blev mulceteret paa 1000 Drachmer og tabte sin Ret til for Fremtiden at optræde som Klager i lignende Sager.

§ 14.

Forskjellige Former for offentlige Klager.

Det almindelige Navn paa en offentlig Klage er γραφή i Modsetning til δίκη eller Privatklagen*). Men efter dens forskjellige Former og Gjenstande havde den forskjellige Navne. Saaledes finde vi, foruden den egentlig specielt saakaldte γραφή eller Skriftklage, ἔνδειξις, ἀπαγωγή og ἐφήγησις, som medførte en summarisk Fremgangsmaade uden foreløbigt Varsel og Arrest efter Klagenes Antagelse af Magistraten, hvis ikke 3 Cautionister stillede, fremdeles φάσις, προβολή, εισαγγελία, ἀπογραφή og flere Klageformer.

§ 15

Offentlige Klager med Hensyn til Indholdet.

Af saadanne kunne her eksempelviis anføres: hos Archon γραφή ἀγαπλου eller ἐπιτροπῆς, καλώσεως mod Forældre, Epiklerer og Mindreaarige, hos Kongen ἀσεβείας, φόνου, hos Polemarchen ἀπροστασίου, hos Thesmotheterne ὕβρεως (Mealinjurier), προδοσίας, καταλύσεως τοῦ δήμου, hos de 11 Mænd κλοπῆς, λοποδοσίας, hos Strategerne ἀστρατείας, λειποταξίου.

§ 16.

Private Klager.

Saadanne ere de, der blot angaae private Forurettelser eller Tristigheder. Privatklager kunde kun føres af dem, som deri vare

*) Ordet δίκη forekommer iøvrigt ogsaa som et almindeligt Navn paa alle Klager.

interesserede enten for deres egne Personer eller i deres Navn, der ikke personlig kunde optræde for Retten. Siendommeligt for alle Privatklager var det ligeledes, at den Mulct eller Skadeserstatning*), som tilkjendtes, tilfaldt Citanten, og at den ved unødigt Trætte forvoldte Ueilighed maatte erstattes den Indskævnte med Sjette- delen af den omhandlede Sum (επωβελία).

§ 17.

Privatklager med Hensyn til Indholdet.

Med Hensyn til Privatklagerens Indhold nævnes her eksempelvis følgende: hos Archon Klager, der angif Familieretten og Chora- gernes Stridigheder, hos Thestotheterne δίκη βλάβης og alle Slags Klager, som gik ud paa Siendommens Beskyttelse, hos de 40 Mænd δίκη αὐτίας og lignende.

Proceduren.

§ 18.

Proceduren i Sager for Folkedommerne.

Begyndelsen gjordes baade i offentlige og private Sager med en κλήσις eller πρόκλησις (in ius vocatio) af Klageren (ὁ δῶκω) paa et offentligt Sted i Naahær af Vidner (κλητή- ρες). Hestelse eller Sikkerhedsstillelse for den Indklagedes (ὁ φεύγων) Møde for Retten (vadimonium) fandt kun Sted i enkelte Tilfælde, og kun hvor en Forbryder grebes i Gjerningen,

*) Skadeserstatningens Størrelse var altid lovlig bestemt undtagen ved Realinjurier, hvor det beroede paa en arbitrair Ksendelse.

anvendtes ἀπαγωγή ο: den Indklagede nødtes til strax at stille sig for Retten. Paa den bestemte Dag maatte den skriftlige Klage (ἔγκλημα, λήξις, i Criminelsager γραφή) med Angivelse af Stævningssvidnerne afleveres hos den Øvrighed, der havde Retshægemoniet, og der nu undersøgte, om Indkaldelsen var steet i behørig Form, eller om den Indskævnte havde guldige Excep- tioner at fremsætte. I Privatsager (med Undtagelse af Real- injurier) maatte begge Parter erlægge Rettsgebyr (πρωτᾶνεια, sacramentum), forskjelligt efter Sagens Beskaffenhed, og som den tabende Part maatte erstatte den vindende. I Criminelsager omtales i Regelen kun en ringe παράστασις, som Klageren er- lagde. Andre Arter af Gebyrere vare παρακαταβολή og παράβολον.

§ 19.

Fortsettelse. Sagens Behandling for Magistraten.

Den næste Act var Processens Instruction (ἀνάκρισις τῆς δίκης) af Magistraten. Stridspunktet fastsattes; Parternes Paa- stande beedigedes (ἀντωμοσία, διωμοσία). Derpaa forberededes Sagen for Dommen ved Beviismidlernes Samling og Opbevaring (i en ἔλνος). Disse vare de respective Lovsteder, som skulde oplæses for Dommeren, alle de til Sagen hørende Documen- ter, Vidnesbyrd af Nærværende (μαρτυροῦνται) eller Fraværende (ἐμαρτυροῦνται), Forhør over Slaver (egne eller Bederpartens), som holdtes ved Tortur (βάσανος) og ansaaes for at have megen Beviisraft, endelig aflagte Eder o. s. v. Denne Sagens Anordning eller Forberedelse maatte ofte medtage længere Tid især ved Udfættelse (ὕπνωσις); dog vare der visse Arter af Privatsager, som i de senere Tider skulde paadømmes inden 30 Dages Forløb fra Klagens Indgivelse (δικαι ἐμνηνοί). Under

Anklisen kunde ved Privatklager Sagen undertiden enten hæves ved Parternes Forligelse eller afgjøres af Magistraten, naar den ene af Parterne ved Vidner kunde bringe sin Paastand til fuld Evidents.

§ 20.

Fortsettelse. Sagens Behandling for Domstolen.

Naar paa den til Sagens Paadømmelse fastsatte Dag (ἡ κρισις) de af Tiesmotheterne ved Lodkastning udtagne Dommere havde taget Sæde, fremkaldtes Parterne. Hvis den Indklagede uden gyldig Grund udeblev, dømtes han in contumaciam (ἐρήμην καταδικάζειν). Efter Loven skulde Parterne selv tale deres Sag. Dog kunde begge ogsaa betjene sig af σύγγρογοι og brugte ofte at lade sig forfatte skrevne Taler af Rhetorerne. I Taler benyttede man sig af alle Midler for at vække Medynk og virke paa Dommernes Gemytter. Tiden til at tale afmaaktes i de fleste Sager efter en Klepsydra (ὄσῳς ἐν τῷ ἐπιπέδῳ ὕδατι hos Talerne). Under Taler fremlagdes og oplæstes ogsaa alle Betiismidlerne under midlertidig Standøning af Klepsydret; dog vare tillige de personlig tilstede, som in iure havde aflagt Sed eller Vidnesbyrd. Naar Sagen var talt, fulgte Paadømmelse sædvanlig ved høide eller sorte, hele eller gjennemborede Stemmeftene (ψῆφοι). Ved lige Stemmer fulgte Fritjendelse. Endelig kom Dommens Proclamation ved Magistraten. Var Sagen en ἀγὼν τυμῆτος*) (o: en saadan Sag, hvor en arbitrait Kjendelse skulde affiges, enten fordi Loven ikke fastsatte en bestemt Straf, eller fordi Balget mellem 2 Straffe eller Bestemmelsen af Skadeserstatningens

*) Det Mødsatte deraf var ἀγὼν ἀτιμῆτος eller en Sag, som angik en Forbrydelse, hvorfor der i Lovene var fastsat en bestemt Straf.

Størrelse var Dommerne overladt), saa fulgte der, efter at den Anklagede var erklæret skyldig (ἡ πρώτη ψῆφος), endnu en Act, hvorefter den Anklagede stillede sin τιμῆσι mod Klagerens (τιμᾶσθαι og ἀντιτιμᾶσθαι), og Dommerne ved en anden Afstemning (ἡ δευτέρα ψῆφος) valgte mellem dem (τιμᾶν) eller i enkelte Tilfælde skærpede Straffen (προστιμᾶν). Dette var Formen ved Heliasternes Domstol. Noget afvigende var den ved Diasteternes og endnu mere ved de 40 Mænds, der tillige uøvede Magistratens Functioner.

§ 21.

Formen for Rettergang i Mordsager.

Pligten at optræde som Anklager i Mordsager paahvilede de nærmeste Slægtninge. Saasnart Klagen var forebragt for Kongen, gjordes Begyndelsen med en πρόβδησις o: den Erklæring, at den Anklagede skulde holde sig borte fra alle offentlige og hellige Steder, hvorhen en Morder ikke maatte komme. Kongen foretog nu en ἀνάκρισις, hvori det bestemtes, om Sagen skulde for Areiopagiternes eller Epbeternes Forum, samt de Exceptioner mod Forum, som maatte forekomme, undersøgtes. Af saadanne Undersøggelser anstilledes 3 i 3 Maaneder, og først i den 4de kom Sagen for Retten.

§ 22.

Fortsettelse.

Areiopagiternes Ret holdtes under aaben Himmel under Præsidium af Basileus. Begge Parter samt deres Vidner bleve tagt i hvitdelig Sed. Baade Klageren og den Indklagede

maatte holde 2 Taler, men personligt og uden at virke paa Dommerens Gemytter. Efter den første actio (μετὰ τὸν πρότερον λόγον) kunde den Anklagede gaae i Exil uden anden Straf end Eiendoms Confiscation. Paa den 3die Dag foretoges Afstemningen. Ved lige Stemmer paa begge Sider fulgte Frifjendelse. Jøvrigt bortfaldd den Pligt at forfølge en Morder for Retten, naar den Dræbte selv før sin Død tilgav Drabsmanden; ogsaa den Dræbtes Slægtninge kunde, i det Mindste ved uforsættigt Mord, opgive deres Sag. — Formen for Rettergangen ved Epheternes Domsstol er kun lidet bekjendt, men lignede rimeligviis den foregaaende.

Dom og Domsexecution.

§ 23.

Tvangsmidler til at bevirke Dommens Efterkommelse.

I private Sager kunde der anvendes forskjellige Tvangsmidler imod Borgere, naar den Domsældte ikke vilde efterkomme Dommen. Lød Dommen paa en Bøde eller Stadeserstatning, kunde den Domsældte, naar han var ὑπερήμερος eller ikke iagttog Terminen, udpantes eller udsætttes for en δίκη ἐξούλης, ved hvis Tab han maatte bøde ligesaa Meget til Staten. Fremmede kunde tvinges til at stille Caution eller vel endog holdes i Fængsel, indtil de betalte. I offentlige Sager bleve de Multerede, som Statsstyldnere, ἄτυχοι og maatte stille Cautionister for at undgaae personlig Hestelse; efter Terminens (Det 9de Prytanies) Forløb indtraadte den skyldige Sums Fordobling, og tilsidst kunde Staten gjøre sig betalt i Styldnernes Gods. De, som i offentlige Sager dømtes til Død eller Fængsel, overleveredes til de 11 Mænd.

§ 24.

Retsmidler imod Dommen.

Kun fra Diatteterens Dom var der Appel (ἔφεσις) til Heliasterne. Fra Areiopagiterens og Epheternes Dom omtales ingen Appel. Ligesaalidet kunde fra Heliasterens Domsstol nogen egentlig Appel finde Sted, da Dommerne, som repræsenterede den øverste Statsmagt, her vare ἀνωτάθυνοι; kun i de Tilfælde kunde den sædvede Dom blive ugyldig (ἀνόδικος δίκη, παλινοδικία), hvor En kunde bevise, at han enten slet ikke var kaldt for Retten, eller at hans Fraværelse uden hans Brøde ikke havde været undstyldt, eller endelig i visse Tilfælde, naar han ved en δίκη ψευδομαρτυριῶν kunde bevise, at Dommen var begrundet paa falske Vidners Udsagn.

§ 25.

Straffe.

Straffene bestaae i at lide eller betale (παιδὲν ἢ ἀποτίσαι). Det Første indbefatter ikke blot legemlig Straf som Dødsstraf eller Fængsling, men ogsaa Forviisning og Atimie.

§ 26.

Fortættelse. Atimie.

Atimie er i sig selv ikke Infamie, men en partiel eller fuldstændig Berøvelse af Udøvelsen af Borgerrettigheder. Der skelnes mellem 3 Arter af Atimie, af hvilke den 1ste medførte Tabet af alle borgerlige Rettigheder med Eiendoms Confiscation, den 2den det Samme uden Eiendoms Fortabelse, den 3die Tabet af

visse enkelte borgerlige Retligheder, som til at fremtræde for Retten med en vis Art af offentlige Klager. Den brugtes deels som et Tvangsmiddel til at fremtvinge Betaling af Statskyldnere og gif som saadan i Arv til Skyldnerens Børn, deels som Straf for visse Forbrydelser som Tyveri, Besiddelse, Feighed, Unddragelse fra Krigstjeneste, falsk Vidnesbyrd, Impietet, Dødsfælde, Injurier mod Embedsmænd, falsk eller unødigt Klage i offentlige Sager o. s. v. Atimien kunde i visse Tilfælde indtræde uden egen Domsact, og Benyttelsen af de ved Atimie tabte Retligheder kunde medføre streng Straf, i visse Tilfælde endog Døden. En infamerende Straf var derimod Steliteusis eller Dyrrettelsen af en Skamstette med Forbryderens Navn.

§ 27.

Fortsettelse. Flere Arter af Straffe.

Fangenskab brugtes enten som Tvangsmiddel mod Statsforpagtere eller andre Statskyldnere (s. Gr. Mulcterede), der ikke kunde stille den befalede Caution, eller for at fiktte sig de Anklagedes og Dømtes Personer, men neppe som selvstændig Straf. Om Mulcter see § 23. Confiscation som Straf sæiedes som aggraverende til andre haarde Straffe, som Landflygtighed (ikke Ostrakismen) og Dødsstraf ved visse Forbrydelser, og er at adskille fra Salget af en Statskyldners Gods som Mittel til at holde det Offentlige skadesløst. Ved Landflygtighed (φυγή, ἀειφυγία) fastsattes en Termin, inden hvilken den Domsældte skulde forlade Staten eller kunde ustraffet dræbes. Den anvendtes i Forbindelse med Eiendoms Confiscation mod intenteret Mord; mod uoverlagt Drab anvendtes derimod Gril paa eet Aar (ἀρενωαριος) uden Confiscation. Slaveri anvendtes som Straf for Indsnigelse i Borgerlisterne og mod Metroiker, der undløde

at betale Metroikion og bruge Prostates. Dødsstraf kunde i visse Tilfælde erquieres af den Fornærmede paa Stedet selv, som mod en om Natten i Gjeningen greben Tyv og mod En, der begik Egtelsskabsbrud. Som offentlig Straf bestod den meest i at tømme Giftbøgeret (κώσισ) eller nedstyrtes i Afgrunden. Den anvendtes mod Høiforræderi eller Tragten efter Enevoldsmagt (κατάλυσις τοῦ δήμου), mod Forræderi (προδοσία) s. Gr. af Overløbere (αὐτομολία), mod Fornægtelse af Statsreligionen og Krænkelse af Mysterierne (ἀσέβεια) og mod. forsætligt Mord.

§ 28.

Retsvæsnets Forsald.

Med Sædernes almindelige Forsald sank ogsaa Domstolene. Den Begjærighed, hvormed man attraaede Dommerforretninger, kom deels af den dermed følgende Magt til at ydmyge de Rige, deels af den pecuniære Fordeel, som fra Perikles's Tid var forbunden dermed, og som endnu forsviedes af Kleon. Snart udsartede Mængdens Magt til et fuldkomment Retsdespotie. I den Masse af Retsager, som fremkaldtes ved Athenernes Processlyge og Hændragelsen af de Bundsforvandedes Sager til det attiske Forum, fandt Egennytte og Bindeslyge rigelig Næring, og Sykophantie, Chitaner og Retskneb den videste Mark. Rige fordømtes for de Vengebøders Skyld, som skulde tilfalde Statskassen og derved virke til den Enkeltes Fordeel. Dommerne bleve besiftel- lige. Sykophanterne anklagede deels for at udpresse Penge af de Rige, deels for at staffe Folket de fordeeleagtige Dommerforretninger; de benyttede Folkets Letvind, Egennytte og Modtagelighed for Bagvaskelse. Som mærkelige Sager, der vise Rettergangens flette Tilstand, kunne nævnes Hermotopideprocessen og Dommen

over de Felt herrer, som anklagedes efter Slaget ved de arginuiske Ber.

B.

Religionsvæsenet.

§ 29.

Guder. Templer.

Athens Hovedguddom var Athene, Stadens Elytægudinde (Ἀθηνᾶ πολιὰς, ἡ θεός), der havde sit Tempel paa Akropolis med Kapeller for Erechtheus og Pandrosos. Athene Skiras havde et Tempel ved Phaleron (Etirophorer). Ogsaa dyrkedes Zeus (πολιεύς, ἑρκείος o. s. v.), Demeter og Persephone (τῷ θεῷ, ἡ μήτηρ καὶ ἡ κόρη), Apollon, ionisk Stamgud (πατρόος), til hvis delikke Helligdom der sendtes Theorier, fremdeles Artemis (Brauronia, Munychia, Agrotora), Dionysos, Hephaistos, Aphrodite, Hestia, Hermes, Poseidon (Erichthonios), Nemesis, Eumeniderne (σεμναὶ θεαὶ) o. fl. Blandt Nationalheroerne nævnes Erechtheus, Triptolemos, Kekrops med sine Døttre, Theseus, og som senere Heroer Kodros, Harmodios og Aristogeiton. Den religiøse Cultus havde sine egne Indtægter i de Templerne tilhørende Grundeieendomme, samt visse Procenter af Muleter. Meget af dens Udgifter blev bestridt uden Omkostning for Staten (see Leiturgierne). Templerne (ναοί, ἱερά) vare mange og pragtfulde. De vare i Almindelighed omgivne af en Svilegang og stode paa en ved en ἔρκος v. περίβολος affondret Plads, indenfor hvilken Alteret (βωμός) befandt sig. I Templets Indre (σηκός) var Gudens Billedstætte (ἄγαλμα) og det Allerhelligste (ἅδυτον, μέγαρον, ἀνάκτορον). Templerne smykkedes ofte med Tempel-

gaver (ἀναθήματα). Mange af dem (s. Er. Theseus's Tempel) vare tillige Tilflugtssteder for Folk, der havde forset sig (ἄσυλα).

§ 30.

Fester. Panathenæer og Dionysier.

Athen heitideligholdt en stor Mængde Fester; de vigtigste af disse vare Panathenæerne, Dionysierne, Thesmophorieerne og Eleusinierne.

1) Panathenæerne (τὰ Παναθηναῖα) til Ære for Athene og til Erindring om Folkets Forening til et Hele vare to Fester, μικρά og μεγάλα. De første holdtes aarligt, de andre hvert 5 Aar (πεντετηρῆς) i Maanedens Helatombaion. Hovedscenerne af denne Fests festoptog (πομπή) til Akropolis for at overbringe Athene en kostbar Broderet Peplos. Ved denne Procession, hvori Alle toge Deel, gjorde Metoikerne Tjeneste som οκιαδηφόροι, ὑδριαφόροι og σκαφηφόροι. Fremdeles Veddelampe først (rimeligviis fra A. 566) gymnaste, siden ogsaa musiske (lykliske Chor), endelig store Offeringer. Seirsprisen var en Krulle Olive af det hellige Dietræ paa Akropolis. Om Aftenen var der Fakkelsøb (λαμπαδηφορία, λαμπαδηδρομία).

2) Dionysierne (τὰ Διονύσια) vare fire Fester til Ære for Dionysos: α) de smaae eller landlige Dionysier i Maanedens Poseideon*) (τὰ μικρὰ Διονύσια, τὰ κατ' ἀγρούς) 1 Dag; β) Lenæerne (τὰ Λήναια) i Maanedens Gamelion 1 Dag; γ) Anthesterierne (τὰ Ἀνθεστήρια) i Maanedens Anthesterion 3 Dage; δ) de store Dionysier eller Bydionysierne (τὰ μεγάλα, τὰ ἐν ἄστει) i Maanedens Elaphebolion 4 Dage.

*) Om de attiske Maanedes see Privatlivet § 7.

Sceniske Forestillinger bleve givne ved de store og smaae Dionysier samt Lenaierne. See Pag. 134 Anm. Ved Lenaierne havde Archon Basileus Bestyrelsen, og hans Kone (Βασίλισσα) forrettede visse Offeringer. De store Dionysier bestyredes af Archon.

§ 31.

Fortsættelse. Thesmophorier, Eleusnier og andre mindre Fester.

3) Thesmophorierne (τὰ Θεσμοφόρια) høitidelig holdtes til Ære for Demeter, den frugtbringende Gudinde, i Maanedens Pyanepsion sandsynligviis i 5 Dage og bestode væsentligt i en Procession af de gifte Koner til Demeter Thesmophoros's Tempel i Halimus og dennes Tilbagekomst til Athen.

4) Eleusnierne (τὰ Ἐλευσίνια) ogsaa til Ære for Demeter og hendes Datter (κόρη). Ogsaa disse vare store og smaae. De smaae tjente til Forberedelse for de Optagne (μύσται, μυστοὶ) og holdtes aarlig i Maanedens Anthestion i Agrai ved Ilisfos. De store synes ogsaa at være holdte aarlig i Maanedens Boedromion i 9 Dage med Menselser, Offer, Processioner til Eleusis ("Ιαχος, Ιαχάξαι) som Forberedelser til det hellige Stue (αὐτοψία, ἐπόπται). Indvielsen stod aaben for alle Hellenere. Præsterne (ἱεροφάνται) toges af Eumolpiderne, der ogsaa havde en vis Jurisdiction i Religionsanliggender.

Foruden disse Fester vare der endnu en stor Mængde andre, som Thargelierne (Θαργήλια), Prometheierne (Προμηθεΐα), Hephaissteierne (Ἡφαίστεια), Delierne (Δήλια), hvortil der sendtes Theorier, og mange flere.

§ 32.

Præster og Cultusembedsmænd.

Af Præsteskaberne stode nogle aabne for Alle, hvis Fædre og Bedstefædre havde været Borgere, andre blot for visse bestemte Præstefamilier, som Eumolpiderne og Kerykerne til den eleusinske Demeters Tjeneste og Teobutaderne til Athene Polias's Dyrkelse. Alle Præster skulde være af ægte Fødsel uden Begæmsfeil og af et plefrit Liv og maatte derfor underkaste sig en Dokimastie. Valgmaaden var meest Lodkastning, undertiden blandt et indskrænket Antal iforveien bestemte Candidater, f. Ex. Medlemmerne af en vis Slægt. Embedets Varighed var forskjellig. Præsternes Forretning var at anstille de forskjellige af Bedtægt foreskrevne eller ved Draklets eller Folkets Befaling bestemte Offeringer, at sørge for Orden og Tempels Interesse ved private Offeringer, at indkræve og bevare Tempels Indtægter, hvorfor de maatte aflægge Regnskab til Bogister og Guthynere. Selv sit Præsterne deres Andeel af Tempelintraderne, især af Offeringer, men synes iøvrigt at have deelt alle borgerlige Pligter med de øvrige Borgere. Udskillige religiøse Forretninger besørgeedes af Magistrater som af Basileus ved de eleusinske og lenaiske Fester, af Archon ved Dionysierne og Thargelierne, og saaledes flere. Af andre Embedsmænd, som havde at bestille med hvad der hørte til den offentlige Cultus, nævnes her de forskjellige Epimeleter f. Ex. ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων, τῶν Διονυσίων, ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων, de tre ἐξηγηταί, der gabe Nietsfar i den geistlige Ret og fortolkede Tertegn og διοσημῆλαι, flere Arter af ἱεροποιοί, som havde ved Offeringerne at bestille, βοῶναι, valgte af Folket, som besørgeede Anskaffelsen af Offerpav, de 10 Kampdommere (ἀθλοθέται) for de gymniske og musiske Beddekampe ved Panathenaierne, og flere.

Religionens Forfald.

Uagtet det Offentlige holdt over Statsreligionen og strengt straffede Vantrø og Brud paa dens Hellighed, og uagtet den offentlige Cultus under den vorende Niigdom og Pragtlyst bestandig forherligedes og forskjønnedes med Kunstens ypperligste Værker, undergravedes dog efterhaanden i Philosophernes Stoler Troen paa den traditionelle Guderverden, og derfra udbredte sig lidt efter lidt et med Døvtro forenet Fritænkeri, hvorved den pragtfulde Cultus tilsidst tabte sit egentlige Indhold og blev en tom Form, der meest bevaredes for sin ydre Skjønheds og Glands's Skyld, og den religiøse Cultus nedfandt til en blot æsthetisk Nydelse eller Udspredelse ved Synet af Kunstværker, Chør og Dramer, eller vel endog til en Tilfredsstillelse af Psibelens Trang eller sandfælsige Lyst ved de overordentlig store og rige Offeringer.

C.

Krigsvæsenet.

Krigstjeneste.

Efter Solons Love gjorde kun de 3 øverste Klasser Krigstjeneste, nemlig de Nigeste til Hest og de Øvrige som Sværtbevæbnede (ὄπλιται). Disse Klasser udfreves til regulær Krigstjeneste (ἐκ καταλόγου). Theterne tjente egentlig kun som Letbevæbnede, Matroser eller Søsoldater (ἐπιβάται). Lignende

Tjeneste gjorde i Megelen ogsaa Metroiker. Slaver brugtes kun i yderste Nødtilfælde. I de senere Tider finde vi dog oftere Theter og Metroiker som Hopliter. Borgerne tjente fra det 18de til det 20de Aar som πομπολοι indenfor Attikas Gebeet. Den regulære Tjenestetid var fra det 20de til det 60de Aar, dog saaledes, at der hver Gang efter Omstændighederne udfreves indtil en vis Alder. Efter Udskrivningen, for hvilken Indbølingen i Pbyler laae til Grund, fordeeldes Soldaterne i deres τάξις og λόχοι. Fra Pericles's Tid indførtes Sold. Denne var til forskjellige Tider forskjellig, for de simple Soldater egentlig 2 Oboles daglig og ligesaa Meget til Forpleining, forsaavidt denne ikke gaves in natura, men ofte meget Mere; Officiererne fik det Dobbelte, Rytterne 3 Gange saameget som Hopliterne, Feltherren det Fiirdobbelte. I Megelen maatte Soldaten selv sørge for sin Forpleining, og Krigene førtes i tidligere Tider i Almindelighed kun i Sommermaanederne. Ved større Krigsforetagender og Expeditioner (s. Gr. over Hæbet) sørgede Staten for al Slags Forraad, men saa ofte som muligt fik Soldaterne Penge og maatte kjsbe selv, hvor der fandtes Marked (ἀγορὰν παρέχειν).

Infanteri. Kavalleri.

Infanteriet bestod i sværtbevæbnede Tropper eller Hopliter, til hvis πανοπλία hørte Hjelms, Pantser, stort Skjold (ὄπλον) Bælte og Sværd, og letbevæbnede (ψιλλοί, γυμνοί); imellem begge disse Bæbnerarter stode de af Iphikrates organiserede Peltaster (πελταστοί) med Kastespyd og et let Skjold (πέλεκυς). Fra Themistokles's Tid havde man et staaende Ryterkorps paa 300, siden 600, saa 1000 og med Hippotoroterne iberegne 1200 Mand, som baade fik κατάστασις til Hestens

Anskaffelse og Sold til dens Underholdning. Under den peloponnesiske Krig brugte man nogle letbevæbnede Leietropper af Baabenarter, som ikke fandtes blandt Borgerne (som Pelastæer fra Thrase, Bueskytter fra Kreta). Siden bleve Leietropper der som andesteds almindelige.

§ 36.

Officerer. Strateger.

De vigtigste Officerer vare Strategerne (στρατηγοί), hvoraf der fra Kleisthenes's Tid aarlig valgtes 10 ved Afstemning af Folket under den specielle Betingelse, at de maatte leve i lovligt Hjemstæd og have Grundejendom i Landet. I ældre Tider droge de alle i Krig og havde hver 1 Dags Commando. I de senere Tider, da Strategerne fjernede sig mere fra deres oprindelige Bestemmelse, sendtes sjelden mere end 2 eller 3, saaledes at enten een havde Obercommandoen, eller den var lige deelt imellem alle, eller at hver anførte paa sit Sted. Ikke sjelden finde vi imidlertid ogsaa Hærene commanderede af Anførere, som ikke vare Strateger. Men foruden den egentlige Anførelse i Krigen havde Strategerne andre vigtige Forretninger. De havde at bestille med Flaadens Udrustning og med al Udskrivning til Krigstjeneste; de havde Opsigt med al Besætning og alle borgerlige Præstationer, som angik Krigsførelse, og i disse Henseender Jurisdiction ligesom ogsaa over militaire Forseelser, som ἀστυπείρα, δουλία, λευροτάξιον*); de vare Omfarg for Landets Sikkerhed, Havne og Grændser. Til at fatte Beslutninger i Krigsankiggende kunde de sammenkalde Folket. Oberhovedet fik denne Post især fra Perserkrigen stor Ansæelse ved de glimrende Talenter, der beklædte den, som Miltiades, Themistokles og Kimon.

*) Dette Ord bruges i Gen. med δίκη.

§ 37.

Fortsættelse. Targiarher, Lochager, Hipparcher, Phylarcher, Peripolarcher.

Targiarherne (ταξίαρχοι) vare ligeledes 10, valgte af Folket ved Cheirotomie. Disse commanderede hver sin τάξις og deeltog i Strategernes Raad. De mindre Afdelinger af Hæren anførtes af Lochager (λοχαγοί) og andre ringere Befalingsmænd. Ober Peripolerne vare der ansatte egne περιπόλαρχοι. Nyttieriet commanderedes under Strategerne af Hipparcher (ἵππαρχοι), hvoraf 2 valgtes aarlig, og 10 Phylarcher (φύλαρχοι). I Fredstid anordnede de Nytternes Øvelser, anførte ved Festsøgtog og sørgede for det staaende Kavalleries fortsatte Reclutering af dem, som ved deres Censur dertil vare forpligtede.

§ 38.

Krigsførelse.

Under Perserkrigene begyndte Krigsvæsenet at faae en høiere Uddannelse, og Krigen at føres i større Stil, og vi finde efterhaanden under de mangfoldige udbortes og indvortes Krige mange Befæstningsarbejder foretagne og Forbedringer indførte. Belejringsmaskiner brugtes allerede af Miltiades for Paros, men Belejringskonsten hævede sig især under Peloponneserkrigen (Pottidaia, Mytilene) og naaede siden sin største Høide under Demetrius Poliorketes. Forskjellige Arter af Belejringsmaskiner (μηχαναί) og Belejringsværter omtales, som χῶμα, πύργοι, χελώνη (Styrtstæg), κριός (i Philips Tid) aries, καταπέλται og λιθοβόλα, Skyde- eller Kastmaskiner. Staten bar megen Omhu for at paaskjønne Tapperheden ved alle Slags Belønninger, de Saarede forpleiedes paa offentlig Betaling, de Faldne hædres

des ved Festsaler (λόγοι ἐπιτάφιοι), og deres Børn forsyngedes af det Offentlige. De Feige bleve derimod straffede med Ulimie.

§ 39.

Flaaden og dens Mandskab.

Flaadens Organisation skyldes især Themistokles, efter hvis Forslag der aarlig skulde bygges 20 Trierer, dens Udvikling Simon og Perikles. I Slaget ved Salamis bestod den af 200 og senere af henved 400 store Skibe. Krigsskibene (ἡγῆς μακρά), der under Manøvreringen især sattes i Bevægelse ved Karer, vare meest treådaarede (τριήρεις). Deres Bemanding (πληρωμα), omtrent 200 Mand, vare deels Matroser og Noerkarle (ναῦται og ἑρέται, i det Mindste 170 Noerkarle, nemlig 62 i den øverste Række, 54 i hver af de andre), deels Marinere eller Søsoldater (ἐπιβάται) med en egen Bevæbning, dertil ofte Bueskytter. En anden Sag var det, naar Soldaterskibene (στρατιωτῆδες, ἐπιταγῶν) brugtes til at oversføre Soldater, i hvilket Tilfælde de da havde det mindst mulige Antal Skibsfolk. Først seent (omtrent fra 330) begyndte man at bruge større Skibe, som Tetrerer og Penterer. Af mindre Krigsskibe brugtes Triakontorer (τριακόντοροι) og Pentekontorer (πεντηκόντοροι), Skibe med 30 og 50 Karer). Endelig havde man ogsaa Transport-skibe (ὀλιβάδες) samt mindre Jagter og Baade (κέλητες, πλοῖα). Til Noerkarle brugtes sædvanligt de fattigste Borgere og Metoisker, ja undertiden Slaver.

§ 40.

Søofficerer. Flaadens Materiale. Søslaget.

Borginvingen angaaende Søværnet tillom naturligtvis Folket, Bestyrelsen deraf i det Hele havde Senatet. Overcommandoen

havde Strategerne (Admiralstibet heed ἡ στρατηγὶς ναῦς). Disse havde ogsaa Overopsynet med Flaadens Udrustning i Forbindelse med en egen Øvrighed (ἀποστολῆς). De enkelte Trierer commanderedes af Trierarcher, der i ældre Tider blot fik Stibet, men senere ogsaa Redskab (Staaende og løbende Redskab, οὐνὴ ἔβλινα καὶ κρημαστά, som Karer, Noer, Mast og Seil, Loug, Anker) af Staten. Om Trierarchiets Indretning skal der tales Pag. 136. I de attiske Havne fandtes mange νεώρια, Bærster, νεώσοικοι, Stibhuse, og οὐνοθήραι, Trierhuse. Til Opsigt med Flaadens Materiale tjente ἐπιμεληταὶ τῶν νεορῶν, en Post, hvortil der aarlig valgtes een af hver Stamme. De førte Bister og Regnskaber over Alt til Flaadens Udrustning og Tilstatning hørende og havde Retshegemonie i de Sager, som angik deres Forretningskreds. — Under Søtrefningen var det vigtigste Skibsbaaben en Skibsnabel (ἔμβολον), hvormed man søgte at bore det fjendtlige Skib i Sænk (καταδύειν) eller gjøre det ubrugeligt. Som Hovedmanøvrer nævnes διέκπλους, Gjennembrudelse af den fjendtlige Linie, og προπλους, Overfløining deraf.

D.

Statshuusholdningen.

§ 41.

Statsudgifter. Cultusudgifter.

En ikke ubetydelig Udgift for Staten var den offentlige Cultus, som de store Statsofferinger, Festoptog (πομπαί), Skuespil og Lege paa de store Fester f. Ex. Panathænaierne, Dionysierne, Eleusinierne, og flere. Del afholdtes disse Udgifter for en Deel

ved private Præstationer eller Leiturcier (Choregie og Gymnasium), men desuagtet vare ogsaa Statens Bekostninger derved meget betydelige. Ligeledes kostede det ikke lidet, naar Staten sendte de hellige Gesandtskaber (Πρωπαι) til Delos, Delphoi og de store helleniske Nationallege. Til saadanne Theorier holdtes ogsaa bestandig 2 Trierer, den deliske og den paraliske, hvis Skibsfolk daglig fik 4 Oboler. Udgifterne ved dette Trierarchie paatog Staten sig vel ikke, men Trierarchen fik paa Grund af de større Udgifter et Tilskud af Statskassen.

§ 42.

Fortættelse. Krigsvæsen, staaende Tropper og Skibe.

De hyppige Krige soraarsagede naturligtvis Staten store Bekostninger, uagtet Borgerne selv medbragte Klæder og Baa- ben, især da der fra Perikles's Tid udbetaltes Sold til Folkene. Hertil kom endnu, at Sønerne af dem, som vare faldne i Krigen, paa offentlig Bekostning bleve underholdte og opdragne og som Epheber forsynede med πανοπλία. Et staaende Corps udgjorde Nyttene (først 300 Mand, derpaa 600, siden 1000 og med Hippotoroterne 1200), som, naar de bleve udstrevne, fik en κατάστασις (æs equestre) til Anskaffelse af Hesten og σῆτος (hordearium) til Hestens Underhold. Efter Themistokles's Raad skulde Athen til Krigsbrug aarlig bygge 20 Trierer. Om nu dette Tal end ikke altid blev nøie overholdt, maatte dog nogle aarlig bygges, og dette Anliggende var overdraget til Senatets Omsorg.

§ 43.

Fortættelse. Bygningsarbejder. Politie. Offentlige Belønninger.

Betydelige Bekostninger vare ogsaa forbundne med alle Slags offentlige Arbejder, som Fæstningsværker, Skibsværfter, Lø- huse, Mure (de store Stads- og Havnemure), Vandledninger, Veie, Gymnaster, Domsuse, Theatre, Templer, Besøer, alle Slags Kunstværker, samt Vedligeholdelse og Reparationer af alt dette. Fremdeles maae som Udgiftsposter nævnes Anskaffelse og Underholdning af de offentlige Politieflaver (τοξόται), som efter- haanden stige til et Antal af 1200 og fik Sold af Staten; videre Statsbelønninger*), offentlig Beværtning paa Prytaneion, Præsenter til fremmede Gesandter o. s. v.

§ 44.

Fortættelse. Betaling for visse offentlige Forret- ninger.

Endeel Arbejde i Statens Tjeneste blev betalt fornemmelig fra Perikles's Tid. Saadanne Udgifter for det Offentlige vare τὸ ἐκκλησιαστικόν v. μισθὸς ἐκκλησιαστικῶς, Betaling for Tilstedeværelse i Folketsforsamlingen, først 1 siden 3 Oboler, τὸ βουλευτικόν, Raadsherrelønnen, en Drachme om Dagen, τὸ δικαστικόν, Dommerpenge, en Triobol**). For at hindre Mis-

*) Saadanne bestode sjældnere directe i Penge, men sædvanlig i offentlig Bespisning, Atelia eller Frihed for Høelser, enten almindelig eller for visse Leiturcier og Afgifter, Værestrandse af Guld (s. Ex. til Buleuterne, af Enkelte først til Perikles), Billedstøtter (som for Parmobios og Aristogeiton, siden for Konon, men længere hen blev det hyppigt, som for Demetrios Phalereus 360 i eet Aar).

***) Maa ske var denne Betaling kun af temporær Varighed og de egentlige Dommerpenge før og senere 2 Oboler.

brug bestemte Lovene, at Ingen maatte faae Betaling een Dag paa 2 Steder. Magistraterne fik ingen Gage, men adskillige Forretningsmænd betalte, som de offentlige Sagsførere (συνδικοι, συνηγοροι), Opsynsmændene ved Gymnasierne (σωφρονισται), Nomotheterne, de offentlige Læger og endelig den hele Skare af Skrivere, Herolder og andre offentlige Besjenter. Endelig fik foruden Prytanerne ogsaa visse Embedsmænd stadig fri Bespiisning paa Prytaneion (αίτησις ἐν πρυτανείῳ) eller vare ἀσλοῖτοι, og Gesandter forsynedes med Rejsepenge (ἐσπίδιον, ποσέτον).

§ 45.

Fortættelse. Forskjellige Lærgitioner (διανομαί, διαδόσεις).

Da det store Steentheater var opført, og dets Vedligeholdelse bortforpagtet til Ἰσακρῶναι v. Ἰσακροπῶλαι, krævede disse Betaling for Entreen, men Perikles foreslog den Lov, at der paa Skuespildagene af det Offentlige skulde udbetales den almindelige Entrepriis (τὸ ἰσοπικόν), 2 Oboler. Dette udvidedes siden saaledes, at der ved alle store Fester (ἐσομηνύλαι) udbetaltes Almuen 2 Oboler daglig indtil 3 Dage, selv om der ingen Skuespil gaves. Denne Uddeling, som i de senere Tider ingenkunde indskrænke sig til de fattigste Klasser, medtog de offentlige Kasserers Overskud, som ellers egentlig skulde gaae til Krigskassen, indtil omsider Demosthenes bragte det tilbage til den oprindelige Bestemmelse. Bestyrerne af disse Theatral synes paa Statens senere Tider paa Grund af Sagens Popularitet at have haft stor Indflydelse og en vidtstrakt Virketred. En anden Lærgition bestod deri, at fattige Folk, som i Krigen vare bleve Invalider (ἀδύνατοι), fik en Almisse af det Offentlige. Dette

udvidedes senere derhen, at alle de, der paa Grund af legemlig Svaghed ikke kunde staffe sig Underholdning, daglig fik 1 eller 2 Oboler. Uddelingen paahvilede Senatet, og de, der forlangte Almisse, maatte underkaste sig en Undersøgelse af dette. Et Børn, hvis Fædre vare faldne i Krigen, fik offentlig Understøttelse, er omtalt, og endelig blev der under Dyrind for offentlig Regning kjøbt Korn, der enten for Intet eller for lave Priser uddeltes til Almuen.

§ 46.

Statsindtægter (κόροι, πρόσδοσι).

Førend Athens vorende Magt satte fremmede Staters Penge under dens Naadighed, og de forøgede Statsudgifter foranledigede regelmæssige eller overordentlige Præstationer af de mere formuende Borgere, vare Statens Indtægter ikke betydelige; siden vorede de efterhaanden og anslaaes af Aristophanes (Vesp. v. 660) til 2000 Talenter aarlig: en Angivelse, som ikke synes betydelig overdreven, naar man betænker, at der alene fra de Bundsforvandre i Tributer indkom over 1200 Talenter. Før den peloponnesiske Krig havde Staten samlet en Skat, men denne Krig ødelagde dens Finantser. Statsindtægterne vare deels ordinære, deels ekstraordinære, tilveiebragte ved Krigslykken eller ved frivillige eller beslaede overordentlige Sammenstud af Borgerne.

§ 47.

Fortættelse. Ordinære Statsindtægter af Statens Grundeieendomme, Metroikeafgift og Told.

Til de ordinære Statsindtægter hørte: 1) Indtægter af Statens forskjellige Grundeieendomme, som Agerland, Græsgange, Stove,

Saltværker, Bjerghværker (μέταλλα, især Sølvbjergværkerne ved Laurion), der vare Statsæiendomme, hvis Besiddere foruden Kjøbsummen betalte en aarlig Afgift, fremdeles Huse, Theatret. Ogsaa Templerne havde egne Grundeiendomme, hvis Indtægter vare bestemte til Cultus. 2) Skatter og Afgifter af Metroiker eller Fremmede, som øvede nogen Kunst eller Haandtering. Metroikeafgiften (τὸ μετοίκιον) var 12 Drachmer aarlig for en Mand og 6 for et Fruentimmer uden Søn. Ogsaa af Slaver synes en Afgift at være betalt. 3) Soldintrader. Tolden af Vareer, som til Søes uds eller indførtes, var 2 Procent (πεντηκοστή) foruden en lille Erlægelse for Brugten af Havnen og de offentlige Magaziner. Tolden af Landtilførselen er ikke bekendt. — De 3 her nævnte Statsintrader (τέλη) bortforpagtedes. Større Forpagtninger overtog Compagnier af Forpagtere (τελώναι), i hvis Spidse stode ἀρχῶναι v. τελωνάρχαι. Bestyrelsen af denne Bortforpagtning paahvilede Senatet. Ved Cautionsister (ἔγγυοι, ἔγγυηταί) og strenge Love søgte Staten at sikke sig mod Tab ved denne Forpagtning. De, som ikke opfyldte deres Forpligtelser, kom ligesom andre Statsstyldnere under Utmie; efter det 9de Prytanies Udløb fordobledes Gjælden, som nu heftede ved deres Eiendom, de kunde fængsles, ja Loven var saa streng, at foruden Statsforrædere kun de vare Undtagelser fra den Lov, at en attisk Borger ikke kunde sættes i Fængsel, naar 3 andre af samme Klasse vilde staae inde for ham.

§ 48.

Fortættelse. Mulcter, Processførendes Erlæggelser og Confiscationer.

Til disse Arter af Statsintrader, som Domstolene bragte i Statskassen, hørte især de under Metisvæsnets omtalte προτάσεις

og παραστάσεις, fremdeles Mulcter (τιμῆματα), som de 1000 Drachmer, hvorpaa den mulcteredes, som ikke fik den femte Deel af Stemmerne for sig (See Pag. 108), og mange andre; endelig Confiscationer. Da Athen siden ogsaa blev Forum for Bundsforvandsstaternes Processer, steg disse Arter af Statsintrader betydeligt.

§ 49.

Fortættelse. De Bundsforvands Tribut.

En senere aabnet Indtægtskilde, men den rigeste af alle var de Bundsforvands Tributere (φόροι, τέλη τῶν πόλεων), som Athenerne især fra Aar 460, da Skatkammeret var flyttet til Athen, betragtede som deres Eiendom. Af Aristides vare de bestemte til 460 Talenter aarlig, paa Perikles's Tid udgjorde de omtrent 600, siden paa Alkibiades's Tid over 1200. Under den peloponnesiske Krig forandrede deres Form fra en directe Afgift til en Havnetsold, som Athenerne hævdede i Bundsforvandsstaterne, og som beløb sig til 5 Procent af ind- og udgaende Vareers Værdi. Denne hele Statsindtægt tabtes ved den peloponnesiske Krigs Ende, men blev for en Deel siden vunden tilbage. I Begyndelsen opbevarede disse Penge af de 10 aarlig valgte Hellenotamier, og deres Bestemmelse var oprindelig blot at bruges til Krigen mod Barbarerne, men siden anvendtes de af Athen efter Behag. Efter Anarchiet (404) finde vi i Hellenotamiernes Sted ἐπιμεληταί τῶν ἰσθμικῶν, hvis populære Embede vandt en saa udvidet Virkefreds, at de næsten havde hele Pengevæsnets Bestyrelse under sig.

Fortfættelse. Ordinaire Præstationer af Borgerne
(Λειτουργιαὶ ἐγκύκλιοι).

Det attiste Demokraties Tryk yttrede sig blandt Andet deri, at Mængden væltede mange offentlige Byrder fra sig paa enkelte mere formuende Mænd. Disse Præstationer eller Leitur-gier, som bestode deri, at visse offentlige Fornødenheder enten ganske eller dog for en stor Deel besørgeades af Private uden Udgift for Skatammeret, vare enten ordinære aarlige (ἐγκύκλιοι) eller extraordinære, som foresaldt i Krigens Tid. De ordinære, der samtlige henhørte til den religiøse Cultus og gik om i hver Phyle efter en bestemt Følge, paahvilede enhver Formue af i det Mindste 3 Talenter. Dertil hørte 1) Χορηγία α: det Hverv at tilveiebringe, lade øve og undervise samt med alt Fornødent at udruste det pragtfulde Chor ved offentlige Stuespil og Fester (χορηγίῃν ἀνδράσι v. ἀνδρικοῦς χοροῦς, αὐληταῖς, τραγῳδοῦς*). 2) Γυμνασιαρχία, som synes at have bestaaet i Besørgelsen af Fornødenhederne til visse Fester eller hellige Lege. Især synes dertil at have hørt Lampadarchiet eller Besørgelsen af Beddeløb med Fakler ved visse Fester. Kampbelønningerne, meest Trefødder, henfattes i Gudernes Templer, hvor de geraadede den hele Phyle til Gæ. 3) Ἀρχιερωπία, som præstereedes af dem, der stode i Spidsen for de hellige Gesandtskaber, der sendtes til de store Nationallege, Delos og andre Steder. En Deel af Omkostningerne ved saadanne Legationer var dog Staten. 4) Ἐατλασία

*) Sceniske Forestillinger gaves i Byen ved Bydionysierne og Lenai-erne, udenfor Byen ved Landdionysierne. Digterne forlangte Tilladelse til deres Stykkers Opførelse (χορὸν αἰτεῖν) af Magistraten, og naar dette var indrømmet, bleve de ved Lodkastning fordeelte til Choregerne, som skulde udruste deres Stykker med Chor.

eller Betærtningen af Medlemmerne af en Phyle (φυλετικὰ δεῖπνα).

Fortfættelse. Extraordinære Statsindtægter.

Extraordinære Indtægter vandtes ved Krigsbyttets Salg eller ved Contributioner, som paalagdes overvundne Fjender. Naar Omstændighederne krævede det, opfordrede man undertiden Folkeforsamlingen til frivillige Bidrag (ἐπιδόσεις) af Borgere og Metroiker; fremdeles udskreves overordentlige Formueskatter (εἰσφορὰι, tributa), som Alle uden Undtagelse paa Theterne nær maatte betale i forskjelligt Forhold efter deres Formue, dog rimelighvis saaledes, at med Undtagelse af Pentatosiomedimnerne kun en Deel af Formuen var beskattet, eller at Census (τετήρημα) kun udgjorde en Aliquotdeel af Formuen (οὐσία). Fra Aar 378 indførtes en ny Fremgangsmaade herved, hvorved ligeledes forholdsviis kun en Deel af Formuen var skatteydende. Man deelte nemlig de 120 rigeste Mænd i hver Phyle i 2 συμμορίας. Af hver Symmorie udtoges igjen de 15 rigeste, som bestyrede den extraordinære Skattepaaligning og i Nødsfald gjorde Forskud (προσισφέρειν). Hvis Noget ved Paaligningen trøede sig uretfærdigt behandlet i Sammenligning med en Anden, kunde han forlange Bytning af Formuen (ἀντίδοσις), saafremt den Anden ikke vilde paatage sig den paagjældende Leiturgie. Dog kom Besiddelser i Kleruchier og Bjergrværker ikke med i denne Beregning. I Finantskned have vi Exempler paa, at man greb til Statskassen fra de hellige Skatte eller fra Borgere, Metroiker eller andre Staters Borgere.

Fortsættelse. Extraordinære Leiturgier. Trierarchiet.

Den største extraordinære Præstation var Trierarchiet eller Udrustningen af Trierer til Krigen. I de ældre Tider vare der 48 og efter Kleisthenes 50 Naukrarier, hvoraf hver leverede 1 Skib og 2 Nyttere. Siden udvalgte Strategerne Trierarcher af de rigere Borgere, saamange der behøvedes, hvilke selv comman- derede deres Skibe, men ofte ogsaa overdroge Commandoen til Andre. Indtil henimod Enden af den peloponnesiske Krig gav Staten Skib og Mast samt Sold og Forpleining til Mandflabet. Trierarchen gav de øvrige Medflaber og holdt Skibet i brugelig Stand. Senere hen finde vi, at Staten ogsaa leverede Medflab. Paastod en Trierarch, at Skibet i Storm uden hans Brøde var bestadiget eller gaaet til Grunde, opstod der en Diadikastie, om Staten skulde bære Tabet, eller Trierarchen selv erstatte det. Istedensfor een Trierarch til Udrustningen af hvert Skib deektes siden ofte Bekostningerne mellem 2, og man tillod sig ikke sjælden at bortlicitere Trierarchiet. Siden fra Aar 357 blev Sym- morieindretningen ogsaa udbildet til Trierarchiet, saa at Skibene bleve fordeelte til Symmorierne, og snart Flere snart Færre gik i Compagnie om eet Skib (συμμορία). Dog gik denne Fordeling ikke af uden Misligheder fra de 300 Rigstes Side, hvilket gav Anledning til, at Fordelingen siden blev bedre ordnet ifølge en Lov af Demosthenes, hvorefter en Trier udrustes af en Formue paa 10 Talenter, og den, der havde større Formue, maatte i Forhold udruste flere (indtil 3), den, som havde mindre, gaae i Compagnie med Andre. Trierarchiet var aarligt, og der maatte efter Aarets Forløb aflægges Regnskab hos Logisterne. Smidertid forekom ogsaa her frivillige Hjælper eller Epidoser, idet Trierarchier præsteredes frivilligt, eget Medflab medtoges, eller Trierer stjenkedes til Staten.

Fælles Bestemmelser for ordinære og extraordinære Leiturgier.

Immunitet for Leiturgier var sjelden, men tilkom med Nette Arkonterne, forældreløse Børn, der stode under Formynderskab, og Epiklerer, som vare ugifte. Iøvrigt behøvede Ingen at præstere 2 Leiturgier samme Aar eller den samme 2 Aar i Rad. Ogsaa Metroikerne deeltog i disse Præstationer, som ofte vare en sand Plage for de dertil Forpligtede, om de end enkelte Gange gavede Forfængelige og Urygterige en forønsket Leiligheds til at tilfredsstille deres Lyst.

§ 54.

Finantsernes Bestyrelse. Forskjellige Embedsmænd til Oppebørsel, Bevarelse og Udtælling af Statens Penge.

Alt Maadet havde en financier Overbestyrelse og Overcontrol, er viist i det Foregaaende. Detaillen besørgetes af flere Embedsmænd. Saaledes vare til Oppebørsel af de offentlige Indtægter ansatte πρᾶκτορες (ubekjendt Antal) til Indtrævelse af Mulcter, 10 πωληταί til Salget af confiskeret Gods og Bortforpagtningen af Statsindtægterne, 10 ἀποδέκται, indsatte af Kleisthenes istedenfor de gamle Kolakreter (κολακρέται)*), som modtoges Statskassens indkommende Penge, førte Protocoller og Lister derover og havde Jurisdiction i Stridigheder, der henhørte under deres Fag. De indkomne Penge afleveredes i Skatkammeret i Par-

*) De senere Kolakreter synes blot at have besørget den offentlige Bespisning og distribueret Dommersolden.

thenon paa Akropolis, hvor de vare under Bevogtning af de 10 ταμῆαι τῆς θεοῦ, der ogsaa havde Ofsigt med Templets hellige Skatte. Udtællingen bestyredes senere af een ταμίας τῆς διοικήσεως v. τῶν κοινῶν προσόδων, valgt ved Stemmegivning paa 4 Aar. Denne havde de til de løbende Statsudgifter bestemte Penge eller Forvaltningskassen under Hænder og udtællede efter Anviisning de bestemte Summer til alle Magistrater og andre Forretningsmænd, samt hvad der ellers extraordinært skulde udbetales efter Folkets Befaling, og holdt Regnskab over Kassens Indtægt og Udgift, hvorved der var ham tilforordnet en Controllør (ἀντιγραφεὺς τῆς διοικήσεως). Denne samme ταμίας havde den finansielle Ofsigt med alle Opbevaringsbejante og med offentlige Arbejder, hvorved der isærligt var ansatte særegne ἔδομοιοι, τειχοποιοι, τριηροποιοι, ἐπιμεληταὶ τῶν νεωρίων o. s. v. Foruden det offentlige Statkammer vare der mange Separatfunds til Brug for den offentlige Cultus eller Tempelskatte, som foruden Templernes Grundeierdomme havde extraordinære Intrader i visse Procenter af Conffitationer og Bøder. Disse blebe omtrent fra Aar 420 alle forvarede i Akropolis af 10 ταμῆαι τῶν θεῶν, som ved Lodkastning udtoges af Pentakosio-medimnerne*).

§ 55.

Mønt (νόμισμα).

Mængden af ædle Metaller var i Begyndelsen kun ringe, men steg bestandig, og i samme Grad forhøiedes ogsaa Priserne. De attiske Sølvmonter blebe efterhaanden prægede lettere, men

*) Om Hellenotamierne og de senere saa magtige Bestyrere af Theoriterne see Pag. 133.

vare gediegnere end de fleste andre Staters og blebe formedelt deres udmærkede Gehalt indtil de senere Tider fortrinlig agtede i de helleniske Staters Handel og Wandel. Af Sølvmonter ere de sædvanligste Drachmen (δραχμή), Hundrebedelen af en Mine (μνᾶ) eller et attisk Pund, og Tetradrachmen (τετραδραχμον), som ogsaa kaldtes στατήρ; sjeldnere er Didrachmen (διδραχμον). 60 Miner udgjorde en Talent (τάλαντον). Talent og Mine ere imidlertid blot Regningsmonter. En Drachme udgjorde 6 Oboler (ὀβολοί) eller 2 Trioboler (τριώβολα), en Obol 2 Hemiobler (ἡμιόβολια). Kobbermonter vare Chalkoi (χαλκοί), hvoraf der gik 8 paa en Obol, λεπτά, hvoraf der gik 7 paa en Chalkus, og Dichalkon (δύχαλκον) eller Fjerdedelen af en Obol*). Guldmønter vare Staterer, στατήρες (χρυσοί), i Vægt 2, men i Værdi 20 Drachmer**). Samme Vægt og Værdi havde Dareiken (δαραϊκός), som brugtes hyppigt i Hellenernes Handel. Ogsaa habdes ἡμιχρυσοί af 10 Drachmers Værdi. Ikke blot Staten, men ogsaa de enkelte Demer havde Ret til at præge Mønt***).

*) Denne Mønt prægedes ogsaa i Sølv.

***) Guldets Forhold til Sølv var altsaa som 1:10. Siden steg det efterhaanden indtil 1:15.

****) Ofte omtales den aiginetiske Vægt- og Møntfod, der forholdt sig til den solonisk-attiske som 5:3. Den aiginetiske Talent udgjør 10000 attiske Drachmer. Tilsvarende forekommer ofte den euboiske Talent, der synes at have været den samme som den ældre eller forsoloniske attiske, siden blot som Handelsvægt brugte, der forholdt sig til den soloniske som 25:18.

Det borgerlige og private Liv.

§ 1.

Almindelige Bemærkninger.

I den hele private Side af Livet finde vi en stor Forskjel mellem den spartiatiske og attiske Stat. I hiin var Privatlivet næsten ganske ophævet og Alt bundet ved uforanderlige, af Staten sanctionerede Vedtægter. Athen var Frihedens Hjem, og med Undtagelse af de til Statens Eksistents nødvendige Borgerspligter, hvis Form dog heller ikke var uforanderlig, men underkastet Modificationer og fremstridende Udvikling, var det øvrige Liv overladt til den Enkeltes frie Naadighed, hvorved alle individuelle Retninger kunde forfølges og ubindret uddikles til alle Sider.

§ 2.

Borgerligt Erhverv.

Til de vigtigste Erhvervsfilder hørte Agerdyrkning, Dværgavl og Handel. Jordbunden udmærkede sig ikke ved Frugtbarhed, men dyrkedes flittigt. Til de vigtigste Vroducter høre Olie, Figner og Wiin af en ringere Qualitet, af Mineralriget Marmor, Sølv og Bly. Bjergetegnene frembøde Velighed til Dværgavl, Kystfæretningerne til Fiskei. Af Korn frembragte Landet ikke tilstrækkeligt, og et betydeligt Quantum maatte derfor aarlig indføres fra Pontos, Ægyptos, Syria, Sicilia og Libya. Navnlig maatte Athen ved flere Lovbud sikke sig Forsyning; videre

indførtes Træ, forskjellige Skibsmaterialier, Jern og Kobber fra Pontos, Makedonien, Thrake og flere Øer, ædlere Wiinarter fra Æerne o. s. v. Udsærfelsen bestod især i fabrikerede Varer, som Vaaben og andre Metalvarer, alle Slags fine Lamper, Kar og Vaser, Klæder og vævede Varer. Dgsaa Olie udsørtes.

§ 3.

Fortættelse.

Handelen befordredes ved de store og kostbare Havneanlæg, Pengeens Fortrinlighed og de omhyggelige Handelslove og Handelspolitie. Udsærfelsen var ikke ubetinget fri. Korn og flere andre Varer maatte ikke udføres, Vaaben ikke til fjendtlige Lande. Krige gave ofte Anledning til Handelsspærring eller Forbud mod Ind- eller Udsærfel, og ved Handelsvang maatte man skaffe sig Tilførsel af visse Nødvendigheder, især Korn. Saaledes var f. Ex. Opkjøbet indskrænket, og Kornhandlerne stode under streng Opsigt af Sitophylakterne. Haandværkere og Smaahandlere (ἀπηναι) stode i ældre Tider ikke i stor Anseelse, og saadanne Erhvervsgræne dreves heller ikke senere af de ædlere Familier, uagtet vel en Haandværker, som Kleon eller Hyperbolos, under den demokratiske Forfatning kunde høve sig høit i Staten. Solon og siden Themistokles og Perikles begunstigede især Erhvervsfiden. Næringsfrihed fandt Sted haade for Borgere og Metoiker.

§ 4.

Maal og Vægt.

Maal- og Vægtbestemmelser synes oprindeligt fra Babylonier og Ægypter gennem Phoiniker at være komne til Hellenerne. Følgende vare de vigtigste i Attike brugelige:

Den olympiske Fod (πούς) udgjorde 136,66 Pariser Lini-er. Den deektes i 4 παλαισταλ (Haandbred) eller 16 δάκτυλοι (Fingerbred). 12 Daktyler udgjorde en σπθαμμή. En πῆχυς (Alen) indbefattede $1\frac{1}{2}$ Fod eller 6 Palaister og 24 Daktyler, en πωγών derimod 5 Palaister eller 20 Daktyler. En ὄργυια (Favn) udgjorde 6 Fod, en πλέθρον 100 Fod (ogsaa et Flademaal af 10000 Fod i Quadrat). Et στάδιον udgjorde 600 græske (625 romerske) Fod. Efterat de olympiske Lege vare blebne en almindelig hellenisk Fæst, brugtes Stadion almindelig som Længdemaal ved betydeligere Størrelser.

§ 5.

Fortsættelse.

For flydende Sager var Maalene:

μετρητής = $\frac{2}{3}$ μέδιμος.

χοῦς (congius) = $\frac{1}{12}$ Metretes.

ξέστης (sextarius) = $\frac{1}{6}$ Chus. = $\frac{1}{12}$ Met.

κοτύλη (hemina) = $\frac{1}{2}$ Kestes. = $\frac{1}{12}$ Met.

τέταρτον = $\frac{1}{4}$ Kotyle.

ἑξήβαρον = $\frac{1}{2}$ Tetarton.

κύαθος = $\frac{2}{3}$ Drybaphon.

For tørre Sager:

μέδιμος.

ἐκτεύς = $\frac{1}{2}$ Medimnos.

ἡμιεκτον = $\frac{1}{2}$ Hektus.

χούξ = $\frac{1}{4}$ Hemiekton.

ξέστης = $\frac{1}{2}$ Choinix.

κοτύλη = $\frac{1}{2}$ Kestes.

κύαθος = $\frac{1}{2}$ Kotyle.

§ 6.

Tidsbestemmelser.

Det attiste Aar var ligesom de øvrige helleniske et Maaneaar. Dagenes Tal i hver Maaned var afveklende 29 og 30 (μῆνες κοίλοι og πλήρεις). Da imidlertid dette Maaneaar, som indbefattede 354 Dage, ikke stemmede overeens med Solaaret, maatte man fra Tid til Tid anbringe en Studmaaned (μῆν ἐμβόλιμος eller ἐμβολιαστος). Faste Regler for Inter-calationen dannede sig siden, da man begyndte at ordne Maanederne efter Cycler. Saaledes opstod først en toaarig Cyclus (τριστηλής), siden en otteaarig Periode (ὀκτοστηλής), endelig en sextenaarig (ἑκκαίδεκαστηλής). Den første Kalender leverede Meton (432), som dannede en nittenaarig Periode af 6940 Dage (έννεακαιδεκατηλής, Μέτωνος ἐνιαυτός), der længe blev den herskende. Denne Methode intercalerede 7 Maaneder i 19 Aar, nemlig i følgende: 3, 5, 8, 11, 13, 16, 19. Med Hensyn til Dagenes Tal i hver Maaned indrettede han det saaledes. Da hans 19aarige Cyclus i 235 Maaneder, beregnede paa 30 Dage, vilde udgjøre 7050 Dage eller 110 for mange, udelod han hver 63de Dag (ἡμέρα ἔκαισιμος), hvorved altsaa de attiste Maaneder, der før havde været faste (enten fulde eller hule), nu bleve foranderlige. Dog undergik ogsaa denne Inter-calationsmethode senere nogle Forandringer især ved Kallippos.

§ 7.

Fortsættelse.

Navnene paa de attiske Maaneder vare følgende:

Ἐκατομβαιών	} Sommermaaneder.
Μεταγειτιών	
Βοηδρομιών	

Πυανεσιών	} Efteraarismaaneder.
Μαιμακτηριών	
Ποσειδεών	
Γαμηλιών	} Wintermaaneder.
Ἀνθεστηριών	
Ἐλαφηβολιών	
Μουνυχιών	} Foraarsmaaneder.
Θαργηλιών	
Σκιροφοριών	

I Skubaaret intercaleredes efter Poseideon en anden Poseideon paa 29 eller 30 Dage. Hver attist Maaned deelttes i 3 Dekader. Den 1ste Dag i Maaneden heed νομηνία. De følgende Dage af den 1ste Dekade taltes efter Ordenen med Tilfsielse af Ordet ἑταμέου eller ἀρχομένου (μῆνος). Ligeledes Dagene i den anden Dekade med Tillæget ἐπὶ δέκα eller μεσοῦντος. Ligesaa i den tredje Dekade med Tillæget ἐπὶ εἰκάδι. Endnu hyppigere tælledes imidlertid den sidste Dekades Dage baglænds med Tillæget φθίνοντος eller καυομένου, som δευτέρα φθίνοντος, Maanedens næstsidste Dag (pridie Calendas) eller den 29de i en μῆν κοίλος, den 28de i en μῆν πλήρης. Den 30te eller sidste Dag i Maaneden kaldtes ἑνῆ και νέα.

Det borgerlige attiste Aar begyndte med Maaneden Hekatombaion, der omtrent svarer til vor Julius.

§ 8.

Drengenes physiske og moraliske Opdragelse (τροφή και παιδεία).

Den hele Opdragelse var for største Delen overladt til Enhvers frie Bestemmelse, og Staten tog sig først senere af de Unges Disciplin. At opdrage eller udsætte Børnene berøvede paa Forældrenes

Godtbefindende. Faderen gav i Almindelighed Sønnenes Navn, sædvanlig især ved den Førstefødte Bedstefaderens Navn*). De simplere Børns Opdragelse bestod blot i at lære de første Elementer samt en eller anden Kunst eller Haandværk, hvori Forældrene vare forpligtede til at lade dem undervise. Den liberalere Underviisning omfattede Musik (i Ordet's vidtløftigere Betydning) og Gymnastik, hiin til Mandens Dannelse, denne til Legemets Sundhed, Kraft og Skjønhed (εὐσπλα). Den specielle Opfigt med Børnene betroedes til en Slave (παιδαγωγός), der fulgte med dem overalt indtil Ephebalderen. Underviisningen i γραμματική begyndte omtrent i det 7de Aar hos en Grammatistes, der lærte Børnene (γράμματα διδάσκειν) saavel de første Elementer (Læsning, Skrivning og Regning) som at recitere, memorere og opskrive efter Dictat. Til saadanne Øvelser brugtes især Digtere som Homeros, Hesiodos, Theognis og lignende.

§ 9.

Fortættelse.

Noget senere (vel omtrent i det 13de Aar) kom Drengene til en Kitharistes og lærte at spille og synge saameget, som man ansaae det fornødent at et dannet Mennekte kunde. I Gymnastik gaves Underviisning af παιδοπαισται i Gymnasierne, hvor man ikke bestræbte sig for at bibringe dem Athletfærdighed, men vel Kraft, Smidighed og Ynde. Kreiopagos havde Overophsynet med Opdragelsen. I Gymnasierne vare i det Mindste i de senere

*) Da Grækerne kun brugte eet Navn, tilføiede man til nærmere Betegnelse ofte Faderens Navn (πατρόςθεν ὀνομάζειν). Den officielle Betegnelse var efter Enhvers Demos, f. Ex. Ἀντιγῶν ὁ Κηφισαῖος. Νικίστρατος ὁ Θεοστίδου. Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεῖς.

Tider dertil ansatte 10 ὀστρονομοί, som Staten betalte. Slaver maatte ikke tage Deel i Gymnastieøvelserne, og til Bedligerholdelse af Disciplin og Sædelighed vare flere Foranstaltninger truffene, som dog efterhaanden med Sæderne slappedes.

§ 10.

Fortættelse.

Denne Undervisning i Musik og Gymnastik vedvarede omtrent til det 18de Aar, dog saaledes at de 2 sidste Aar meest offredes til Gymnasierne, hvorfra de Unge gik over til den toaarige Peripolstjeneste. Med den vorende Kultur begyndte Undervisningsgenstandene i begge Hoveddiscipliner at udvides. I Gymnastiken begyndte saaledes Mænge at lære Hoplomachie, Dands og Ridning. I Musiken blev efterhaanden Geometrie, Tegning og senere Rhetorik, Sophistik og Philosophie optagne som Discipliner, hvori ofte berømte Lærere underviste for høj Betaling. Til den senere fortsatte Dannelse virkede fornemmelig den allerede fra Perikles' Tid valte og siden fra Perikles' Tidsalder udviklede Kunstfands, det bestandige Syn af de mange dels plastiske, dels dramatiske Kunstværker, der fornemmelig knyttede sig til den offentlige Kultus, og endelig det bevægelige politiske Livs mangesidige Indflydelse. Derfor udmærkede ogsaa Athenere sig ved Humanitet og Dannelse, Sands for det Skønne, samt en Interesse for at trænge ind i Tingenes Natur og drøfte og undersøge den i livlig Discussion og belærende Samtale, som kun i sin Udartning blev til Ineptie og Snakkelyst (ἀδόλοχα).

§ 11.

Den kvindelige Opdragelse og Dannelse.

Pigerens Opdragelse foretoges hjemme i Huset under Moderens Opsigt og gik mere ud paa at danne gode Huusmødre end

paa at befordre den finere Udvikling. De levede i det Hele meget indtaget og kom sjelden offentlig frem undtagen ved religiøse Festsigheder; om de besøgte Theatret, var været meget omtvistet, i det Mindste har deres Afgang i de ældre Tider indskrænket sig til Tragoedien. De bortgiftedes i Almindelighed tidligt, og det ansaaes for upassende for dem at blande sig i Mændenes Anliggender og Statsager. Opsigt med de kvindelige Sæder havde γυναικονόμοι, upaakbarelige en senere Magistratur. Vore Dages friere Samliv mellem begge Køn og den derved betingede gjensidige Indvirkning paa Opdragelsen og det hele Livs Udvikling var selvfølgelig for en stor Deel fremmed for Athenere.

§ 12.

Maaltider.

Maaltider af offentlig Charakter var den før omtalte Bespisning paa Prytaneion og den saakaldte Hestiafs eller Kommunalmaaltider (φολετικά δεύματα). Private Fællesmaaltider vare de saakaldte ἑσπεροι eller Sammenstudsmaaltider, hvor hver gav sit Bidrag i Penge eller Fødevarer (συμβολαί). Til de sædvanlige daglige Maaltider hørte ἀκράτισμα, en tidlig Frokost, ἄριστον, et Maaltid ved Middagstid, og δεύμα, Aftensmaaltid. Lenge vare Athenere i Gjestebude maadeholdne og tarvelige. Men især fra Perikles' Tid yttrede den i det hele Liv overhaandtagende Uppighed og Luxus sig ogsaa i deres Gilder, hvortil de udsøgteste Spiser fra Fastlandet og Derne hentedes. Forgjæves søgte Lovene at holde det overdrevne Wellivnet inden visse Grændser f. Ex. ved Forbudet mod ublandet Vin, mod Flere end 30 Gæster, ved Fastsættelse af Dødsstraf for Arkonten, der offentlig viste sig drukne. Maaltidet, hvorved Gæsterne laae paa Bordsege (κλίβαι) med Gynder (στρώματα), bestod af flere Retter (δείπνου προοίμιον, κεφαλή δείπνου, ἐπιδόρ-

πισμα s. μεταδόρπια, δεύτεραι τράπεζαι, τραγήματα, Rager og Frugter). Til Maaltidet sluttede sig Symposier eller Drikkegilder. Den finere Viin hentedes især fra Derne Chios og Lesbos og blev i Almindelighed drukket blandet med Vand, varmt eller koldt (κρατήρ). Værten eller hvo der ellers gjorde Honneurs ved Bordet og sørgede for Orden ved Drikkegildet, kaldtes συμποσίαρχος. Man salvede og bekrandsede sig til Symposierne. Til Underholdning tjente, foruden Samtalen, Løier af Parasiterne (γλωτοποιοί), Musik, Sang (σόλια), Dands. Efter Bordet brugtes Brestspil (πτετελα) og Terningspil (κυβέλα), især var et Spil, κότταβος, yndet. Huusmødrene tog ingen Deel i saadanne Festsmaaltider.

§ 13.

Klædebragt.

Ogsaa i Klædebragten foregik efterhaanden store Forandringer. Den gamle ioniske Dragt med sin lange folderige Chiton meest af Linned (χιτώνες λινοί) og det kunstigt opsatte Haar med gyldne Cicader (χρυσοί τέττιγες) maatte efterhaanden give Plads for den fortere doriske Mandschiton af Uld og en simple lere Haarsætning. En Chiton med et Wermehul for den venstre Arm, som især brugtes af Slaver og den arbejdende Klasse, kaldtes έξωμς. Overklædningen (ματίον) var af et stort firklantet Stykke; en tyllere Skappe til Winterbrug heed χλαίνα, en lettere χλαυς. Epheberne havde en egen Overklædning (χλαμύς). Mænd bare i Almindelighed ingen Hovedbedækning undtagen paa Reiser (κωνή, πλος, πέτασος, den sidste for Epheber). Paa Fødderne bar man enten blot Saaler, i Almindelighed af Læder (υποδήματα), eller Skoe, som bedækkede hele Foden, med flere Overgangsformer mellem begge (σανδάλια, κρηπίς, έμβάς,

βλαῦται, ένδρομίδες). Fruentimmerklæderne af Linned, Uld og búσσος, senere af Sisse (βόμβυξ) vare lange, folderige og med et Bælte om Hosterne og adskilte sig saaledes fra den friere og lettere doriske Dragt. I de senere Tider blev Luxus og Modesyge herskende i begge Kjens Klædebragt.

§ 14.

Boliger.

Mændenes Liv i Athen var for en stor Deel offentligt; de tilbragte Meget af deres Tid paa Torvet (πλήθουσα αγορά om Formiddagen), besøgte Gymnasierne og offentlige Boder som Haarskærernes, Saltvædere og o. s. v., der ligesom vare almindelige Samlingspladser. Tildeels som en Følge af denne Livets offentlige Charakter anvendte man ikke megen Omhu og Pragt paa private Bygninger; først senere, da det offentlige Livs Interesse tabte sig, begyndte man at indrette Privathusene rummeligere, pragtfuldere og med kostbarere Bohave (έπιπλα, σκεῦη). Over de græske Huses Bestaaenhed og Indretning hviler der isøbrigt et stort Mørke. De fleste Huse for enkelte Familier (οικίαι) havde kun eet Stokværk, sjelden et andet Stokværk (υπερῶν). Pladsen foran Huset heed πρόθυρον; inden i Huset var en frei med Spisler omgiden Plads (περστυλον); Mændenes Værelser (άνδρωντις) og Fruentimmernes (γυναικωντις) adskiltes ved en Dør (μίσσαυλος). De første synes at have været i den forreste Deel af Huset, de sidste bagved, undertiden vel ogsaa i υπερῶν, hvor der var en saadan. Selskabs- eller Spiseværelset heed άνδρών, Sovekammerne θάλαμοι. I de rigere Huse vare der egne Gæsteværelser (ξενώνας). Den, der kom udenfra til Huset, maatte banke for at komme ind (κρούειν, κόπτειν); om den Udgaendes Larm med Døren bruges Ordet ψοφείν. — Athen var ikke

smukt bygget. Gaderne vare snævre, Husene uanseelige; deres Antal var (Peiræus og Munychia iberegne) omtrent 10000; de vare enten οἰκῶν for een Familie eller συνοικίαι, Leiehus, hvor flere Familier boede sammen.

§ 15.

Begravelser.

De Dødes Begravelse og Omsorg for Gravens Vedligeholdelse var en hellig ved Lovbud indskrævet Pligt især for Sønner (Begravelse paa behørig Maade kaldtes τὰ δέματα, τὰ νόμια). Fundne Liig maatte man i det Mindste bedække med Jord. Fra Kleisthenes's Tid paalaae det Demarcherne at sørge for ubegravede Liig. Begravelsesstiftene vare nøie anordnede. Liget badedes, salvedes, klædtes, bekrandsedes og udstilledes saaledes (προπθεσθαι) i Vestibulen i en κλίνη. Udenfor Huset stillede et Wandkar (ἀρδάνιον). Ved Baaren løde Klager, hvis heftige Uttringer skulle være blevne indskrænkede af Solon. Liigbegjængelsen begyndte med et Musikchor (ἑρηνόδοξ), derpaa et Følge af Mænd og Qvinder i Sørgedragt, de nærmeste Slægtninge med afflaaret Haar. Baade at brænde (καίειν) og at begrave (κατορύττειν) var i Brug (ἄπτειν er at begrave i Almindelighed). Naar Liget brændtes, samlede Asken i en Krulle. Efter Begravelsen fulgte et festligt Maaltid (πρωδαινον) og senere nogle Dødsofferinger. Især vare deres Begravelser høitidelige, som vare faldne i Kamp for Fædrelandet. Omkring Byen vare flere Begravelsespladser; en saadan var den ydre Kerameikos; Steenmonumenterne (μνήματα, σήματα) vare ofte meget kostbare. En almindelig Dødsfest høitideligholdtes af Staten i Maanedens Antyestieron.

Foreningspunkter for hele Hellas.

A.

Festforsamlinger og Lege.

(πανηγύρεις, ἀγῶνες ἐπολι στεφανίται.)

§ 1.

Localfestligheder. De store Nationalfester.

Hellenernes Livsglæde og selskabelige Sands fremkaldte hyppige Sammentømter, der fik en høiere Betydning ved at knytte sig til den religiøse Cultus og offentlige Udøvelse af Gymnastiken, der som Befordringsmiddel til Kraft og Behændighed, Forberedelse til krigerisk Dygtighed og Fremstilling af Skjønheden i det menneskelige Legeme spillede saa vigtig en Rolle i den helleniske Opdragelse*). Paa mange Steder i Grækenland finde vi saadanne periodiske Festligheder**), hvortil Adgangen ogsaa stod aaben for andre Hellener; men fire af disse hævede sig efterhaanden fra Localfester til national Betydning, nemlig Legene ved Olympia i Elis, ved Delphoi i Pholis, ved Nemea i Argolis og paa Isthmen. Disse Festligheder, hvor alle Ikkhellener (ligesom ogsaa

*) Om Hellenernes Interesse for Gymnastik vidne de mange Øvelsespladser (παλαιστράαι, γυμνάσια, στάδια, δρόμοι, ιππόδρομοι).

**) Allerede hos Homer os omtales gymniske og hippiske Kampege II. XI, 699. XXIII, 257. Od. VIII, 120. Som Seirsbetønelinger (ἄθλα, att. ἄθλα) nævnes Drifteskaale, Kjedler, Trefødder, Baaden, Sølv-talenter, Jern, Slavinder, Heste, Muulæsker, Drex.

alle Ufrige) vare udelukkede fra Deeltagelse i Beddestriden *), maatte nødvendig virke til at vække og vedligeholde Følelsen af Nationalenhed og fremkalde mangfoldige indbyrdes Forbindelser mellem Hællenerne, hvortil ogsaa de med πανηγύρις forbundne store Markeder hidroge. — En senere indskiftet Fæst af national Betydning for hele Hællas var den eleutheriske Fæst i Plataia, der efter Kriseides's Maad blev indrettet til Minde om Grækernes Seir over Perserne. Denne høitideligholdtes hvert 5te Aar og vedligeholdt sig længe skjøndt uden stor Anseelse.

§ 2.

De olympiske Lege (ἀγών Ὀλύμπια).

De olympiske Lege henføres af de Gamle til den mythiske Tid, af de Fleste til Herakles. De omtales imidlertid ikke af Homeros og synes altsaa til den Tid i det Mindste ikke at have haft stor Glæde. Siden skulde de være fornyede og ordnede 300 Aar efter Troias Fald af den eleiiske Fyrste Iphitos tilsligemed den lakedaimoniske Lovgiver Lykurgos. Fra Aar 776 **) havde man den uafbrudte Fortegnelse paa Seirvinderne ved de olympiske Lege; hvilket siden gav Anledning til Tidsregningen efter Olympiader. Legene holdtes til Ære for den olympiske Zeus hvert 5te Aar (πενταετηρικῶν) i 5 Dage i den attiske Maaned Hekatombaion i Lunden Altis i Elis ved Alpheiosfloden. Eleierne, som vare Bestyrere af Legene, tilfagde Tiden og proklamerede den i hiin Tid (εσομηνία) løbbestemte Stillstand (εξοχία, ogsaa σπονδία) over hele Peloponnesos og Ufrænkelse

for Fæsten og de til Fæsten Tilreisende; ja oprindelig vare Eleierne endog til enhver Tid ufrænkelse. Kampdommerne (ἐλλανόδοχοι), hvis Antal angives forskjelligt, underviistes iforveien af de eleiiske νομοφύλακες; fra deres Dom skal der have været Appel til det olympiske Maad. Disse Hællanodiker *) bekendtgjorde Tiden, inden hvilken Athleterne skulde melde sig i Elis; de undersøgte, om de vare Hællener, Fribaarne, underkastede Ulimie eller stuldige i Asebeia, om de i Alder og Kræfter kunde komme i Betragtning som παίδες eller ἀνδρες, toge dem i Sed paa, at Alt i Kampen skulde gaae ærligt til, ordnede Kampbehandlingen, undersøgte Sagen, hvis Noget paa Heroldernes offentlige Opfordring fremtraadte som Anklager mod Athleterne, parrede disse ved Lodkastning og paasaae Kamplovenes Jagttagelse. De Opsyndmænd, som holdt Orden under selve Legene, kaldtes ἀλύται og stode under en ἀναρχίας. — Først under Keiser Theodosios ophættede de olympiske Lege (394 e. Gh.).

§ 3.

De pythiske Lege.

Disse henføres af et Sagn til Apollon selv som Stifter, men vare først fra Aar 582 ἀγῶνες σταφανίται. Oprindelig holdtes de hvert 9de Aar, men siden, da de vare komne under Amphikttyonernes Bestyrelse (fra 590, efter Andre 586), hvert 5te Aar i det 3die olympiske Aar. Stedet var den kirkelike Slette ved Delphoi.

*) Dog finde vi Makedoner og Romere, Grækenlands Behersker, som Deeltagere i de olympiske Beddekampe.

**) Koroides fra Elis Seirherre i αἰτίδιον 776.

*) Med dette Navn benævnes ogsaa nogle spartiatiske Krigsdommere.

De nemeste Lege.

Deres Stiftelse tilskrives af Sagnet de 7 Hærforevere, som drog imod Thebai, eller Herakles. De hvitideligholdtes 4 Gange i 2 Olympiader i en Dal ved Nemea i Argolis imellem Kleonai og Pylus.

De isthmiske Lege.

De vare efter Sagnet indstiftede af Sisyphos til Erindring om Havguden Melikertes og fornyede af Theseus til Ære for den isthmiske Poseidon, hvorfor ogsaa Athenernes Gesandter stedse beholdt Væresædet (προεδρία) ved disse Lege. De holdtes paa den korinthiske Isthme hvert 3die Aar*).

Beddekampenes Beskaffenhed.

Beddekampene vare deels ἀγῶνες γυμνικολ og ἐπιτικολ deels μουσικολ (μουσικῆς). De gymniske og hippiske kjende vi nærmest fra de olympiske Lege, hvor de dog først efterhaanden uddannede sig til det Omfang, hvori de her fremstilles.

De gymniske og hippiske vare deels Athletkampe, deels Beddeløb med Heste og Vogne. Athletkampene vare: a) Løb (δρόμος) enten een Gang over Stadion (125 Skridt,

600 gr. Fod), eller frem og tilbage (δίαυλος, tilføjet Aar 724), eller 2 Gange frem og tilbage (ἐφ'ἑπταος δρόμος), eller et længere Løb, hvis Maal angives forskjelligt (δολιχος). Løbet foretoges enten af bevæbnede Løbere (ὀπλιτοδρόμοι) eller ubevæbnede og nøgne (ψιλλοί, γυμνοί)*). b) Brydning (πάλη, tilføjet 708). c) Nævelamp (πυγμή, tilføjet 688), hvorved Hænderne senere ombandedes med Nemme (μάντες), hvori der fandtes Blyknuder (cestus). d) Kasten med Diskos (δίσκος), en svær Skive af Steen eller Jern. e) Springen (ἄλμα) med svære Blymasfer (ἀλτῆρες) i Haanden. f) Kasten med Spyd (ἄκων). En Forbindelse af Bryden og Nævelamp kaldtes παγιδάτιον (tilføjet 648). Femkampen (πένταθλον, tilføjet 708) omfattede ἄλμα, δίσκος (δισκοβολία), ἄκων (ἀκόντιον), δρόμος, πάλη. Ved de gymniske Kampe adskilte man i ældre Tider 2 Aldre, παίδες**) og ἄνδρες, siden endog 3. — De Beddeløb, som holdtes paa ἐπόδρομος, vare enten Bedderidt (med ἵππος κέλης, en Hvidehest, tilføjet 648) eller Beddekjørfler med Tospænd (συνωρίς) eller Fjirspænd (τέθριππον), som vare de meest glimrende af Kampene. Hestene vare enten unge (πῶλοι) eller udvorne (τέλειοι). En ἄρμα***) τέλειον (tilføjet 680) maatte tilbageslægge Banen 12 Gange. Vren for Seiren tilfaldt ikke Nytteren eller Vognstyreren, men Hestens eller Vognens Eier, som under tiden vare Fraværende eller endog Fruentimmer.

De musiske bestode oprindelig blot i Musik, nemlig Spil paa κιθάρα, paa αὐλός og Sang til Rittharen (κιθαροδία og Φλεϊται αὐλωδία). Siden finde vi ogsaa Opførelsen af Dramer (ἀγῶνες Διονυσιακολ) samt flere Slags Kunstfremstillinger og

*) I de senere Tider vare de gymniske Athleter ved de olympiske Lege nøgne; hvilket allerede fra 720 skal være begyndt i δρόμος.

**) Δρόμος og πάλη for Børn skal være tilføjet 682, πένταθλον 628, πυγμή 616.

***) Ἀπήνη bruges om en Vogn med Muulaster til Beddekjørfler.

*) Ogsaa i andre helleniske Stater finde vi mindre Festslege nævne Oλύμπια og Ηέθια. Ligeledes finde vi enkelte Steder Νέμεια og Ισθμία.

Recitationer (ἑρμολογίαι). Ogsaa Materier finde vi stillede til Skue.

Dommerne ved de musiske Beddekampe kaldtes κριταί, ved de gymniske og hippiske βραβεύται.

§ 7.

Fortættelse. Belønninger for Seirvinderne.

De olympiske *) og nemeiske Lege vare væsentligst gymniske og hippiske, de pythiske og isthmiske tillige musiske. De pythiske skulle oprindelig blot have været kitharodiske; men siden da Amphiktyonerne kom i Spidsen for dem, tilføiedes gymniske og hippiske Lege, og de musiske foragedes med αὐλός og αὐλοῦδία, hvilken sidste dog snart igjen aflaffedes. De til Legene knyttede Festlige heder, som vi kun nogenledes kjende fra de olympiske Lege, bestode meest i Offcinger, Processioner (πομπαί) og lignende religiøse Ceremonier, hvori de fra Staterne udsendte Gesandter (ἑσπολί) deeltog. Seirvinderne (ἑσπονδίαι, ὀλυμπιονεῖαι, πυθιονεῖαι etc.) bleve offentlig udraabte og smykkede med Seirstrandsen og med Palmegrene i Haanden fremstillede for Folket. Den olympiske Seirstrands var af det vilde Olie træ (κότινος) fra Attisland, den pythiske af Laurbær, den nemeiske af Apium, den isthmiske af Gran. Med den olympiske Seirvinding (ὀλύμπια νικᾶν) fulgte især store Væresbeviisninger. Festligheder fandt Sted for Olympionikerne saavel strax efter Seiren i Olympia som siden efter Hjemkomsten i deres Fædreland (ἑπινομῆαι).

*) Først Nero foranstaltede en Agon i Tragoedie og Kitharodik, dog omtales tidligere Beddekampe af Kerykes og Salpistai. De Recitationer, som fandt Sted, hørte ikke til Agonerne, men Leiligheden benyttedes af Digtere, Historikere og Rhetorer til at gjøre sig bekendte for den store samlede Mængde.

Maret benævnedes efter Seirvinderne, de forherligedes med Lovsange og Billedstøtter. Fædrelandet, som en saadan Seir geraadede til Ære, tilstod dem tildeels for deres hele Liv store Hædersbeviisninger og Fordele, som προσδοκία, Værespladsen ved offentlige Skuespil, og ἀτάσια, Fritagelse fra offentlige Byrder. I Athen nød de Bespiisning i Prytaneion, i Sparta flode de i Slaget ved Kongens Side.

Anhang.

§ 8.

Olympiader og den derpaa byggede Tidsregning.

Hver græsk Stat havde i Almindelighed sin egen Tidsregning ligesom egen Vægt, Maal og Mønt. Overhovedet betegnedes i offentlige Documenter Maret efter en af de første Statsembedsmænd f. Ex. i Athen efter den første af de aarlige 9 Archonter (den specielt saakaldte ἄρχων), i Sparta efter den første af de aarlige Ephorer og paa lignende Maade i de øvrige Stater. Da nu Marets Begyndelse var forskjelligt i de forskjellige Stater, og da Maanederne, skjøndt alle Maanemaaneder, ikke blot vare forskjelligt benævnedes, men ogsaa ellers afvege fra hinanden paa Grund af de forskjellige Interkalationsmetoder, fandt Historiekrivterne et Middel til en almindelig og for alle Hellener fælles Mars- og Tidbestemmelse i Fortegnelsen paa Olympionikerne, hvis Navne omhyggeligt og under Hellanodikernes Opsigt vare optegnede paa Stiler og siden bleve optagne i ordentlige Samlinger. Allerede Thukydidēs (født 471) betegner undertiden Begivenheder ved samtidige Seirherrer (i Pankration, ikke, som de

senere Forfattere, efter *σταδιοδρομοι*); Timaios (født omtr. 356), hvis Værker ere tabte, skal først have gjort en stadig Anvendelse af Olympionikerne til Chronologisk Betegnelse, men den ældste af de tilbageblevne Historieforfattere, som ordner Begivenhederne efter Olympiaderegningen, er Polybios (født 205). I borgerlig Handel og Wandel brugtes denne Beregning ikke.

§ 9.

Maaden at reducere en Marsangivelse efter Olympiader til den christelige Tidsregning.

De olympiske Lege holdtes hvert 5te Aar ved Fuldmånen i Nærheden af Sommerfolhverv. Omtrentlig kan man sætte Begyndelsen af hvert olympisk Aar een Gang for alle til den 1ste Juli. Vil man altsaa finde det Aar i den christelige Tidsregning, som svarer til et olympisk Aars første Halvdeel f. Ex. Slaget ved Plataiai Ol. 75, 2 i Maanedens Boedromion, saa trækker man Tallet 1 fra Olympiaden (74), multiplicerer Resten med 4 (296), adderer dertil den løbende Olympiades Aar (298) og trækker Summen, hvis den er mindre end 776, fra 777, og erholder da Aaret før Christi Fødsel (479); men hvis den er større end 776, saa trækker man 776 fra denne Sum og faaer da Aaret efter Christi Fødsel. Er derimod Begivenheden forefalden i den anden Deel af det olympiske Aar f. Ex. Noms Anfæg Ol. 6, 3 efter æra Varroniana ved Parilia i Foraaret, da maa man i det første Tilfælde formindste Resten med 1, i det andet forhøje den med 1, altsaa i det anførte Exempel $5 \times 4 = 20 + 3 = 23$, som trækkes fra 777. Fra Resten 754 træktes 1; altsaa 753.

B.

Drakler, især det Delpphiske.

§ 10.

Drakler i Almindelighed. Draklet i Dodone.

Det var en ældgammel Tro i Grækenland, at Guderne, selv efterat de havde ophørt synlig at vise sig for Menneffene, dog paa mange Maader aabenbarede sig. Evnen til at opfatte en saadan Aabenbaring var i Almindelighed knyttet til enkelte Personer (Kalkhas i Iliaden) eller Slægter (Jamider, Klytiader, Tellider) eller visse Steder, der troedes begunstigede ved Gudsdommens umiddelbare Nærværelse. Saaledes nævnes meget tidligt et Drakel i Dodone (*Δωδώνη*) i Ætheptotia, hvor en pelasgisk Stamme, *Ξελλοί* eller maastee *Ελλοί*, havde Bolig. Den pelasgiske Zeus*), hvis Tjenere (*ὑποφῆται*) disse Sæller kaldes af Homeros (II. XVI, 233), sagdes her at aabenbare sig i Lyden af et helligt Eggetræ (*δρῦς ὑψικρομος* Od. XIV, 328, *φηγὸς παλαιά* Soph. Trach. 169) og i Klängen af et Metals bæcken (*ἀέβης, Δωδωναίου χαλκείου*). Draklet udtvædes af gamle Koner (*πελασιάδες*) eller af Præster (*τοιοῦποι*). Draklets Anseelse aftog tidlig især ved det delpphiske Drakels Fremtvert; dog omtales endnu længe efter Præstiinder i Dodone.

§ 11.

Apollons Drakel i Delphi.

Det berømteste Drakel i Grækenland, som raadspurgtes ikke alene af de græske Stater i vigtige Anliggender, men ogsaa af

*) Zeus kaldes allerede hos Homeros II. VIII, 250 *πανομγαῖος* eller den Gud, fra hvem al Forudsigelse, alle Drakler have deres egentlige Udspring.

Fremmede, var det delphiske, som benævnes efter Byen Δελφοί, hvis gamle Navn var Πυθώ (H. II, 519), i Landstabet Phokis, ved Parnassos. Dets Oprindelse er ældgammel og sabelagtig. Dets store Anseelse skyldes især den Omstændighed, at Hællenerne og navnlig Doriernes, som tidligere boede i dets Nærhed, og hvis Stamme-gud var Apollon, siden udbredte sig over alle Dele af Grækenland og overalt medbragte deres Færefrygt for Gudens og Draklets Hellighed. Det blev nu snart et almindeligt Drakel for hele Grækenland, fik store Tilgodekomme (allerede H. IX, 404), deels ved de Adspørgendes Sæder (Kroisos), deels ved Tiender af det erobrede Bytte efter vundne Seire, og kom under Amphiktyonernes Beskyttelse*). Efter en hellenist Forestilling, som først findes hos Pindar, var Draklet i Delphoi Jordens Midtpunkt eller Navle (ἐμφυλάς τῆς γῆς), hvilket ogsaa er betegnet paa delphiske Mønter. Fornemmelig viste Doriernes og navnlig Spartiaternes en stor Ærbødighed for Draklet, og ligesom Spartas vigtigste ældre Statsindretninger, Herakleidernes deelte Kongemagt og den lykurgiske Lovgivning, tilskrives Apollons Raad, saaledes foretog Sakedaimonierne heller ikke siden nogen Sag af Bigtighed uden at henvende sig til Draklet, hvortil de havde en egen af Kongerne valgt Magistrat, Pythierne. Men ogsaa i Athen og i andre Stater udøvede det stor Indflydelse paa Lovgivning, paa Sæder og borgerlig Ordens Bevarelse. Til at standse Grækernes indbyrdes Krige viste det sig ikke meget virksomt. Derimod bidrog det i Perserkrigene til at opretholde Folkets Mod, og hos Herodotos finde vi endnu fuldkommen Tro paa dets guddommelige Kraft.

*) Besiddelsen af Templet selv havde den delphiske Fristat.

Fortsettelse. Dets Forfald.

Fra den peloponnesiske Krigs Tid paadrog det sig den Beskydning at begunstige Spartiaterne, og da den gamle Fromhed og Troen paa den traditionelle Gudærens Sandhed efterhaanden opløstes, begyndte ogsaa Draklet at tabe mere og mere af sin Tillid, især da det selv forfaldt og tilsidst kom i den makedoniske Philips' Sold (Μυθία φιλιππικουσα). Det mistede nu lidt efter lidt baade sin Afgift og sine Skatte. Dog raadspurgtes det endnu i det 4de Aarhundrede efter Kristus af Keiser Julianus.

Fortsettelse. Dets Indretning.

Allerede tidlig fandtes der et Tempel i Delphoi, men efter dets Brand (548) blev et større og pragtfuldere gjenopbygget. I Templets Helligdom fandtes en Hule, over hvilken var stillet en Trefod (τρίπους χρηστήριος); paa denne var den Gulning eller Nabning (ὄλιμος) anbragt, hvor Præstinden (Μυθία) efter Jagttagelsen af visse forberedende Ceremonier satte sig for at modtage den guddommelige Indvirkning. Hendes Udsagn bleve ved en Drakelpræst (προφήτης), i Almindelighed i Versform, undertiden ogsaa i ubunden Stil meddeelt de Spørgende som Svar, der dog ofte vare meget dunkle og tvetydige (Ἀπόλλων λοξίας). Først bleve Draklerne kun meddeelte een Dag i en bestemt Maaned, siden blev ved den forøgede Mængde af Spørgende en vis Tid i hver Maaned bestemt dertil. Drakeltjenerne vare ὄσιοι, Offerpræster af de 5 delphiske Præsteskægter, προφήται, Drakelpræster eller Fortolkere, og af ringere Art περιηγῆται, Omvisere, og πρόσπολοι γυναικῆς, qvindelige Betjenter.

Flere Drakler.

Der gaves ogsaa andre Drakler, som Apollons paa Delos, i Patara i Lykien, i Klaros ved Kolophon, i Didyme ved Miletos (som var betroet til Branchiderne), i Abai i Phokis, Trophosnios's Hule ved Lebadeia i Boiotien, Zeus's Drakel i Olympia, Amphiaraos's Tempel i Dropos i Boiotien og flere. Drakelsvarene modtoges efter forskjellige forberedende Ceremonier og paa forskjellig Maade, paa nogle Steder ved Incubation (ἐγκύβησις) s. Ex. i Amphiaraos's Tempel. Ligesom isvrigt Fremmede undertiden søgte Svar ved helleniske Drakler, saaledes finde vi ogsaa, at Hellener henvendte sig til fremmede Drakler s. Ex. Juppiter Ammons *).

*) Andre Midler, hvorved man meente at kunne indhente Raad og Oplysning om det Tilkomende, vare de skriftlig opbevarede Udsagn af Drakelsangere *χρησμολόγοι*, *χρησμοδοί* (forskjellige fra Drakelpræsterne, *προφήται*, *εποφῆται*), som Bakis og Musaios, fremdeles Offerstue (*τεροσκονία*), Fuglens Flugt og Stemme, himmelste Phænomener (*δοσημεία*) som Lynid, Sol- eller Maaneformørkelse, Drømme o. s. v.

—o*o—

Foreningspunkter for enkelte Dele af Hellas.

A.

Amphikthyoniernes Forbindelse.

§ 1.

Amphikthyonier i Almindelighed.

Fælles Gudsdyrkelse og Deeltagelse i religiøse Festsigheder bragte tidlig næreboende Folk endog uden Hensyn til Stamme-slægtskab i venstabelig Berørelse, og derpaa begrundedes de Forbindelser, som kaldes *ἀμφικτυοναί* (egentlig *ἀμφοκτυοναί*) eller sluttede Foreninger af Nabostater, der samlede sig om en fælles Helligdom. Saadanne Forbindelser vare altsaa hverken som Symmachier rettede mod udbortes Fjender, heller ikke behandlede de som Landskabsconfoederationer Folkenes Almeenanliggender i fælles Raadsforsamlinger, men derimod indskærpede de undertiden Overholdelsen af visse humane folkeretlige Bestemmelser. Der omtales flere saadanne Amphikthyonier, men til de flestes Organisation og Historie kjende vi kun lidt.

§ 2.

Amphikthyoniet ved Thermopylai og Delphoi. Dets Udstrækning, Diemed og Historie.

Den berømteste af disse Forbindelser er den ved Thermopylai og den pythiske Apols Tempel. Den fik ved sine oprindelige Medlemmers senere Udbredelse over en stor Deel af Grækenland

et anseet Navn, skjøndt ingenlunde Charakteren af et almindeligt hellenist Naad, fremtraadte til en enkelt Tid med en vis politisk Betydning og vedligeholdt sig længe. Oprindelsen til denne Forbindelse, som fortrinsviis kaldes den amphiktyoniske, taber sig i den mythiske Tid. Navnet udlede de Gamle af Amphiktyon, Deukalions Søn, Hellens Broder, der upaatvibelig blot er at betragte som en mythisk Repræsentant for Forbundet. Medlemmerne af dette Forbund udgjorde 12 Folkstammer*), der alle tidligere boede i eller i Nærheden af Thessalia, og som indtil den makedoniske Tid beholdt det samme Retsforhold, uagtet enkelte af Medlemmerne, som Dorier, Joner og Thessaler adledes forvandlede eller undertrykte deres Naboer. Diemet var Fastsættelsen af visse Humanitets- og Mildhedsbestemmelser i Nationernes indbyrdes Bærgreiser og Beskyttelsen af det delphiske Tempel, hvortil senere (fra 586) kom Bestyrelsen af de pythiske Lege. Der tilsigtedes altsaa hverken Forsvar mod udvortes Fjender eller Indblanding i de deeltagende Staters indre Anliggender, hvorfor vi ogsaa finde Amphiktyonraadet ubirksomt i den peloponnesiske Krig og de andre indbyrdes Stridigheder blandt Grækerne.

§ 3.

Fortættelse.

Derimod er dets Virksomhed fremtrædende i de saakaldte hellige Krige (mod Kircha mellem 600 og 590, mod Pholis 335—346, mod Amphissa 340—339, mod Aitolierne 280),

*) Thessaler, Boioter, Dorier, Joner, Perrhatber, Magneter, Lokrer, Ditaier eller Kimianer, pythiske Akhaier, Malier eller Meller, Pholier og Doloper.

som førtes mod Tempels Fornærmere, men hvori Forbundet undertiden benyttedes af mægtige Medlemmer til egennyttige politiske Hensigter, som af den makedoniske Philippos, der indtraadte i Forbundet istedenfor Doriernes og Pholernes, som dog siden fik deres Plads tilbage. Amphiktyoniet vedblev, efterat Grækerne vare komne under Romernes Herredømme, og forfattedes under en af August forandret Indretning ind i Keisertiden.

§ 4.

Amphiktyonforbindelsens indre Anordning.

Amphiktyonerens Helligdomme vare den pythiske Npols Tempel i Delphoi og Demeter Amphiktyonis's Tempel i Anthela nær ved Thermopylai. Aartlig holdtes 2 Amphiktyonforsamlinger snart i Delphoi, snart ved Thermopylai. Stemmerens Antal var 24, 2 for hver af de 12 forbundne Stammer, men hvortledes disse vare fordeelte paa de Stater, som hørte til de store Stammer som Joner eller Dorier, er ikke ganske klart. Forbunds- gesandterne kaldtes *εσομνημονες* og *πυλαγόροι* (rimeligviis een Hieromnemon og flere Pylagorai for hver Stat), hvis Virkefreds og indbyrdes Forhold ikke er tilstrækkelig oplyst*). Ogsaa omtales der udenfor Forsamlingen en *εκκλησία*, hvori alle de paa Stedet værende Borgere fra Forbundsstaterne toge Deel.

*) Pylagorerne dannede en egen Forsamling (*συμβόριον*).

Confoederationer imellem Beboerne af samme Landftab.

§ 5.

Saadanne Forbindelser i Almindelighed.

Mellem de forskjellige uafhængige Smaastater, som hørte til det samme Landftab, finde vi ofte en Art af Confoederation, der undertiden styrket ved Dyrtelsen af en fælles Stammeguddom gik ud paa Beraadslagning om fælles Anliggender, Afgjørelse af indbyrdes Tvistigheder og Bestemmelser om Krig mod Fremmede; men Grækernes Tendents til Uafhængighed og særskilt Bestaaen viser sig ogsaa her, idet indbyrdes Uenighed eller enkelte Staters Stræben efter Overherredømmet sædvanlig blev Resultatet af saadanne Forbindelser. Vi finde flige Confoederationer f. Ex. hos Phokerne og hos Thessalierne, der ellers deelte i uafhængige Stater med aristokratisk Regjeringsform under særegne Omstændigheder valgte sig en Hovedansfører eller Dictator (ταγός*). Ogfaa mellem Arkaderne finde vi en Confoederation stiftet 369 mod Sparta, hvis Medlemmer siden efterhaanden droges ind i Forbindelse med Achæierne, Mitolerne eller Spartiaterne. Mellem de ioniske og doriske Stater paa Lilleasiens Kyster fandt der en Art Forbindelse Sted, der var af en meget løs Natur og kort Varighed. — Overhovedet kunde alle flige Foreninger i Grækenland, saalænge Athens og Makedaimons Overlegenhed var faa stærkt fremherskende, ikke faae nogen politisk Bægt, men da diske

*) Efter Peloponneserkrigen finde vi Tyranner, og 376 forenedes Thessalia under Tyrannen Jason i Pherai. Siden kom Landet under Makedonerne.

Stater ved deres indre Forsald og indbyrdes Stridigheder efterhaanden svækkedes, see vi enkelte af dem træde frem med mere Betydning.

§ 6.

Boiøternes Confoederation.

I Boiotia, der var deelt i flere uafhængige Stater, dannede der sig et Forbund*) (τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν) med religiøs Forbindelse, παμβοιωτία ved Koroneia. Forbundets Embedsmænd kaldtes βοιωτάρχαι, en aarlig Post, som dog kunde pro-rogeres, og de samme oftere vælges. Diske refererede til de 4 Naadsforsamlinger. Thebaierne stode i Spidsen for Forbundet, hvis Stater, oprindelig oligarkiske, siden plagedes meget af Stridigheder mellem demokratiske og oligarkiske Partier, tildeels under Indflydelse af Athen og Sparta. Thebaierne handlede især efter Perserkrigene meget egenmægtigt mod de øvrige Stater**) og spillede under Athens og Spartas Svækkelse for en kort Tid endog en betydelig Rolle ved Pelopidas, som 379 gjenindførte den demokratiske Forfatning, og Epaminondas, men samt efter diskes Død (Pelopidas † 364, Epaminondas † 362) igjen tilbage og maatte søge Hjælp hos Philip af Makedonien imod Phokerne. Denne blev imidlertid snart deres Fjende og berøvede dem efter

*) Allerede før Perserkrigen sluttede Plataierne sig til Athen, og denne Forbindelse vedvarede til Begyndelsen af Peloponneserkrigen, hvor Plataiai blev ødelagt af Thebaierne, men siden gjenoprettet efter Antalkiberfreden (386).

**) Ved Antalkiberfreden (387) maatte Thebai opgibe sin Magt over de øvrige Bundsforbundsstater, men denne Nedsættelse var ikke af lang Varighed, og fra 379 havde Thebai sig atter.

Slaget ved Chaironeia 338 for bestandig deres Magt. Dog vedblev Forbundet længe.

§ 7.

Det achaiske Forbund.

Achaiernes 12 Stæder, som ved deres Beliggenhed længe vare udenfor Grækenlands politiske Mykeller, dannede fra de ældste Tider et roligt og ligeligt Forbund indtil henimod den makedoniske Periode, hvor det blev opløst. Men under Makedonernes indbyrdes Stridigheder blev det af nogle Stæder fornyet (omtr. 280); mange andre sluttede sig til dem til fælles Forsvar og Kamp mod Tyranner og især mod Makedonernes Herredømme, og Forbundet hævede sig under Kratos (+ 213) og især Philopomen (+ 183) en kort Tid til stor Anseelse. Men ogsaa dette Forbund blev plaget af indbyrdes Uenighed og svækket ved Strid mod Mitoler og Spartiater, og derved aabnedes Veien først for Makedonerne, siden for Romerne, som en Tidlang vare Achaiernes Venner, men siden behandlede dem overmodigt og efter Seiren over Perseus førte over 1000 af de meest anseete Medlemmer til Rom, hvor de levede fra 167 til 150. En fornyet Krig med Romerne medførte efter Korinthos's Erobring (146) Frihedens Tab, og Achaia blev en romersk Provinds.

§ 8.

Forbundets Indretning.

Tvende Gange om Hæret holdt Borgere fra Forbundsstæderne sædvanligt i Zeus Homagyrios's Lund Anarion ved

Aligion de ordentlige Forsamlinger angaaende de vigtigste Forbundsanliggender, som Bestemmelsen om Krig, Fred eller Forbund, Optagelsen af nye Medlemmer, Afjorelsen af indbyrdes Tvistigheder og Antagelsen af nye Forbundslove. Afstemningen skete efter Stæder. En στρατηγός*), en ἑταρχος og en γραμματεὺς vare de vigtigste Embedsmænd; Embedstiden aarlig. Desuden nævnes 10 δαμιοποιοί. De enkelte Stæder vare uafhængige og indbyrdes lige berettigede; kun holdt man overalt over den demokratiske Forsatning, medens Makedonerne bestandig begunstigede Tyranniet.

§ 9.

Det aitoliske Forbund.

I Aitolien, som ved sin Beliggenhed havde holdt sig fri for enhver Afhængighed, var en afsluttet Landkabsforbindelse, der ikke udtrykkelig nævnes søvend i Grækenlands Krige under Alexanders Efterfølgere, da de raae og krigeriske Mitoler fremtraadte som den makedoniske Magts farligste Fjender og forbandt mange græske Stater med sig. Siden indløde de sig i en Forbindelse med Romerne imod den makedoniske Philippos, Demetrios's Søn; men Roms Gunst imod Achaierne opvakte Mitolernes Forbitthelse; de kaldte Antiochos i Syrien til Hjælp, og hans Overvindelse (189) bragte dem under Roms Herredømme. Dog bestod i længere Tid et aitolisk Forbund.

*) Tidligere 2 Strateger.

Forbundets Indretning.

Alle Forbundsstaterne vare uafhængige og paa lige Vilkaar; men om Krig, Fred og Forbundsanliggender maatte der handles efter fælles Overenskomst. Forsamlingerne vare deels den store, som aarlig holdtes ved Apollons Tempel i Thermos, deels en mindre, permanent af enkelte Forbundsgefandter (ἀποκλήτοι). Den øverste Forbunds magistrat var en Strateg; desuden omtales en Hipparch og en Grammateus. Statsforfatningen var væsentlig demokratisk.

C.

Symmachie og Hegemonie.**Hegemoniets Historie. Sparta.**

Foruden de omtalte Landskabsconfoederationer finde vi ogsaa større Forbund mellem flere Landskaber og Stater til fælles Forsvar (συνμαχία), hvori en enkelt Hovedstat havde et lovlig erkjendt Overherredømme (ἡγεμονία). Saaledes dannede allerede længe før Perserkrigene de fleste peloponnesiske Stater (paa Argos og nogle mindre nær) et Forbund til Overveielse af fælles Anliggender samt Bestemmelse af Krig og Fred. I Spidsen for dette stod Sparta, som bestyrede Krigene, gav Anførerne og fastsatte Contingent af Tropper og Pengebidrag. I Krigen mod Keryes opstod der mellem de fleste græske Stater et Forbund til fælles Forsvar, hvori Sparta efter Peloponnesiernes Dødske

Overansvarfelsen. Samlingsstedet for de beraadslaende Gesandter var i Perserkrigenes Begyndelse Ithmen. Dette Forbund indbefattede efter Slaget ved Mykale tillige Kolonierne i Lilleasien.

Fortættelse. Sparta og Athen.

Til Svæb maatte Sparta dog snart afstaae Hegemoniet til Athen (477), hvis Sømagt var langt betydeligere, og som i sine asiatiske Kolonier havde faaet en kraftig Støtte, og til Lands dannede siden Athen et Hegemonie ligeoverfor det spartianske, saaledes at Sparta vedblev at staae i Spidsen for det peloponnesiske Forbund, Athen derimod forenede sig efterhaanden med Jonerne paa Øerne og Kolonierne paa Lilleasiens, Thrakes og Makedonias Kyster og nogle Stater i Grækenland selv. Athen førte sit Hegemonie med megen Vilkaarlighed og bragte det omsider dertil, at de andre Stater fra frie og selvstændige (αὐτόνομοι) Forbundne behandledes som Undersaatter (ὑπήκοοι). I Begyndelsen havde de blot ydet Skibe og maadelige Pengebidrag (φόροι, af Aristides oprindelig bestemte til 460 Talenter), der opbevarede paa Delos under Opsigt af attiske Embedsmænd (ἐλλήνωνοι μισθοφόροι); men da de selv uforsigtigt snskede at yde Penge istedenfor Krigstjeneste, vorede Athens Magt, og de bleve for største Delen sluttet ydende efter dets Godtbefindende (φόροι ὑποτάξεως). Skatlammeret forflyttedes fra Delos til Athen (461). Tributen vorede under Perikles og Alkibiades, og Athen blandede sig paa mange Maader ind i deres Negjeringsager, befordrede demokratiske Former, ja tiltog sig endog Jurisdiction i vigtige Sager og sendte Opsynsmænd og Speidere for at holde Øie med dem.

Fortfættelse. Sparta. Athen. Thebai. Makedonia.

Misforståelse hermed og Frygt hos andre Stater bragte dem til at slutte sig til Sparta, og heraf opstod den peloponnesiske Krig (431—404); men da Sparta efter sin Seir ogsaa misbrugte sin hegemoniske Indflydelse og allevegne søgte at indføre de forhadte oligarkeiske Former, hævede Athen sig efterhaanden igjen til hegemonisk Magt især efter Konons Seir ved Knidos (394) og selv den antalkidiske Fred (387), hvor Perserkongen optraadte som Bødgiftsmand og erklærede alle Stater i Grækenland og paa Æerne for uafhængige, gjorde ingen væsentlig Forandring i Athens Magt, der især steg fra Aar 371. Men den Nærfærdighed og Mildhed, hvormed Athen i Begyndelsen søgte at hæbde sin nye Magt, varede ikke længe, og Hegemoniet gik mestendeels tabt ved gjentagne Misbrug (Bundsforvandlingskrigen (357—355). Under Athens og Spartas Svækkelse tænkte endog Thebai en kort Tid (371 Leuktra — 362 Mantinea) paa hegemonisk Magt. — Af saadanne Stridigheder og Staternes Forsald benyttede den makedoniske Philippos sig og overtog efter Seiren ved Chaironeia (338) Hegemoniet, der snart blev til et makedonisk Overherredømme, mod hvilket Grækerne med Nød værgede sig, indtil Romernes Magt omsider opslugte dem begge.

Kolonialforhold.

Kolonisationens Historie.

Udrindelsen til Kolonier (*ἀποικίαι*) slutter sig til Herakleiderstøget og hvad dermed staaer i Forbindelse. Penttilos, Drexles Søn, skal fra Boiotia have ført (aioliske, achaiske) Kolonier til Mysias Kyster, Lesbos, Tenedos og nogle mindre Æer. Sydlig for dem paa Kysten af Lybia og det nordlige Karia og en Deel Æer i det aigaiske Hav nedsatte sig Joner, som af Achæerne fordrevne fra Peloponnesos's Nordkyst vare flygtede til Attike og derfra siden under Kodros's Sønner søgte sig andre Boliger. De besatte nu i Forbindelse med Folk af mange andre Stammer en stor Deel af Kykladerne og dannede navnlig paa Lilleasiens Kyster og de nærmest omliggende Æer uafhængige Stater, der vel stode i en løs indbyrdes Forbindelse (*Παλιώρια*), men ogsaa ofte i fjendeligt Forhold til hinanden og blomstrede frodigt op ved Kultur og kraftig Handelsvirksomhed. Fra dem, især fra Miletos, udgik en Mængde Plantestæder, fornemmelig omkring Kysterne af Pontos eueinos og Propontis. Endelig fulgte Doriernes Kolonier fra Megara og Argolis sybligere paa Kariens Kyster og de omliggende Æer, hvor de ogsaa dannede en Art Forbindelse (Den triopiske Apollons Tempel).

Fortfættelse.

Ogsaa Storgrækenland (*magna Græcia*) var tidlig bleven taget i Besiddelse af græske (achaiske og doriske) Kolonier. Fra

Euboia, især Chalkis, udgik mange ioniske Kolonier til Italiens (Kyme, Cumæ, den ældste), og Siciliens samt Thrakes og Makedonias Kyster (Chalkidike); doriske finde vi paa Sicilia, som Syrakusai (korinthisk, rimeligviis anlagt Aar 734), Gela (omtr. 689) og Akragas (omtr. 581), paa Kysterne af det ioniske Hav, som Kerkyra (korinthisk), og paa Thrakes Kyst, som Byzantion (megarisk). Vi finde saaledes Middelhavets Strand fra Rhonestodens Udløb (Massilia, anlagt af Phokaier fra Lilleasiens Kyst omtr. 600) til de inderste Bugter af Pontos eurinos baade paa Europas, Asias og Lybias Kyster (Kyrene anlagt af Dorier fra Thera 631 efter Eusebios) besat med græske Kolonier, der anlagte paa Steder af fordeelagtig Beliggenhed hurtig blomstrede frem og overalt udbredte græsk Sprog og Kultur.

§. 3

Årsager til Koloniers Udsendelse.

En stor Deel af de græske Koloniers Stiftelse stod i Forbindelse med de Folkebevægelser, der betegnes ved eller forarsagedes af Doriernes store Tog; enkelte andre vare Følger af senere Krige. Da de græske Stater havde faaet en ordentlig Organisation, blev Kolonisationen deels foretaget ifølge en Statsbeslutning for at besætte fordeelagtige Pladser for Handelen eller lette Staten for en altfor stor Folkemængde (især i Stater med oligarkisk Regjeringsform), deels som SeceSSION paa Grund af politisk Utilfredshed.

§ 4.

Formen for Koloniers Udsendelse. Deres Forhold til Moderstaten.

De Kolonier, hvis Oprindelse skyldes en Statsbeslutning, udførtes efter Draklets Udspørgelse. Til at staae i Epiden for Kolonisationen valgtes een eller flere *okrotal*. Sædvanlig bragte Kolonisterne Tid med sig kendt ved Moderstatens Prytaneion, og i Almindelighed fandtes en nøie Overensstemmelse i religiøs Kultus mellem Kolonien og dens Metropolis. Til visse Tider sendte Kolonierne religiøse Gesandtskaber (*Zeuplai*) til Moderstatens store Festsigheder. En egen Kultus var ofte indstiftet for Diktisterne. Kolonierne antog de samme Emblemer paa Mønter som Moderstaten og viste dens Udsendinge ved Festsigheder fortrinlig Opmærksomhed og Ære. Allerede heri viser sig det Pietetsforhold til Moderstaten, som er eiendommeligt for de iøvrigt borgerlig uafhængige og særskilt bestaaende græske Kolonier; det samme yttrede sig ogsaa deri, at de ofte understøttede hinanden i Kamp og i det Mindste ansaae det for usømmeligt at føre Krig med hinanden.

§ 5.

Kolonierne politiske Forfatning.

Kolonierne Love og borgerlige Forfatning vare for det Meste ordnede i Liighed med Moderstatens, men i politisk, ligesom i litterær Henseende opstode ofte i Kolonierne Forandringer og Udviklinger, der undertiden virkede tilbage paa Moderstaten. De fleste Koloniers Udværelse falder i Aristokratiets Periode, og saaledes have upaatvilelig aristokratiske Forfatninger i Almindelighed båret de ældste, men den hurtige Fremvæert, Handelen og Kulturen vakte tidlig den demokratiske Ånd. Ogsaa her træffe vi altfaa mang-

fældige politiske Kampe, undertiden et voldsomt Demokratie og deraf opstaaet Tyrannie, enkelte Steder ogsaa timokratiskke Former, som en Regjering af 1000 af de Rigeste i enkelte italienske Kolonier. Politiske Stridigheder gave undertiden Anledning til gode Lovgivninger, som Zaleukos's hos de epizephyriske Lokrer eller Charondas's i Katana omtrent i Midten af det 7de Aarhundrede. I en Deel af Storgrækenland fremlodte Pythagoras's Lære (Ankomst til Italien 530? Død 500) politiske Omvæltninger, idet han indførte aristokratiske Former, som dog et Oprør snart gjorde Ende paa (504).

§ 6.

Anhang om Kleruchier.

Fra Kolonierne maae vi adskille de især i Athen brugelige saakaldte κληρουχαι, hvortved et erobret eller paa anden Maade erhvervet Land ved Lodkastning uddeelttes til Borgere, som fik egne Øvrigheder, men beholdt Borgervrettigheder i deres gamle Fædreland og adlode dets Love. De overbundne Indbyggere bleve, hvor de ikke forjoges, enten Borgere paa ringere Vilkaar eller endog Livegne eller Slaver, en Fremgangsmaade, som ogsaa ofte blev brugt mod Indbaanerne i de Egne, hvor Kolonier anlagdes.